

กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพื่อเป็นหมอลำอาชีพ
กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองกุง อำเภอกะชวย จังหวัดร้อยเอ็ด

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2562
ลิขสิทธิ์ของสถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน

กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพื่อเป็นหมอลำอาชีพ
กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองกุง อำเภอกะชวยวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

วิทยานิพนธ์นี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน
ปีการศึกษา 2562

**LEARNING AND TRANSFERRING THE PERMING
ARTS TO BECOME A PROFESSIONAL MOR LAM
CASE STUDY BAN NONGKUNG COMMUNITY
KASETWISAI DISTRICT IN ROI-ET PROVINCE**

BY

LADDA THOSRI

**THE THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT
OF THE DEGREE OF MASTER OF ARTS
IN THE PROGRAM OF
INTERGRATED LOCAL DEVELOPMENT
FACULTY OF GRADUATE STUDY
LEARNING INSTITUTE FOR EVERYONE (LIFE)**

2019

วิทยานิพนธ์เรื่อง

กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพื่อเป็น
หมอลำอาชีพ กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองกุง
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

ผู้วิจัย

ลัดดา โทศรี

สาขาวิชา

การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

ดร. เฉลิมเกียรติ สุวรรณวัฒน์

คณะกรรมการการสอบวิทยานิพนธ์

ลงชื่อ _____ ประธานกรรมการ
(ดร.สุชาติ ศรีขันธ์)

ลงชื่อ _____ กรรมการ (ผู้ทรงคุณวุฒิ)
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศรีปริญญา รูปกระจ่าง)

ลงชื่อ _____ กรรมการ (อาจารย์ที่ปรึกษา)
(ดร.เฉลิมเกียรติ สุวรรณวัฒน์)

ลงชื่อ _____ กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(รองศาสตราจารย์ ดร.เสรี พงศ์พิศ)

ลงชื่อ _____ กรรมการ (ผู้แทนบัณฑิตศึกษา)
(ดร.สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์)

ลงชื่อ _____ เลขานุการ
(อาจารย์อัญมณี ชุมณี)

บัณฑิตศึกษา สถาบันการเรียนรู้เพื่อปวงชน อนุมัติให้วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่อง	กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพื่อเป็น หมอลำอาชีพ กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองกง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ชื่อผู้เขียน	นางลัดดา โทศรี
ชื่อปริญญา	ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา	การพัฒนาท้องถิ่นแบบบูรณาการ
ปีการศึกษา	2562
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ดร.เฉลิมเกียรติ สุวรรณวัฒน์
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	-

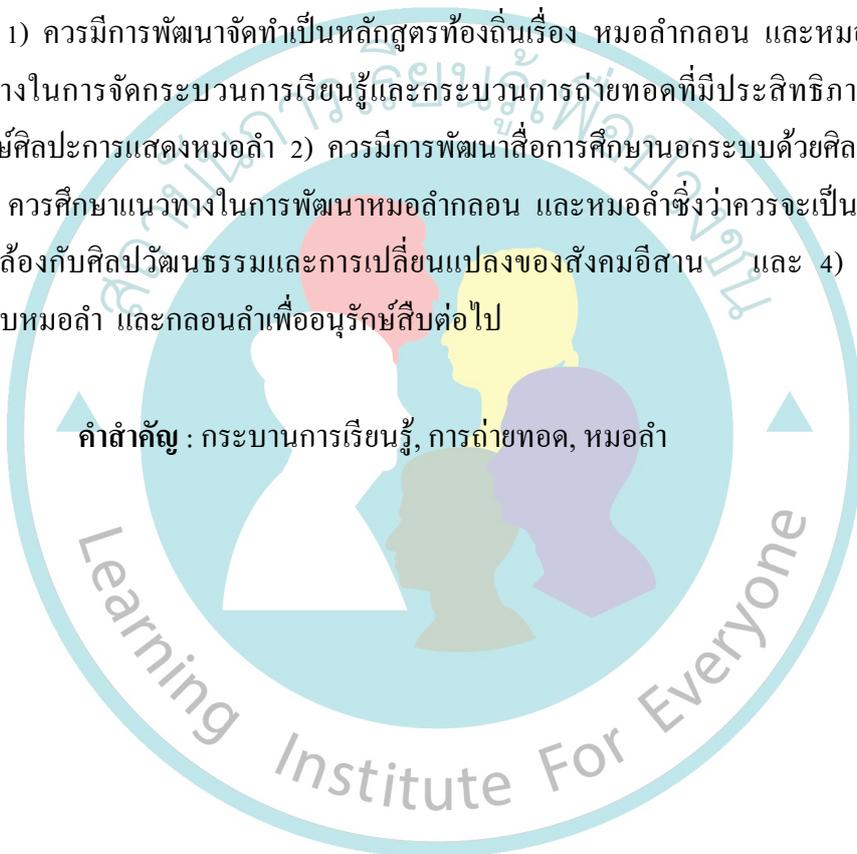
การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพสู่ลูกศิษย์ในหมู่บ้านหนองกง 2) อนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพของลูกศิษย์ในหมู่บ้านหนองกง เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แบบการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และแบบสนทนากลุ่ม ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยทั้งหมด ได้แก่ ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญเฉพาะ กลุ่มหมอลำอาชีพ ในจังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดใกล้เคียง และ กลุ่มลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดจนออกงานแสดงได้

ผลการวิจัย มีดังนี้ กระบวนการเรียนรู้ของหมอลำอาชีพ สามารถสรุปขั้นตอนได้ดังนี้ 1) เป้าหมาย/เนื้อหา เกิดแรงจูงใจที่จะเป็นหมอลำ แสวงหาผู้ถ่ายทอด ท่องกลอน ฝึกทำพ็อน/ท่าเต้น ให้เข้ากับเสียงแคน/ดนตรี รับงานแสดงเพื่อหาประสบการณ์/รายได้ และฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง และ 2) วิธีการถ่ายทอด ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง ครูสาธิต/ชี้แนะ ผู้เรียนปฏิบัติตามด้วยการลงมือกระทำ การบรรยายโดยการบอกเล่า ผู้เรียนรู้จากสถานการณ์จริงและการเลียนแบบจากครูผู้สอน (ต้นแบบ) และกระบวนการถ่ายทอดความรู้ของศิลปินหมอลำอาชีพ สามารถสรุปเป็นขั้นตอนได้ ดังนี้ 1) การคัดเลือกบุคคลที่จะรับการถ่ายทอด ประกอบด้วย น้ำเสียงดี/พูดชัดเจน ลำเพราะ บุคลิกลักษณะดี ความจำดี ปฏิภาณไหวพริบดี และมีใจรัก 2) วิธีการถ่ายทอด ประกอบด้วย ศึกษาด้วยตนเอง การสาธิต/ชี้แนะ การบรรยาย/บอกเล่า บทบาทสมมุติ/สถานการณ์จำลอง และการเลียนแบบ 3) เนื้อหาที่ถ่ายทอด ประกอบด้วย ความเป็นมา กลอนลำ การพ็อน/การเต้นประกอบการลำ องค์ประกอบในการแสดง เช่น เครื่องดนตรี

การแต่งกาย จาก เวที และขั้นตอนการแสดง 4) ขั้นตอนการถ่ายทอด ประกอบด้วย ทดสอบ น้ำเสียง ฝึกท่องกลอน ฝึกการฟ้อน / การเต้นประกอบการลำ ฝึกลำ / ฟ้อน / เต้น ให้เข้ากับแคน และดนตรี ออกรับงานแสดงร่วมกับหมอลำที่มีชื่อเสียงเพื่อหาประสบการณ์ และออกรับงานเดี่ยว และ 5) การทดสอบและประเมินผล ประกอบด้วย ทดสอบความจำ ทดสอบความสามารถ และ ทดสอบปฏิภาณไหวพริบ

ข้อเสนอแนะ จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของ หมอลำอาชีพ 2 แขนง คือ หมอลำกลอน และหมอลำซิ่ง ในครั้งนี้ พบว่ายังมีประเด็นที่น่าศึกษา ได้แก่ 1) ควรมีการพัฒนาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง หมอลำกลอน และหมอลำซิ่ง เพื่อเป็นแนวทางในการจัดกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดที่มีประสิทธิภาพ และเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำ 2) ควรมีการพัฒนาสื่อการเรียนการสอนระบบด้วยศิลปะพื้นบ้านหมอลำ 3) ควรศึกษาแนวทางในการพัฒนาหมอลำกลอน และหมอลำซิ่งว่าควรจะเป็นอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับศิลปวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมอีสาน และ 4) ควรมีการจัดทำทำเนียบหมอลำ และกลอนลำเพื่ออนุรักษ์สืบต่อไป

คำสำคัญ : กระบวนการเรียนรู้, การถ่ายทอด, หมอลำ

Abstract

Thesis Title	The Learning and transferring the performing arts to become a professional Mor Lam Case study Ban Nongkung community Kasetwisai District in Roi-Et Province
Researcher	Ladda Thosri
Degree	Master of Arts
In the Program of	Integrated Local Development
Year	2019
Principal Thesis Advisor	Dr. Chaloe mdiat Suwanwattana
Associate Thesis Advesor	-

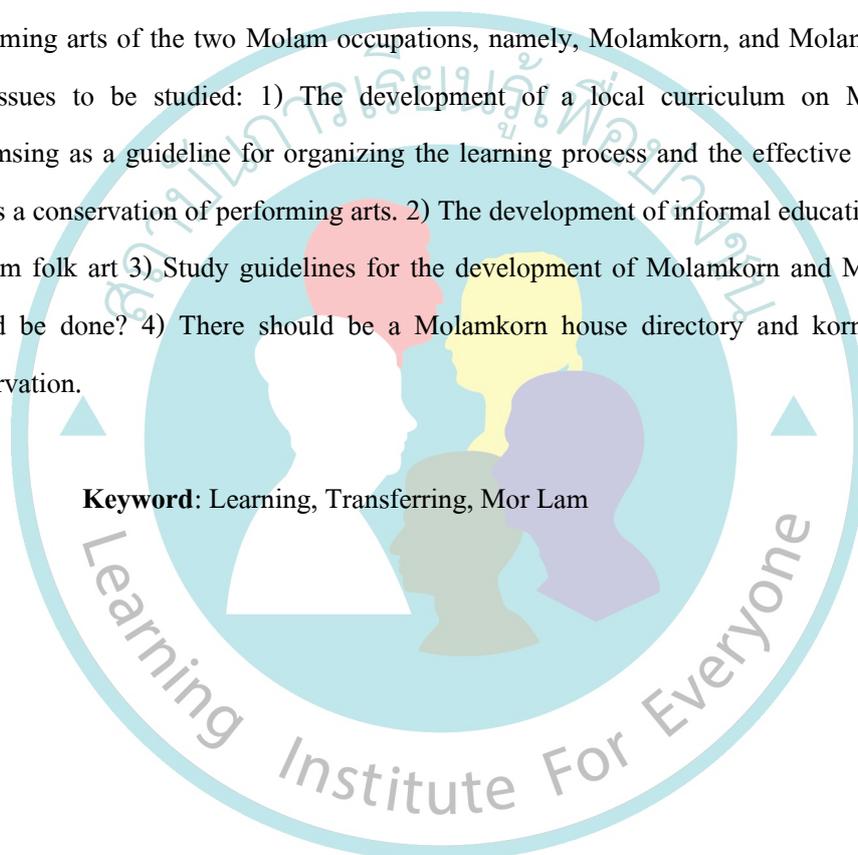
The purpose of this research to study 1) In order to study the learning process and transfer the performing arts to the students in Nongkung Village. 2) To study the conservation of the performing arts of the Mor Lam, the students' work in Nongkung Village. The tools used in the research were unstructured interview forms. And Participatory observation model Chat group. Population and sample groups in all research are those who know or folk scholars. Knowledgeable person Specific expertise Mor Lam Career Group In the province of Roi-Et and nearby provinces and students who have been transferred to the show.

The research results are as follows: Learning process of Molam occupation Can summarize the steps as follows. 1) Goals / Content The motivation to become a Molam Seek the person who broadcasts the verse, practice the dance / dance to match the sound of the music / get the show to find experience / income and continue to develop themselves. 2) How to convey Self-study learners, teachers, demonstrators / guides, learners, follow by doing actions Lecture by telling Learners from real situations And imitation from teacher. The process of transferring knowledge of the artist Molam Career Can be summarized as follows: 1) The selection of the person to be transmitted consists of a good tone / clear speech, due to good personality, good memory, wisdom, goodness and love. 2) The method of transmission consists of self-study, demonstration / guidance, lecture / role-telling / simulation. And imitation. 3) The content that is

transmitted consists of the origin, verse, body, dance / dance of the body. Elements in performances such as musical instruments, costumes, stage scenes and stage performances. 4) The process of transmitting consists of testing the tone, practicing the verse, practicing the dance / dancing, assembling the body, training the ship / dancing / dancing to the cannon and the music. Get the show together with the famous Molam to find experience And issued a single job. 5) Testing and evaluation include memory tests, ability tests And test the intelligence.

Suggestion: From the study of the learning process and the transfer of the performing arts of the two Molam occupations, namely, Molamkorn, and Molamsing, There are still issues to be studied: 1) The development of a local curriculum on Molamkorn, and Molamsing as a guideline for organizing the learning process and the effective transfer process And is a conservation of performing arts. 2) The development of informal educational media with Morlam folk art 3) Study guidelines for the development of Molamkorn and Molamsing, what should be done? 4) There should be a Molamkorn house directory and kornlam for further conservation.

Keyword: Learning, Transferring, Mor Lam

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จอย่างสมบูรณ์ได้ด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก อาจารย์ ดร. เฉลิมเกียรติ สุวรรณวิณะ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลักที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษา ได้ช่วยเหลือแนะนำ พัฒนางานวิจัยเป็นอย่างดี งานวิจัยนี้สำเร็จ จึงขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีจากการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอน้อมนุชาพระคุณบิดามารดา บุรพจารย์ทุกท่าน ที่ได้อบรมสั่งสอนวิชาความรู้ และให้ความเมตตาต่อผู้วิจัยมาโดยตลอดเป็น กำลังใจสำคัญที่ทำให้การศึกษานี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ลัดดา โทศรี

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ค
กิตติกรรมประกาศ.....	จ
สารบัญ.....	ฉ
สารบัญตาราง.....	ช
สารบัญภาพ.....	ฉ
บทที่	
1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	4
ขอบเขตการวิจัย.....	4
คำถามสำคัญในการวิจัย.....	4
คำนิยามศัพท์เฉพาะ.....	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	5
2 ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
กระบวนการเรียนรู้.....	6
การถ่ายทอดความรู้.....	27
การอนุรักษ์.....	35
เพลงพื้นบ้านหมอลำ.....	40
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	45
กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	51
3 วิธีดำเนินการวิจัย	
รูปแบบในการวิจัย.....	52
ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานวิจัย.....	52
ประชากรกลุ่มเป้าหมาย วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง.....	53
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล.....	53

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล	53
สถานที่ในการวิจัย	53
ระยะเวลาดำเนินการวิจัย	54
ปฏิทินการปฏิบัติงาน	54
4 ผลการวิจัยข้อมูล	
ลำดับขั้นตอนในการนำเสนอผลการวิจัยข้อมูล	55
ผลการวิจัยข้อมูล	55
5 สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการวิจัย	68
อภิปรายผลการวิจัย	72
ข้อเสนอแนะ	74
บรรณานุกรม	76
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง	80
ภาคผนวก ข แบบบันทึกการสอน	85
ภาคผนวก ค ภาพกิจกรรม	86
ประวัติผู้วิจัย	93

สารบัญตาราง

ตารางที่

หน้า

1 ปฏิทินการปฏิบัติงาน..... 54

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
กิจกรรมชุดที่ 1 กระบวนการเรียนรู้ของหมอลำอาชีพ.....	86
กิจกรรมชุดที่ 2 การถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพสู่ลูกศิษย์.....	88
กิจกรรมชุดที่ 3 การร่วมอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพ.....	90

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรมถือเป็นเอกลักษณ์ของชาติที่มีการสืบทอดกับสังคมไทยมาช้านาน เป็นมรดกทางสังคมที่ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง ในการแสดงออกถึงความเจริญอกงาม ความเป็นระเบียบความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีงามของประชาชน (สุพัตรา สุภาพ, 2536, หน้า 99) เป็นวิถีชีวิตของมนุษย์ เป็นการแสดงออก และสื่อความหมายความรู้สึกลึกซึ้งนึกคิดของแต่ละบุคคลหรือกลุ่มเป็นการเปลี่ยนแปลงผลเชิงสร้างสรรค์เห็นได้ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม (สุนน อมรวิวัฒน์, 2535, หน้า 80) มีการสะสมขึ้นเป็นมรดกของสังคมนั้น มีการปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องกับสิ่งแวดล้อม และมีการถ่ายทอดต่อไปยังคนรุ่นใหม่ผู้ที่เกิดมาในสังคมใดก็จะได้รับมรดกของสังคมนั้นโดยอัตโนมัติเป็นลำดับแรก ต่อมาจึงมีการปรับปรุงเพื่อเสริมเติมแต่งตามยุคตามสมัยและสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2533, หน้า 43) วัฒนธรรมที่มนุษย์ถ่ายทอดมาหลายความรู้มาหลายชั่วอายุคน มีเอกลักษณ์น่าสนใจ และมีความหลากหลายของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น เช่น ประเพณี พิธีกรรม การละเล่น ภาษา ซึ่งสิ่งเหล่านี้คือ วัฒนธรรมที่แสดงถึงภูมิปัญญา ความสามารถและความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนนั้น (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2531 หน้า 59) โดยการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ การเรียนรู้ด้วยตนเอง หรือการถ่ายทอดความรู้จากผู้มีความรู้ต่าง ๆ ในท้องถิ่น เช่น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และพระสงฆ์ เป็นต้น ซึ่งการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้นี้มีขึ้นตลอดเวลา นับตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งสิ้นอายุขัย (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2533 หน้า 20) เมื่อสังคมมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีประชากรเพิ่มขึ้น สังคมมีความซับซ้อน ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ แหล่งการเรียนรู้ทางวิชาการหรือแหล่งความรู้เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว บุคคลมีความรอบรู้ไม่ครอบคลุมในทุก ๆ เรื่อง สถาบันทางการศึกษา เช่น โรงเรียน วิทยาลัย จึงทวีความสำคัญมากขึ้นเป็นลำดับในฐานะแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ที่เข้ามามีบทบาทใหม่ในชุมชนทำให้มีระบบการเรียนรู้แบบ และการถ่ายทอดความรู้เดิมที่มีอยู่ในแต่ละชุมชนลดบทบาทลง

ในอดีตที่ผ่านมา กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ดั้งเดิมของสังคมไทยนั้น สถาบันที่ให้ความรู้อันดับแรก คือสถาบันครอบครัว ซึ่งสถาบันครอบครัวจะมีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่สมาชิกในครอบครัวตามแต่จะเห็นเหมาะสม เช่น ผู้ชายจะเรียนรู้การล่าสัตว์ ขุดดิน ไถนา ขณะที่ผู้หญิงจะเรียนรู้ในเรื่องตำข้าว หุงหาอาหาร ดูแลความสะอาดบ้านเรือน และใช้แรงงานในไร่บางอย่างร่วมกับผู้ชาย ส่วนลูกหลานที่ยังเล็กอยู่ก็จะมีการเรียนรู้ในการเลี้ยงสัตว์ ตักน้ำ เลี้ยงน้อง ตลอดจนงานบ้านอื่น ๆ พ่อ แม่ ญาติ พี่น้องจึงเปรียบเสมือนครูของลูกหลานไปในตัวโดยวิธีการเรียนรู้และวิธีการถ่ายทอดแบบพาทำ คือการนำปฏิบัติ กระบวนการถ่ายทอดของสมาชิกในชุมชน จึงเป็นกระบวนการที่ผ่านการปฏิบัติเป็นสำคัญ และสิ่งเรียนรู้คือ วิชาการต่าง ๆ ที่มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต (สุรเชษฐ์ เวชชพิทักษ์, 2533 หน้า 20) สำหรับประสบการณ์หรือความรู้ที่มนุษย์ถ่ายทอดแก่กันในสังคม หรือชุมชนนั้น สามารถสรุปได้ 2 ด้าน คือ 1) ด้านที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความชำนาญในการทำมาหากิน เช่น พ่อ แม่ มีอาชีพทำนา ก็จะพาครอบครัวออกไปเรียนรู้ที่สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน 2) ด้านที่เป็นอุดมการณ์หรือวัฒนธรรม การถ่ายทอดความรู้ด้านนี้อาจจะเป็นสิ่งที่จับต้องได้ หรือบางอย่างมองไม่เห็น ไม่สามารถจับต้องได้ มีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง อาจเป็นความเชื่อ ศาสนา ภาษา การทำมาหากิน ศิลปะและการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบอื่นในสังคม หรือ ชุมชน เช่น พิธีกรรมทางศาสนา ประเพณี คติชาวบ้าน การละเล่นพื้นบ้าน ฯลฯ ซึ่งมีความกลมกลืนกับสภาพท้องถิ่น ทรัพยากร และสภาพสังคม มีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไปจึงทำให้คนไทยสมัยก่อนดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข กลมกลืนกับธรรมชาติ และมีลักษณะเด่นของวัฒนธรรมไทย (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2531, หน้า 25 - 26)

ในความหลากหลายของวัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปว่า ศิลปะการแสดงพื้นบ้านของชาวอีสานที่มีความโดดเด่นและถือเป็นสัญลักษณ์ที่มีความสำคัญของคนในภูมิภาคนี้คือ ศิลปะการแสดงหมอลำ (ธีระพงษ์ โสดาศรี, 2537, หน้า 28) ซึ่งเป็นที่นิยมกันมากและรับใช้ชีวิตชาวอีสานในแง่มุมต่าง ๆ กล่าวคือ ในความบันเทิง ผ่อนคลายความตึงเครียดของคนในสังคม ให้การศึกษา ให้ความรู้ ให้แง่คิดศีลธรรม จรรยาแก่ประชาชน และวรรณกรรมท้องถิ่นมาแสดงหมอลำ โดยมีศิลปินหมอลำเป็นผู้นุรักษ์และสืบทอดศิลปะพื้นบ้าน นับได้ว่าหมอลำเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงศิลปวัฒนธรรมของชาวอีสานที่สะท้อนภาพของสังคม และยังเป็นความบันเทิงในเชิงธุรกิจอีกด้วย (พรชัย เขียวสาธุ, 2536, หน้า 4) หมอลำมีบทบาทที่สำคัญต่อสังคมอีสาน 2 ประการ คือ 1) บทบาทด้านพิธีกรรม ได้แก่ หมอลำผีฟ้า ซึ่งเป็นการรำเพื่อรักษาคนเจ็บป่วย และขอคำทำนายเกี่ยวกับโชคชะตาบ้านเมือง พิธีกรรมทั้งสองลักษณะนี้สัมพันธ์กับองค์ประกอบของสังคมในด้านความเชื่อ การผลิตและระบบเศรษฐกิจ 2) บทบาทด้านมหรสพ มี

2 ลักษณะ คือ บทบาทโดยตรง ได้แก่ ให้ความบันเทิง ให้การศึกษา เผยแพร่ศาสนา สร้างเอกภาพทางการเมือง ความคิด และเป็นสื่อชาวบ้าน ส่วนบทบาทที่แฝงเร้นได้แก่ เป็นการผ่อนคลายความเครียด และความคับข้องใจอันเกิดจากกรอบสังคมและปัญหาการดำเนินชีวิต (จรรवरณ ธรรมวัตร, 2528, หน้า 124)

ในเชิงนวัตกรรมหมอลำเป็นสื่อที่ใช้ในการถ่ายทอดเรื่องราววิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนอีสานได้อย่างเป็นธรรมชาติที่สุด หลายครั้งที่รัฐบาล หน่วยงานภาครัฐ เอกชนยังใช้หมอลำเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์ นานโยบาย หรือโครงการต่าง ๆ ไปสู่ชาวบ้านในรูปแบบหมอลำกลอน หมอลำเพลิน หรือแม้แต่หมอลำประยุกต์ (หมอลำซิ่ง) เช่น โครงการอีสานไม่กินปลาดี กลอนลำณรงค์โรคเอดส์ โครงการณรงค์การเลือกตั้ง เป็นต้น ล้วนเป็นภูมิปัญญาของบรรพบุรุษที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคน ถึงแม้ว่าหมอลำจะเป็นศิลปะพื้นบ้านของชาวอีสานที่โดดเด่นและถือเป็นเอกลักษณ์ของคนอีสานที่โด่งดังจนถึงต่างชาติก็ตาม แต่สิ่งที่ไม่น่าเชื่อเลยก็คือ จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าแขนงนี้ ไม่เคยได้รับการรับรองจากสถาบันใด ๆ ของทางราชการและไม่มีการพัฒนาทักษะกระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการถ่ายทอดที่เป็นรูปธรรมมีรูปแบบตายตัว ตลอดจนอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมแขนงนี้กำลังจะหายไปจากแผ่นดินอีสาน (ทีมการศึกษา, 2544, หน้า 15) เพราะในปัจจุบันวิทยาการใหม่ๆ เจริญรุดหน้า การคมนาคมระหว่างตัวเมืองหรือชนบทที่สะดวกขึ้น ทำให้ชาวชนบทได้บริโภคความบันเทิงในรูปแบบใหม่ เช่น ทีวี ภาพยนตร์ ดนตรี หมอลำในฐานะที่ขายความบันเทิงเป็นอาชีพ จึงมีการเปลี่ยนแปลงตามความนิยมของตลาด หรือผู้ฟังเพื่อความอยู่รอดของตนเอง (นันทวี ขันผง, 2537, บทนำ) แต่เครื่องสำคัญที่จะอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านหมอลำ ซึ่งเป็นภูมิปัญญาแขนงนี้คือ กระบวนการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ควบคู่กับวิทยาการใหม่ โดยการเรียนรู้ และการถ่ายทอดความรู้ของศิลปินแต่ละคน จะมีเทคนิคแตกต่างกัน และมีความหลากหลายน่าจะมีการถ่ายทอดองค์ความรู้ของศิลปินหมอลำทั้งในส่วนศิลปินมืออาชีพและศิลปินลูกศิษย์รุ่นใหม่เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่เป็นจริงสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์กับบุคคล และเป็นข้อมูลสารสนเทศสำหรับหน่วยงานในการวางแผนอนุรักษ์วัฒนธรรมสืบต่อไป

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ เพื่ออนุรักษ์สืบต่อไป อีกทั้งเป็นการสร้างคน สร้างงาน สร้างอาชีพ อีกช่องทางหนึ่งในการตอบสนองนโยบายของรัฐบาลต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพสู่ลูกศิษย์ในหมู่บ้านหนองกง
2. เพื่อศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพของลูกศิษย์ในหมู่บ้านหนองกง

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านพื้นที่ / ประชากร / กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ร่วมวิจัย ได้แก่

1. ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ความชำนาญเฉพาะ
2. กลุ่มหมอลำอาชีพ ในจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดใกล้เคียง
3. กลุ่มลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดจนออกงานแสดงได้

คำถามสำคัญในการวิจัย

1. จะถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำไปยังคนรุ่นใหม่เพื่ออนุรักษ์สืบสานศิลปวัฒนธรรมอันดีงามนี้ได้อย่างไร
2. จะอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพในหมู่บ้านหนองกง ไว้ได้อย่างไร

คำนิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงเพื่อเป็นหมอลำอาชีพ หมายถึง เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดจากประสบการณ์หรือเกิดจากที่ผู้เรียนปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อตอบสนองสิ่งเร้าให้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ และพัฒนาทักษะความสามารถจนได้เป็นหมอลำอาชีพ

การถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพื่อเป็นหมอลำอาชีพ หมายถึง เทคนิค วิธีการสอนหรือวิธีการที่ส่งผลให้ลูกศิษย์เกิดความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหา และขั้นตอนการแสดงได้อย่างลึกซึ้งด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเล่าเรื่องราว การให้ปฏิบัติจริง การให้ทำเลียนแบบ การลองผิดลองถูก และการให้ศึกษาด้วยตนเอง เป็นต้น จนสามารถออกรับงานแสดงและเป็นหมอลำอาชีพได้

การอนุรักษ์ หมายถึง การพิทักษ์รักษาและธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรม และเป็นวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมเพื่อก่อให้เกิดความรักความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจของคนในชาติตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นหลัง

หมอลำอาชีพ หมายถึง ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถในด้านหมอลำ และประกอบอาชีพหมอลำ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เพื่อให้ได้กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพสู่ลูกศิษย์ในหมู่บ้านหนองกุง และนำไปใช้ในรุ่นต่อไป
2. เพื่ออนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพให้สืบสานต่อไป

บทที่ 2

ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่องกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพื่อเป็นหมอลำอาชีพ
กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองกุง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและ
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีหัวข้อตามลำดับดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้
2. การถ่ายทอดความรู้
3. การอนุรักษ์
4. เพลงพื้นบ้านหมอลำ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1. กระบวนการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่สำคัญที่สุดอย่างหนึ่งของมนุษย์เรา ยิ่งเรียนรู้มากเท่าไรก็ยิ่ง
เป็นการแบ่งปันให้เห็นความแตกต่างไปจากสัตว์ต่าง ๆ มากขึ้นเท่านั้น ความสามารถที่จะเรียนรู้
นี่เองที่เป็นคุณลักษณะที่มีค่าที่สุดอย่างหนึ่งของมนุษย์ ความสามารถของมนุษย์ในอันที่จะเรียนรู้สิ่ง
ใหม่ มีอิทธิพลต่อระดับความสำเร็จและความพึงพอใจต่อชีวิตที่แต่ละคนต่างพานพบมาตั้งแต่เกิด
การเรียนรู้บางอย่างไม่ได้มาจากที่โรงเรียน แต่จะมีความรู้เฉพาะตัวของแต่ละคนอีกมากมาย ใน
แง่มุมต่างๆ ที่ได้มาจากนอกสถานบันการศึกษา กรอบแนวคิดด้านความรู้ไม่ได้หมายถึงเฉพาะรู้
อะไรบ้างแต่รวมถึงวิธีการแสวงหาความรู้ด้วย การเรียนรู้ นับว่าเป็นกรรมวิธีหรือกระบวนการ
อย่างหนึ่ง เกิดขึ้นระหว่างตัวผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อม

1.1 ความหมายของการเรียนรู้

ความหมายของการเรียนรู้ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่านด้วยกันดังนี้

สุชา จันทน์เอม (2541, หน้า 151) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง ขบวนการเจริญงอกงามของอินทรีย์สามารถแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ได้ดีขึ้นหรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ๆ ได้ผลดี

กันยา สุวรรณแสง (2542, หน้า 155) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง กระบวนการที่ประสบการณ์ตรงหรือทางอ้อม กระทำให้อินทรีย์เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543, หน้า 11) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง การกระทำของคนที่ปรารถนาจะทำความเข้าใจกับประสบการณ์ที่ได้พบ ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับการเพิ่มพูนทักษะความรู้ความเข้าใจ ค่านิยม รวมทั้งศักยภาพในการใคร่ครวญ การเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพย่อมจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การพัฒนาและความปรารถนาที่จะเรียนรู้ให้มากยิ่งขึ้นต่อไป

ลักขณา สรวิวัฒน์ (2544, หน้า 73) กล่าวว่า การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมหรือการแสดงออก ซึ่งมีผลมาจากประสบการณ์หรือการฝึกหัด การเรียนรู้เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

Hilgard และ Bower (1966, หน้า 2) กล่าวถึงการเรียนรู้ว่า การเรียนรู้เป็นกระบวนการที่ทำให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนและประสบการณ์ แต่มิใช่ผลจากการตอบสนองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ วุฒิภาวะ หรือการเปลี่ยนแปลงชั่วคราวของร่างกาย

Traver และ Robert (1977, หน้า 6) กล่าวว่า การเรียนรู้ คือ ความสัมพันธ์ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ถาวร สภาพแวดล้อมที่เป็นเงื่อนไขต่อผลลัพธ์ที่นำออกแสดง

จากที่กล่าวมาพอสรุปความหมายของการเรียนรู้ได้ว่า เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเกิดจากประสบการณ์หรือเกิดจากที่ผู้เรียนปรับเปลี่ยนตนเองเพื่อตอบสนองสิ่งเร้าให้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์

1.2 กระบวนการเรียนรู้

กระบวนการเรียนรู้มีด้วยกันหลายขั้นตอน ซึ่งได้มีผู้ลำดับขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ไว้หลายท่านดังนี้

มาลินี จุฑะระพ (2537, หน้า 60) กล่าวว่าตามแนวคิดของ Gagne' กระบวนการเรียนรู้มี 8 ขั้นตอน ดังนี้

1. การจูงใจ ก่อนเรียนรู้จะต้องมีการจูงใจให้ผู้เรียนอยากรู้อยากเห็น และมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้ดำเนินไปได้ด้วยดี

2. ความเข้าใจ ในการเรียนรู้ผู้เรียนจะต้องเข้าใจในบทเรียนจึงจะช่วยให้การเรียนรู้มีประสิทธิภาพ

3. การได้รับ เมื่อผู้เรียนเกิดความเข้าใจในบทเรียน จะก่อให้เกิดการได้รับรู้เพื่อเก็บไว้หรือจดจำบทเรียนไว้ต่อไป

4. การเก็บไว้ หลังจากที่ผู้เรียนได้รับความรู้ก็จะเก็บความรู้เหล่านั้นไว้ตามสมรรถภาพการจำของบุคคล

5. การระลึกได้ เมื่อผู้เรียนเก็บความรู้ไว้ก็จะถูกนำมาใช้ในโอกาสต่างๆ เท่าที่จะระลึกได้

6. ความคล้ายคลึง ผู้เรียนจะนำสิ่งที่เขาระลึกได้นำไปใช้และเมื่อพบกับสถานการณ์หรือสิ่งเร้าที่คล้ายคลึงกันจะนำความรู้ดังกล่าวไปสัมพันธ์กับการเรียนรู้ในความรู้ใหม่ที่คล้ายคลึง

7. ความสามารถในการปฏิบัติ หลังจากที่ได้เรียนรู้ไปแล้วผู้เรียนต้องนำความรู้นั้นไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

8. การป้อนกลับ เป็นการประเมินผลการเรียนรู้ว่าผู้เรียนเรียนรู้ได้ถูกต้องเพียงใด สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของบทเรียนหรือไม่ จะได้นำข้อมูลไปปรับปรุง และพัฒนากระบวนการเรียนรู้ต่อไป

นอกจากนี้ มาลินี จุฑะรพ (2537, หน้า 61) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ตามแนวความคิดของ Bruner ว่าประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

1. การรับความรู้ เป็นขั้นการรับความรู้ใหม่ๆ ที่ได้จากการเรียนรู้
2. การแปลงรูปของความรู้ เป็นขั้นตอนการแปลงรูปความรู้ที่ได้รับมาสัมพันธ์กับประสบการณ์เดิม หรือเหตุการณ์ปัจจุบัน

3. การประเมินผล เป็นขั้นตอนการประเมินผลว่าสิ่งที่ได้รับมาเป็นความรู้ใหม่เมื่อผ่านขั้นการแปลงรูปของความรู้แล้วดีหรือไม่ หรือทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ก้าวหน้าขึ้นเพียงใด

Cronbach (1963, p. 68-70) ได้กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ว่ามีขั้นตอน ดังนี้

1. ความมุ่งหมาย หมายถึง สิ่งที่ผู้เรียนควรจะได้รับจากการเรียนรู้
2. ความพร้อม หมายถึง ระดับวุฒิภาวะ อารมณ์ และความสามารถในการเรียนรู้
3. สถานการณ์ หมายถึง ตัวครู บทเรียน วิธีสอน สื่อการสอน กิจกรรมบรรยากาศในการเรียนการสอน และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

4. การแปลความหมาย หมายถึง การพิจารณา และตีความหมายในสิ่งเร้าและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

5. การตอบสนอง หมายถึง การลงมือแสดงพฤติกรรมโดยไม่มีปฏิสัมพันธ์ต่อสิ่งเร้าและสถานการณ์ที่เกี่ยวข้อง

6. ผลต่อเนื่อง หมายถึง ผลที่เกิดจากการตอบสนองว่าสอดคล้องกับความมุ่งหมายหรือไม่ ถ้าสอดคล้องถือว่ามีการเรียนรู้เกิดขึ้นแล้ว ถ้ายังไม่สอดคล้องแสดงว่ายังไม่มีการเรียนรู้เกิดขึ้น

7. ปฏิกริยาต่อการขัดขวาง หมายถึง การพบ ความผิดหวัง จึงต้องไปตั้งต้นในขั้นที่หนึ่งใหม่

Mouley (1991, p. 229-232) ได้จัดเตรียมลำดับขั้นตอนของการเรียนรู้เป็น 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. แรงจูงใจ หมายถึง สภาพที่อินทรีย์เกิดความต้องการหรืออยู่ในภาวะขาดสมดุลก็จะทำให้เกิดแรงขับหรือแรงจูงใจ เพื่อผลักดันให้เกิดแรงจูงใจ เพื่อผลักดันให้เกิดพฤติกรรมทดแทน ภาวะขาดดุลหรือทำให้อินทรีย์อยู่ภาวะขาดดุล แรงจูงใจจึงเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นในการเรียนรู้ และเป็นสิ่งกำหนดทิศทางและความเข้มของพฤติกรรมให้เกิดขึ้น

2. เป้าหมาย หมายถึง สภาพต่อจากที่บุคคลเกิดแรงจูงใจ แล้วบุคคลก็จะกำหนดเป้าหมาย ซึ่งจะก่อให้เกิดความพึงพอใจ เป้าหมายจึงเป็นส่วนผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมและนำไปสู่การเรียนรู้ได้ ลักษณะเป้าหมายอาจแตกต่างกัน บางคนอาจเป็นเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการทางสรีระ และบางคนอาจกำหนดเป้าหมายตอบสนองความต้องการทางสังคมก็อาจเป็นไปได้

3. ความพร้อม หมายถึง สภาพความพร้อมของอินทรีย์ทางร่างกายจิตใจ อวัยวะต่างๆ ในการเรียนรู้ รวมทั้งความเจริญเติบโตของร่างกาย แรงจูงใจ ความสนใจ ประสบการณ์เดิม เป็นต้น ซึ่งความพร้อมดังกล่าวเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเรียนรู้จะสามารถให้บุคคลเรียนรู้ได้แตกต่างกัน บุคคลที่มีความพร้อมมากก็อาจจะเรียนรู้ได้ดีเป็นต้น

4. อุปสรรค หมายถึง การเผชิญกับสิ่งกีดขวางหรือสิ่งสกัดกั้น ระหว่างพฤติกรรมเป้าหมายทำให้ไม่บรรลุเป้าหมายบุคคลจึงเกิดความเครียด ก็จะพยายามหาทางลดความเครียดลงหรือหาวิธีแก้ปัญหาลักษณะเช่นนี้จึงทำให้เกิดการเรียนรู้ได้

5. การตอบสนองความต้องการ หมายถึง การแสดงพฤติกรรมตอบสนอง ต่อแรงจูงใจ เป้าหมาย ความพร้อมหรืออุปสรรคซึ่งอาจเริ่มด้วยการตอบสนองที่เหมาะสมหรือแก้ปัญหาได้ดีที่สุดและการตอบสนองเป็นแนวทางไปสู่เป้าหมาย

6. การเสริมแรง หมายถึง เมื่อบุคคลมีพฤติกรรมตอบสนองแล้ว ได้รับผลย้อนกลับในทางดีอาจเป็นรางวัลหรือการเสริมแรงในรูปแบบต่างๆ เช่น คำชมเชย ความพอใจ

ความสำเร็จ ความก้าวหน้าหรืออื่นๆ ก็จะทำให้อินทรีย์แสดงพฤติกรรมบ่อยครั้ง และมีความคงทนในการแสดงพฤติกรรม ดังนั้นการเสริมแรงจึงเป็นการให้ภายหลังจากการแสดงพฤติกรรมที่พึงปรารถนาและทำให้พฤติกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นบ่อยและคงทน

7. การสรุปความเหมือน หมายถึง หลังจากที่ผู้เรียนได้บรรลุเป้าหมายแล้วเขาสามารถ สรุปกฎเกณฑ์หรือสถานการณ์การเรียนรู้ที่ประสบมาแล้วนำไปใช้ในสถานการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้เป็นการขยายขอบเขตความรู้ให้กว้างขวางขึ้น

ลำดับขั้นในการเรียนรู้สามารถแบ่งตามระยะเวลาเป็น 3 ระยะ คือ ช่วงเริ่มต้น ช่วงกลาง และช่วงสุดท้าย ดังนี้

ช่วงเริ่มต้น การเริ่มเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ ช่วงแรกเกี่ยวกับเจตคติ การรับรองการเรียนรู้ที่ประสบความสำเร็จ การทำให้ประสบการณ์ครั้งแรกของการเรียนหัวข้อใหม่มีความรู้สึกปลอดภัยน่าสนใจ และประสบความสำเร็จได้ เพื่อความถูกต้องแม่นยำควรเน้นความสำคัญของจำนวน และคุณภาพของความพยายามที่ต้องการ เพื่อความสำเร็จในภารกิจของการเรียนรู้ก่อนการเริ่มต้นของผู้เรียน การทำให้เกณฑ์การประเมินชัดเจนมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การส่งเสริมการตัดสินใจด้วยตนเองของผู้ใหญ่ในประสบการณ์การเรียนรู้และความต้องการรู้และเน้นที่ความต้องการที่แท้จริงของผู้เรียนตลอดกระบวนการเรียนการสอน การวางแผนกิจกรรมที่อนุญาตให้ผู้ใหญ่แลกเปลี่ยนสิ่งที่ตนได้เรียน

ช่วงกลาง เกี่ยวข้องกับการคงไว้ของกระบวนการเรียนรู้ กระตุ้น การนำเสนอ ความหลากหลายในกระบวนการและสื่ออุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการเรียนรู้ การใช้ความไม่สมดุลเพื่อกระตุ้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนความรู้สึก การทำให้เนื้อหาบทเรียนมีความคุ้นเคยมากยิ่งขึ้น การใช้เป้าหมายแบบมีส่วนร่วมเพื่อให้บรรลุถึงผลลัพธ์การเรียนรู้

ช่วงสุดท้าย การทำให้กระบวนการเรียนรู้เสร็จสมบูรณ์ เน้นที่ความสามารถการให้ข้อมูลย้อนกลับอย่างสม่ำเสมอ และทันทีกับผู้เรียนที่เกี่ยวข้องกับผลสัมฤทธิ์ของการเรียนรู้ เมื่อใดก็ตามที่เป็นไปได้ให้ใช้วิธีการประเมินผลงาน

พระราชวรณีย์ (2541, หน้า 21 – 22) ได้กล่าวถึงขั้นตอนแห่งการศึกษาตามหลักอนุบุพพสิกขา คือ การเรียนไปตามลำดับ 7 ขั้น ของพระพุทธศาสนา ดังนี้

1. มีศรัทธาแล้วไปหาอาจารย์
2. ศึกษาคำสอนของท่าน
3. จดจำเรื่องที่ศึกษา
4. พิจารณาความหมายของคำที่จดจำมานั้น
5. เกิดความเข้าใจเพราะเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันเป็นระบบ

6. เกิดฉันทะคือความพอใจ การศึกษาต้องสร้างฉันทะนี้ให้ได้

7. อุตสาหะหรือรับไปปฏิบัติ

ลำดับขั้นทั้งเจ็ดนี้ทำให้การศึกษาเป็นการศึกษาเพื่อชีวิต

จากกระบวนการเรียนรู้ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า กระบวนการเรียนรู้สามารถแบ่งออกได้หลายขั้นตอน ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการเรียนรู้ 7 ขั้นตอนของ Mouley ดังนี้ แรงจูงใจ เป้าหมาย ความพร้อม อุปสรรค การตอบสนองความต้องการ การเสริมแรง การสรุปความเหมือน จากแนวคิดดังกล่าวพอสรุปได้ดังนี้ การเรียนรู้เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากประสบการณ์ที่แต่ละบุคคลได้รับมาผลของการเรียนรู้จะช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในด้านความรู้ ทักษะ และความรู้สึกลึก

1.3 องค์ประกอบการเรียนรู้

องค์ประกอบของการเรียนรู้ นั้น จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายๆ อย่างรวมกัน ซึ่งประกอบไปด้วยความพร้อม และการรับรู้ทั้งสองอย่างนับว่าเป็นตัวสำคัญในการเชื่อมโยงการเรียนรู้

1.3.1 ความพร้อม

ความหมายของความพร้อม ได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้
ทิพย์สุดา สุเทศเสนีย์ (2528, หน้า 15 – 16) ได้ให้ความเห็นว่าความพร้อมทางการเรียนประกอบด้วยพฤติกรรม ดังต่อไปนี้

1. พฤติกรรมการเคลื่อนไหว ได้แก่ การใช้กล้ามเนื้อใหญ่ กล้ามเนื้อเล็ก และประสาทสัมผัส

2. พฤติกรรมด้านสังคม ได้แก่ การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมและสังคม

3. พฤติกรรมทางการรู้การคิด ได้แก่ การรู้จักคิดหาเหตุผลและการหาความสัมพันธ์

4. พฤติกรรมด้านภาษา ได้แก่ การเข้าใจในคำพูดและความสามารถในการสื่อสารกับผู้อื่น

ธนาฉัตติ ชันทะสิทธิ์ (2546, หน้า 10) ให้ความหมายว่า ความพร้อมหมายถึง ความสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจมีความพร้อมที่จะตอบสนองต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ทางร่างกายได้แก่ วุฒิภาวะ ซึ่งหมายถึง การเจริญเติบโตอย่างเต็มที่ของอวัยวะของร่างกาย ทางด้านจิตใจ ได้แก่ ความพอใจที่จะตอบสนองต่อสิ่งเร้า หรือพอใจที่จะกระทำสิ่งต่างๆ

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2546, หน้า 13131) ได้ให้ความหมายว่า เป็นคำแสดงกริยาร่วมหรือในเวลาเดียวกันหรือในทำนองนั้น เช่น ไปพร้อมกัน ถึงพร้อมกัน โดยปริยาย หมายความว่า ครบครัน (ครบครัน หมายถึงพร้อมเพรียง ไม่ขาดหรือ บริบูรณ์) เช่น งานพร้อม ดีพร้อม เตรียมพร้อม เช่น พร้อมแล้ว

Mckechine (1966, p. 1500) ได้ให้ความหมายของความหมายของความพร้อมว่า หมายถึง ลักษณะของผู้กระทำมีความคล่องตัว กระตือรือร้น ความตั้งใจ ในการทำพฤติกรรมต่าง ๆ เพื่อให้กิจกรรมที่ทำนั้นบรรลุถึงผลสำเร็จ

Good (1973, p. 472) ได้ให้นิยามเกี่ยวกับความพร้อมไว้ว่า เป็นความสามารถตกลงใจ ความปรารถนา และความสามารถที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ความพร้อมเกิดจากลักษณะทางวุฒิภาวะ ประสบการณ์ และอารมณ์ของผู้เรียน ความพร้อมจึงเป็นการพัฒนาการให้มีความสามารถที่จะเรียนหรือทำกิจกรรม

1.3.2 องค์ประกอบของความพร้อม Downing และ Thackrey (1971, หน้า 14 - 15) ได้แบ่งออกเป็นองค์ประกอบความพร้อมไว้ 4 กลุ่ม คือ

- 3.1.2.1 องค์ประกอบทางกาย ได้แก่ การบรรลุวุฒิภาวะด้านร่างกายทั่วไป
- 3.1.2.2 องค์ประกอบทางสติปัญญา ได้แก่ ความพร้อมด้านสติปัญญา โดยทั่วไป ความสามารถในการรับรู้ และความสามารถในการคิดอย่างมีเหตุผล
- 3.1.2.3 องค์ประกอบทางด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ประสบการณ์ด้านสังคม
- 3.1.2.4 องค์ประกอบด้านอารมณ์ แรงจูงใจ และบุคลิกภาพ ได้แก่ ความมั่นคงทางด้านอารมณ์ และความต้องการที่จะเรียนรู้

นอกจากนี้ตามแนวคิดของ Gange (1970, หน้า 407) นั้นถือว่าองค์ประกอบที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความพร้อม ได้แก่ ความสนใจ หรือความใส่ใจ แรงจูงใจ และสภาพของการพัฒนา

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า องค์ประกอบของความพร้อมของแต่ละบุคคลเป็นปัจจัยสำคัญในการทำนายผลที่จะเกิดขึ้น ในการปฏิบัติกิจกรรมนั้น ๆว่าจะสามารถปฏิบัติกิจกรรมได้อย่างมีประสิทธิภาพมากน้อยเพียงใด

1.3.3 การรับรู้

ความหมายของการรับรู้ ได้มีนักจิตวิทยา และนักการศึกษาได้ให้ความหมายของการรับรู้ไว้หลายท่าน ดังนี้

สุชา จันทน์เอม และสุรางค์ จันทน์เอม (ม.ป.ป., หน้า 61) ได้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับการรับรู้ว่า หมายถึง กระบวนการที่คนเรามีประสบการณ์กับวัตถุหรือเหตุการณ์ต่าง ๆ โดยอาศัยอวัยวะสัมผัส

จำเนียร ช่วงโชติ และคณะ (2515, หน้า 46) ให้ความหมายการรับรู้ว่า หมายถึง กระบวนการที่คนเรารู้จักสิ่งแวดล้อมโดยใช้สัมผัสต่าง ๆ หรือภาพของโลกภายนอกที่บุคคลแต่ละคนมองเห็นในจินตนาการของตนเอง การรับรู้มีอิทธิพลนำไปสู่การกระทำต่าง ๆ ของบุคคล

สถิต วงศ์สุวรรณค์ (2525, หน้า 32) กล่าวว่า การรับรู้คือการใช้ประสบการณ์เดิมแปลความหมายสิ่งเร้าที่ผ่านประสาทสัมผัสแล้วเกิดความรู้สึกถึงรู้ความหมายเป็นอะไร

สุณีย์ ชีรดากร (2525, หน้า 51) กล่าวว่า การรับรู้ คือ การแปลความหมาย หรือการตีความหมายจากสิ่งที่ประสาทสัมผัสไปสัมผัสกับสิ่งเร้าภายนอกร่างกายให้เป็นสิ่งที่มีความหมาย การแปลความหมายนี้ผู้รับรู้จะต้องมีประสบการณ์ หรือความรู้เดิมในอดีตจึงจะเกิดความเข้าใจ เกิดการรับรู้ว่าสิ่งนั้นคืออะไร มีความหมายอย่างไร

รัจรี นพเกตุ (ม.ป.ป., หน้า 54) ได้ให้ความหมายว่า การรับรู้ คือ กระบวนการตระหนักรู้เหตุการณ์ หรือคุณสมบัติ ความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ รอบ ๆ ตัวด้วยอวัยวะรับความรู้สึก ทั้งนี้โดยมีการเรียนรู้ประสบการณ์ แรงจูงใจ อารมณ์ ฯลฯ ที่ได้สะสมอยู่ในตัวบุคคลผู้นั้นตั้งแต่เกิดอิทธิพลร่วมอยู่ด้วย

Higard และ Bower (1966, หน้า 132) กล่าวว่า การรับรู้เป็นการทำงานของอินทรีย์ขั้นแรกสุดของการติดต่อกับโลกภายนอก โดยผ่านประสาทสัมผัสทางตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ช่วยทำให้อินทรีย์เรียนรู้ในบรรดาสสิ่งเร้าทั้งปวง

Wilson (1969, หน้า 114) กล่าวถึงการรับรู้ว่าเป็นกระบวนการเก็บข้อมูลความรู้สึกเข้าไปในสมอง บุคคลจะรับรู้และแปลความหมายของสิ่งที่รับรู้ตามลักษณะของข้อมูลที่มากกระทบอวัยวะสัมผัส แล้วจัดระเบียบไว้ในสมอง การรับรู้ของบุคคลแต่ละคนจะขึ้นอยู่กับการศึกษาข้อมูล ผลการรับรู้เป็นสิ่งที่มีความสำคัญเพราะบุคคลใช้เป็นเครื่องมือในการตัดสินใจสิ่งแวดล้อมเมื่อจะต้องรับรู้สิ่งนั้น ๆ

กล่าวโดยสรุป การรับรู้ เป็นการรับทราบต่อสิ่งเร้าต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบซึ่งอาจจะเป็นสิ่งแวดล้อม ความรู้ความคิด หรืออารมณ์ความรู้สึก ดังนั้นการรับรู้จึงเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เกิดประสบการณ์ เกิดการเรียนรู้ เป็นเครื่องมือนำเอาความรู้ ข้อมูล

ข่าวสารเข้าสู่สมอง ซึ่งจะมีการตีความหรือแปลความหมายแล้วเก็บรวบรวมสิ่งต่าง ๆ จนเกิดเป็น ความรู้ความเข้าใจโดยอาศัยประสบการณ์ และความรู้เดิมเป็นเครื่องช่วย

1.3.4 แนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้

การรับรู้เป็นสิ่งสำคัญสำหรับพฤติกรรมในองค์การ เพราะว่าพฤติกรรม เกิดจากการรับรู้ของบุคคลมีความสำคัญมากกว่าข้อเท็จจริง ถึงแม้ว่าการรับรู้จะได้รับอิทธิพลจาก การรับรู้ข้อเท็จจริง แต่บุคคลอาจมองสิ่งเดียวกันแต่มีการรับรู้ที่แตกต่างกันได้ดังนั้น การรับรู้จะ เกิดขึ้นได้จะต้องมีพลังงานมากระตุ้นอวัยวะความรู้สึก ซึ่งเรียกว่าพลังงานที่ส่งเข้าการตอบสนองว่า ผลที่ออกมา ระบบการรับรู้จึงมีการทำงานอยู่ 2 ประการ (รัจรี นพเกตุ, ม.ป.ป., หน้า 1 – 3) คือ 1. จะต้องมีความจับใจต่อพลังงานที่ส่งเข้ามา และ 2. จะต้องสามารถตอบโต้หรือส่งผลออก เมื่อ มีพลังงานส่งเข้ามา การที่เราสามารถนำหลักการรับรู้มาสร้างเครื่องจักรกลซึ่งเป็นผลผลิตผลทาง วิทยาศาสตร์ได้ แสดงว่า เราสามารถศึกษาการรับรู้ได้ในเชิงวิทยาศาสตร์เช่นกัน

นอกจากนี้การรับรู้ที่แตกต่างกันของบุคคลยังเกิดจาก ผู้รับรู้ ความมุ่ง หมาย และสถานการณ์ ดังต่อไปนี้ (ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ, 2541, หน้า 73 – 74)

1) ผู้รับรู้ เมื่อบุคคลมองดูเป้าหมายและพยายามจะตีความหมายถึงสิ่งที่ เขามองว่าเป็นอะไร การตีความนั้นจะได้รับอิทธิพลจากลักษณะส่วนตัวของผู้รับรู้อันที่เกี่ยวข้อง อย่างมากกับการรับรู้ได้แก่ ทักษะสติ สิ่งจูงใจ ประสบการณ์ในอดีตและความคาดหวัง โดยมี รายละเอียด ดังนี้

(1) ทักษะสติ คือแนวโน้มของบุคคลที่จะเข้าใจ รู้สึกและแสดง พฤติกรรมของบุคคลต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ตัวอย่างของการเกิดทักษะสติ เช่น สุดาพร ชอบการเรียนรู้ในชั้นเล็ก ๆ เพราะเธอพอใจที่สามารถถามคำถามได้มาก สุดารัตน์ ชอบห้องบรรยายใหญ่ ๆ เพราะเธอไม่ชอบถามคำถามและตอบคำถามอาจารย์ เป็นต้น

(2) เหตุจูงใจ แรงจูงใจภายในบุคคลที่กระตุ้นความต้องการที่ไม่เป็น ที่พอใจ หรือเหตุจูงใจจะกระตุ้นพฤติกรรมบุคคลและอาจมีอิทธิพลอย่างมากต่อการรับรู้มีการ ทดลองโดยการให้ผู้ถูกทดลองอดอาหารด้วยจำนวนชั่วโมงที่ต่างกัน บางคนอดอาหาร 1 ชั่วโมง ก่อนหน้าทดลอง บางคนอดนานกว่านั้นแล้วให้ผู้ทดลองดูภาพที่ไม่ชัด โดยใช้ความหิว ให้ มีอิทธิพลเหนือการตีความหมายของภาพที่ไม่ชัดเหล่านั้น ปรากฏว่าคนที่อดอาหารถึง 16 ชั่วโมง รับรู้ภาพไม่ชัดเป็นภาพอาหารมากกว่าคนที่อดอาหารในเวลาสั้นกว่า

(3) ความสนใจ เป็นการสนใจของผู้รับรู้อันในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เช่น คนที่ชอบอ่านหนังสือ เมื่อมีเวลาว่างก็จะนำหนังสือมาอ่านเสมอ

(4) ประสบการณ์ในอดีตคนเรารับรู้สิ่งต่าง ๆ จากการที่เราเกี่ยวข้องกับ ด้วย เช่น บุคคลหนึ่งเคยมีผู้บังคับบัญชาเป็นผู้หญิงที่มีความรู้ดี จีบ้น ต่อมาเมื่อเขามีผู้บังคับบัญชาที่เป็นผู้หญิงอีกก็จะเกิดการรับรู้ว่าจะรู้ดี จีบ้นเหมือนเดิม

(5) ความคาดหวัง เป็นความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์หรือพฤติกรรม ซึ่งนำไปสู่ผลลัพธ์ เช่น เรามีความคาดหวังว่าลูกของเราต้องเก่ง ขยัน แต่ความเป็นจริงอาจตรงกันข้ามกับที่เราคาดหวังไว้ก็ได้

2) ความมุ่งหมายหรือเป้าหมาย เป้าหมาย คือ สิ่งซึ่งถูกสังเกตว่าเป็นที่ยอมรับและรับรู้ คนที่เสี่ยงดั่งมักจะถูกสังเกตมากกว่าคนที่เจียบ เช่นเดียวกับคนที่น่าประทับใจอย่างมากก็จะถูกสังเกตมากกว่าคนที่ไม่น่าประทับใจ ลักษณะของเป้าหมาย ประกอบด้วย ความใหม่ ความเคลื่อนไหว น้ำเสียง ขนาด ภูมิหลัง และความใกล้เคียง ซึ่งสามารถสร้างภาพของเป้าหมายตามที่เราเห็น เช่น ภาพขนาดใหญ่ย่อมมองเห็นได้ชัดเจนกว่าภาพขนาดเล็ก เป้าหมายไม่สามารถถูกมองในลักษณะเดี่ยว ๆ ดังนั้น ความสัมพันธ์ของเป้าหมายกับภูมิหลังที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้มีแนวโน้มที่จะทำให้เกิดการจัดหมวดหมู่ของสิ่งที่ใกล้เคียงกันและคล้ายกันเข้าด้วยกัน

3) ลักษณะสถานการณ์ เป็นสิ่งที่เรามองเห็น หรือเหตุการณ์รอบ ๆ สภาพแวดล้อมที่อยู่ภายนอก ซึ่งมีอิทธิพลต่อการรับรู้ เช่น การรับรู้ว่าคนอาศัยอยู่ริมแม่น้ำจะต้องว่ายน้ำเป็นแต่ในความเป็นจริงบางคนอาจว่ายน้ำไม่เป็นก็ได้ เราอยู่ในกลุ่มที่เกี่ยวเนื่อง ผู้อื่นก็เกิดการรับรู้ที่เราเกี่ยวข้องด้วย ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงอาจจะไม่เป็นเช่นนั้น ปัจจัยสถานการณ์ทำให้เกิดการรับรู้ประกอบด้วย เวลา สภาพงาน และสภาพสังคม เช่น ช่วงเวลาที่แตกต่างกันอาจรับรู้ได้แตกต่างกัน

การรับรู้ จึงเป็นกระบวนการจัดระบบและให้ความหมายต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวซึ่งส่งผลต่อการตัดสินใจต่าง ๆ และการแสดงออกต่อสิ่งนั้น ๆ โดยพบว่า การรับรู้ของบุคคลต่อสิ่งต่าง ๆ จะได้รับผลกระทบจากทั้งปัจจัยภายในบุคคล เช่น ความสนใจ ทักษะ ประสาทสัมผัสที่ผ่านมา เป็นต้น ปัจจัยด้านสิ่งที่รับรู้ เช่น ขนาด การเคลื่อนไหว เสียงของสิ่งนั้น ๆ เป็นต้น และปัจจัยด้านสถานการณ์ เช่น เวลา สถานที่ในขณะที่มีการรับรู้ดังกล่าว ตัวอย่างเช่น ถ้าผู้ป่วยนั่งรอโดยไม่แสดงอาการโกรธหรือโวยวาย เจ้าหน้าที่จะทำงานตามปกติ แต่ถ้ามีผู้ป่วยโกรธ โวยวายวุ่นวายแล้ว เจ้าหน้าที่จะรับรู้ว่าจะต้องเร่งรีบให้บริการด้วยความรวดเร็วขึ้นกว่าเดิม เพื่อมิให้ถูกต่อว่าหรือร้องเรียน เป็นต้น

1.3.5 องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการรับรู้ดังนี้

- 1) คุณสมบัติของผู้รับรู้ มีผลทำให้การรับรู้ของแต่ละบุคคลมีลักษณะแตกต่างกันไปที่สำคัญ ได้แก่ ความต้องการหรือแรงขับ ทักษะ บุคลิกภาพ และการปรับตัวส่วนบุคคล
- 2) ความใส่ใจและการรับรู้ ปกติคนจะไม่รับรู้และตอบสนองต่อสิ่งเร้าทั้งหมด จุรวมของการรับรู้ต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คือ ความใส่ใจหรือความตั้งใจในสิ่งที่เหมาะสมและสอดคล้องกับตน
- 3) การเตรียมพร้อมที่จะรับรู้ เมื่อบุคคลอยู่ในสภาพเตรียมพร้อมที่จะรับรู้ ย่อมช่วยให้บุคคลสามารถคาดการณ์ล่วงหน้าในเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นทำให้รับรู้สิ่งนั้นได้ดีหรือคล้อยตามสิ่งที่ตนเตรียมตัวมา
- 4) ความต้องการและแรงจูงใจ สิ่งที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้อีกประการหนึ่ง คือ ความต้องการและแรงจูงใจ คนเรามักจะเลือกให้ความสนใจต่อสิ่งเร้าที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจ หรือความต้องการของคน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสิ่งที่ไม่ได้รับการตอบสนอง
- 5) ความต้องการและคุณค่า การให้ความหมายหรือตีความหมายของสิ่งของวัตถุ หรือเหตุการณ์ต่าง ๆ คนเรารับรู้นั้นมักจะตรงกับความต้องการและคุณค่าของตนเองเสียเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นสิ่งที่คนเรารับรู้อาจถูกกำหนดขึ้นมาจากความต้องการ และคุณค่าส่วนตัวของบุคคลนั้น
- 6) บุคลิกภาพของบุคคลมีอิทธิพลต่อการรับรู้ ลักษณะของบุคลิกภาพที่ไม่เหมือนกัน คือ บุคคลมีนิสัยชอบสังคมนกับบุคคลชอบเก็บตัว ย่อมรับรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างทัศนคติทางสังคมและการรับรู้ สิ่งเร้าที่ปรากฏไม่ชัดเจนแตกต่างกันเสมอ
- 7) ประสบการณ์เดิม ประสบการณ์เดิมหรือพื้นฐานความรู้เดิมในเรื่องราว หรือเหตุการณ์นั้น ๆ ย่อมมีผลต่อการตีความของสิ่งที่เรารับรู้

1.4. ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ได้มีผู้ให้แนวคิดไว้หลายท่านด้วยกัน ดังนี้
 สิทธศักดิ์ จุลศิริพงษ์ (2548, หน้า 40) ได้กล่าวถึงทฤษฎีการเรียนรู้ของนักการศึกษาต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1.4.1 ทฤษฎีการเชื่อมโยงของ Thorndike

แนวคิด Thorndike เชื่อว่าการเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ซึ่งมีหลายรูปแบบบุคคลจะมีการลองผิดลองถูกปรับเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะพบรูปแบบการตอบสนองที่สามารถให้ผลที่พึงพอใจมากที่สุด เมื่อเกิดการเรียนรู้แล้วบุคคลจะใช้

รูปแบบการตอบสนองที่เหมาะสมเพียงรูปแบบเดียว และจะพยายามใช้รูปแบบนั้นเชื่อมโยงกับสิ่งเร้าในการเรียนรู้ต่อไปเรื่อย ๆ

กฎการเรียนรู้

- 1.) กฎแห่งความพร้อม การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีถ้าผู้เรียนมีความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจ
- 2.) กฎแห่งการฝึกหัด การฝึกหัด หรือการกระทำบ่อย ๆ ด้วยความเข้าใจ จะทำให้การเรียนรู้นั้นคงทนถาวร ถ้าไม่ได้กระทำบ่อย ๆ การเรียนรู้จะไม่คงทนถาวรและในที่สุดก็อาจลืมได้
- 3.) กฎแห่งการใช้ การเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ความมั่นคงของการเรียนรู้จะเกิดขึ้นหากได้มีการนำไปใช้บ่อย ๆ หากไม่มีการนำไปใช้บ่อย ๆ อาจมีการเลือกเกิดขึ้นได้
- 4.) กฎแห่งผลที่พึงพอใจ เมื่อบุคคลได้รับผลที่พึงพอใจย่อมอยากเรียนรู้ต่อไป แต่ถ้าได้รับผลที่ไม่พึงพอใจจะไม่อยากเรียนรู้ ดังนั้นการได้รับผลที่พึงพอใจจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้

หลักการสอน

- 1.) การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนแบบลองผิดลองถูกบ้างจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้วิธีแก้ปัญหา จดจำการเรียนรู้ได้ดี และเกิดความภาคภูมิใจในสิ่งที่ทำด้วยตนเอง
- 2.) การสร้างความพร้อมของผู้เรียนเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องกระทำก่อนการสอนบทเรียน เช่น การสร้างบรรยากาศให้ผู้เรียนอยากเรียนอยากรู้
- 3.) หากต้องการให้ผู้เรียนมีทักษะในเรื่องใดจะต้องช่วยให้เขาเกิดความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างแท้จริง
- 4.) เมื่อผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แล้วควรให้ผู้เรียนฝึกนำการเรียนรู้นั้นไปใช้บ่อย ๆ
- 5.) การให้ผู้เรียนได้รับผลที่ตนพอใจจะช่วยให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จ การศึกษาว่าสิ่งใดเป็นสิ่งเร้าหรือรางวัลที่ผู้เรียนพึงพอใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้

1.4.2 ทฤษฎีการเรียนรู้ของ Gagne'

แนวคิด Gagne' เชื่อว่าความรู้มีหลายประเภท บางประเภทสามารถเข้าใจได้อย่างรวดเร็วไม่ต้องใช้ความคิดลึกซึ้ง บางประเภทมีความซับซ้อนมากจำเป็นต้องใช้ความสามารถในขั้นสูง Gagne' ได้จัดการเรียนซึ่งเริ่มจากง่ายไปหายากโดยผสมผสานทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพฤติกรรมนิยม และพุทธินิยมเข้าด้วยกัน

หลักการสอน

1.) รูปแบบการสอนอย่างเป็นระบบโดยเชื่อมโยงการจัดสภาพการเรียนการสอนอันเป็นสภาวะภายนอกตัวผู้เรียนให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ภายในซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในสมองของเรา

2.) ในการจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ นั้น Gagne' แบ่งออกเป็น 9 ขั้นตอนดังนี้

- ความรู้เดิม
- ขั้นที่ 1 สร้างความสนใจ
 - ขั้นที่ 2 แฉ่งจุดประสงค์
 - ขั้นที่ 3 กระตุ้นให้ผู้เรียนระลึกถึงความรู้เดิมที่จำเป็น เป็นการทบทวน
 - ขั้นที่ 4 เสนอบทเรียนใหม่
 - ขั้นที่ 5 ให้แนวทางการเรียนรู้
 - ขั้นที่ 6 ให้แนวทางปฏิบัติ
 - ขั้นที่ 7 ให้ข้อมูลป้อนกลับ
 - ขั้นที่ 8 ประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้ตามจุดประสงค์
 - ขั้นที่ 9 ส่งเสริมความแม่นยำและการถ่ายโอนการเรียนรู้

1.4.3 ทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง

แนวคิดทฤษฎีพัฒนาการทางเชาว์ปัญญาของ Piaget และของ Vygotsky เป็นรากฐานที่สำคัญของทฤษฎีการสร้างความรู้ด้วยตนเอง Piaget อธิบายว่าพัฒนาการทางเชาว์ปัญญาของบุคคลมีการปรับตัวผ่านทางกระบวนการซึมซับ หรือดูดซึม และกระบวนการปรับโครงสร้างทางปัญญา พัฒนาการเกิดขึ้นเมื่อบุคคลรับ และซึมซับข้อมูลหรือประสบการณ์ใหม่เข้าไปสัมพันธ์กับความรู้หรือโครงสร้างทางปัญญาที่มีอยู่เดิมหากไม่สามารถสัมพันธ์กันได้ จะเกิดภาวะไม่สมดุลขึ้น บุคคลจะพยายามประสภาวะให้อยู่ในภาวะสมดุล โดยใช้กระบวนการปรับโครงสร้างทางปัญญา Piaget คนทุกคนจะมีการพัฒนาเชาว์ปัญญาไปตามลำดับขั้นจากการมีปฏิสัมพันธ์และประสบการณ์กับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ และประสบการณ์ที่เกี่ยวความคิดเชิงตรรกะและคณิตศาสตร์ รวมทั้งการถ่ายทอดความรู้ทางสังคม วุฒิภาวะ และกระบวนการพัฒนา

ความสมดุลของบุคคลนั้น ส่วน Vygotsky ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมและสังคมมาก เขาอธิบายว่ามนุษย์ได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมตั้งแต่แรกเกิด ซึ่งนอกจากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติแล้วยังมีสิ่งแวดล้อมทางสังคม ซึ่งก็คือวัฒนธรรมที่แต่ละสังคมสร้างขึ้น ดังนั้นสถาบันสังคมต่างๆ เริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัวจะมีอิทธิพลต่อพัฒนาการเราว่าปัญญาของแต่ละบุคคล นอกจากนั้น ภาษายังเป็นเครื่องมือสำคัญของการคิดและการพัฒนาเราว่าปัญญาขั้นสูง พัฒนาการทางภาษา และทางความคิดของเด็กเริ่มด้วยการพัฒนาการที่แยกจากกัน แต่เมื่ออายุมากขึ้น พัฒนาการทั้ง 2 ด้านจะเป็นไปร่วมกัน

หลักการสอน

1.) ตามทฤษฎีการสร้างความรู้ ผลของการเรียนรู้จะมุ่งเน้นไปที่กระบวนการสร้างความรู้ และการตระหนักรู้ในกระบวนการนั้น เป้าหมายการเรียนรู้จะต้องมาจากการปฏิบัติจริง ครูจะต้องเป็นตัวอย่าง และฝึกฝนกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเห็น ผู้เรียนจะต้องฝึกฝนการสร้างความรู้ด้วยตนเอง

2.) เป้าหมายของการสอนจะเปลี่ยนจากการถ่ายทอดให้ผู้เรียนได้รับสาระความรู้ที่แน่นอนตายตัวไปสู่การสาธิตกระบวนการเปลี่ยนแปลงและสร้างความหมายที่หลากหลาย การเรียนรู้ทักษะต่าง ๆ จะต้องให้มีประสิทธิภาพถึงขั้นทำได้และแก้ไขปัญหามาจริงได้

3.) ผู้เรียนเป็นผู้มีบทบาทในการเรียนรู้อย่างเต็มตัว ผู้เรียนต้องเป็นผู้จัดกระทำกับข้อมูลหรือประสบการณ์ต่าง ๆ และต้องสร้างความหมายให้กับสิ่งนั้นด้วยตนเอง การให้ผู้เรียนอยู่ในบริบทจริง ไม่ได้หมายความว่าผู้เรียนจะต้องออกไปยังสถานที่จริงเสมอไป แต่อาจจะเป็นกิจกรรมให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับสื่อ วัสดุ อุปกรณ์สิ่งของหรือข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นของจริง และมีความสอดคล้องกับความสนใจของผู้เรียน โดยผู้เรียนสามารถจัดกระทำ ศึกษา สำรวจ วิเคราะห์ ทดลอง ลองผิดลองถูกกับสิ่งนั้น ๆ จนเกิดเป็นความรู้ความเข้าใจขึ้น

4.) ครูจะต้องพยายามสร้างบรรยากาศทางสังคมจริยธรรมให้เกิดขึ้น กล่าวคือ ผู้เรียนมีโอกาสเรียนรู้ในบรรยากาศที่เอื้อต่อการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งทางสังคมเชื่อว่าเป็นปัจจัยสำคัญของการสร้างความรู้เพราะลำพังกิจกรรม และวัสดุอุปกรณ์ทั้งหลายที่ครูจัดให้ หรือผู้เรียนแสวงหามาเพื่อการเรียนรู้ไม่เป็นการเพียงพอ ปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การร่วมมือ และการแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดและประสบการณ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน และบุคคลอื่น ๆ จะช่วยให้การเรียนรู้ของผู้เรียนกว้างขึ้น ซับซ้อนขึ้น และหลากหลาย

5.) ผู้เรียนมีบทบาทของการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ โดยผู้เรียนจะนำตนเอง และควบคุมตนเองในการเรียนรู้ เช่น ผู้เรียนจะเป็นผู้ที่เลือกสิ่งที่ต้องการเรียนเอง ตั้งกฎระเบียบ

เอง แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเอง ตกลงกันเมื่อเกิดความขัดแย้ง หรือมีความคิดเห็นแตกต่างกัน เลือกผู้ร่วมงานได้เอง และรับผิดชอบการดูแลรักษาห้องเรียนร่วมกัน

6.) ครูจะมีบทบาทให้ความร่วมมือ อำนวยความสะดวก และช่วยเหลือผู้เรียนในการเรียนรู้เปลี่ยนจาก “การให้ความรู้” ไปเป็น “การให้ผู้เรียนสร้างความรู้” บทบาทของครูก็คือจะต้องทำหน้าที่ช่วยสร้างแรงจูงใจภายในให้เกิดแก่ผู้เรียน จัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่ตรงกับความสนใจของผู้เรียน ดำเนินกิจกรรมให้เข้าไปในทางที่ส่งเสริมการพัฒนาการของผู้เรียน ให้คำปรึกษาแนะนำทางด้านวิชาการและด้านสังคมแก่ผู้เรียน ดูแลให้ความช่วยเหลือผู้เรียนที่มีปัญหา และประเมินผลการเรียนของผู้เรียน

7.) การประเมินผลต้องเป็นการประเมินตามจุดมุ่งหมายในลักษณะที่ยืดหยุ่นกันไปในแต่ละบุคคล ผลการประเมินควรใช้วิธีการที่หลากหลาย ซึ่งอาจเป็นการประเมินจากเพื่อน แฟ้มผลงาน รวมทั้งการประเมินตนเองด้วย

สุกรี เจริญสุข และคณะ (2541 หน้า 75 – 80) ได้กล่าวถึงหลักการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสุนทรียภาพและลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา ประกอบด้วยหลัก 3 ส่วนด้วยกัน คือ

1. หลักความเหมือน
2. หลักความแตกต่าง
3. หลักความเป็นฉัน

ความเหมือนคือ “แม่แบบ” หรือเป้า แบบคือครู เป็นแบบอย่างให้เด็กเรียนรู้ หลักของความเหมือนประกอบด้วยการเล่นแบบและการทำซ้ำ เช่น ลูกเลียนแบบจากแม่ (ลูกปูเลียนแบบแม่ปู) ดังคำโบราณ ที่ว่า “ลูกไม่หล่นไม่ไกลต้น”

ความแตกต่าง เป็นความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงจากความจำเจ ความรู้สึกที่เบื่อหน่ายในบรรยากาศและสิ่งที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ความต้องการสิ่งใหม่ๆ เพื่อความมีชีวิตชีวา เพื่อให้ทันกับเหตุการณ์ และอย่างน้อยที่สุดก็เพื่อที่จะเปลี่ยนแปลงให้เกิดความแตกต่าง

ความเป็นฉัน เป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม ความสมบูรณ์ลงตัวของศิลปะและดนตรีจะต้องตั้งอยู่บนความเป็นฉัน อดความเป็นฉัน และในความเป็นฉันนั้นก็คือรากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชนนั่นเอง

หลักการทั้งสามเป็นหลักการร่วมในการพัฒนาสุนทรียภาพไม่ว่าจะเป็นทางดนตรี ศิลปะ และการกีฬา ในการพัฒนาสุนทรียภาพทางด้านดนตรีของเด็กซึ่งในการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ทางดนตรีของเด็กนั้น สามารถจัดเป็นขั้นตอนได้ 5 ลำดับด้วยกันคือ

1. การเลียนแบบ
2. การทำซ้ำ

3. การแหกคอก

4. ทางเทวดา

5. ความเป็นฉัน

หลักความเหมือน

ลำดับที่ 1 การเลียนแบบ

การเลียนแบบเป็นกระบวนการที่เด็กจะต้องได้ยินเสียงดนตรี 'ได้เห็น และได้สัมผัส แล้วอาศัยการเลียนแบบเพื่อที่จะลอกเลียนให้เหมือนแบบ สิ่งที่มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการเลียนแบบ มีดังนี้

1.1 แบบดี เด็กมีโอกาสได้ฟัง ได้เห็น ได้สัมผัส เสียงดนตรีที่ดี ครู หรือนักดนตรีที่ดีเป็นตัวอย่าง และแบบอย่างที่ดีในทุก ๆ ด้าน แบบเป็นเส้นรอบวงของกฎเกณฑ์ที่เกิดขึ้นในใจของเด็กที่เรียนรู้ว่าการกระทำที่เหมือนแบบแล้วถูกต้อง และการกระทำที่แตกต่างไปจากแบบแล้วไม่ถูกต้อง

1.2 ความประทับใจ แบบที่ดีจะเป็นตัวกระตุ้นให้เกิดความประทับใจ จำได้ฝังใจ ตรึงใจ และจดจำแบบที่ได้ยิน ได้เห็น ได้สัมผัส ในที่สุดก็นำไปเป็นแบบอย่าง

1.3 การเลียนแบบที่จำไว้ฝังใจ ประทับอยู่ในใจ นำมาลอกเลียนแบบทำตามในรูปของการร้องเพลง เล่นดนตรี หรือทำท่าทางประกอบ

ลำดับที่ 2 การทำซ้ำ

การทำซ้ำเป็นการย้ำทักยะเพื่อให้เกิดความแม่นยำ "ไม่เก่งแต่ชำนาญ ไม่เชี่ยวชาญแต่เคยมือ" การทำซ้ำทำให้เกิดความชำนาญ และสามารถควบคุม กำกับ และจัดการ (เล่นเครื่องดนตรี) ได้อย่างมีประสิทธิภาพในกระบวนการเรียนดนตรี จำเป็นต้องฝึกด้วยการทำซ้ำการฝึกซ้อมบทเพลงด้วยการทำซ้ำ ๆ เป็นร้อยเที่ยว พันเที่ยว จนขึ้นใจหลับตาทำก็ได้ ทำซ้ำจนนำกลับไปฝืน เมื่อแสดงบนเวทีเพียงครั้งเดียวก็มีความมั่นใจที่จะแสดง ผู้ชมที่เห็นก็ชื่นชอบ การฝึกฝนก็คือการทำซ้ำ ทำให้ทุกอย่างมีความสมบูรณ์ ซ้ำจนกระทั่งทำไม่ผิด ทำอีกก็ครั้งก็ไม่ผิด การทำซ้ำมีเป้าหมาย ดังนี้

2.1 ทำซ้ำให้ท่องจำขึ้นใจ เป็นการทำซ้ำให้เหมือนแบบ 'ไม่ให้ผิดเพี้ยนหลับตาทำก็ได้'

2.2 จำทรงเอาไว้ เมื่อทำซ้ำตามแบบได้แล้วจึงท่องจำและทรงเอาไว้ให้ขึ้นใจจะนำมาทำซ้ำอีกสักกี่ครั้งก็สามารถทำได้ไม่ผิดเพี้ยน

2.3 ฟันเป็นเสียงดนตรี การละเมอเพื่อฟัน เป็นพฤติกรรมที่ตามมาจากการทำซ้ำจนท่องจำขึ้นใจ แล้วเก็บไปฟัน ฟันเป็นเสียงดนตรี ฟันว่าได้เล่นดนตรี ฟันว่าได้ยินเสียงดนตรี ฟันว่ามีคนปรบมือมากมาย ฟันว่ามีนักดนตรีมาเล่นให้ฟัง ฯลฯ

หลักความแตกต่าง

ลำดับที่ 3 การแหกคอก

การทำซ้ำจนท่องจำขึ้นใจแล้ว ซ้ำจนขึ้นใจ ซ้ำจนเกิดความเบื่อหน่าย จำเจมีความรู้สึกที่ต้องการเปลี่ยนแปลง ต้องการที่จะแหกคอกออกมา ต้องการความแตกต่าง ต้องการบรรยากาศใหม่ในกลุ่มผู้ที่มีความคิด “แหกคอก” ทั้งหลายอาจจะมีลักษณะได้ในหลาย ๆ รูปแบบ อาทิ ลักษณะเหมือนกับพวก “หัวล้านนอกครู” หรือเป็นพวก “วัตรอยเท้าครู” บางทีก็เป็นพวก “นอกคอก” แม้แต่กลุ่มที่มีความคิด “หัวก้าวหน้า” หรือ “หัวก้าวร้าว” ก็ตามแต่ ซึ่งขึ้นอยู่กับว่าใครเป็นผู้มอง มองจากมุมมองไหน ในกลุ่มสุดท้ายของผู้แหกคอก (ทางดนตรี/ศิลปะ) อาจจะถูกเรียกว่า “พวกกบฏ” กล่าวคือ การปฏิเสธต่อรูปแบบ และวิถีทางดั้งเดิมที่มีอยู่ แต่มีการแสวงหาและสร้างแนวทางขึ้นมาใหม่

3.1 การค้นตามแบบ “ร้อยเนื้อทำนองเดียว” โดยการค้นเนื้อแต่อาศัยทำนองเดิม ยังมีส่วนหนึ่งส่วนใดของเพลงคงอยู่ และสามารถค้นได้ในบางส่วน เช่น ยังคงรักษาทำนองเพลงไว้เปลี่ยนแปลงเฉพาะเนื้อร้อง

3.2 การยึดลูกคอกในเพลง (เสียงเดิม) แล้วสร้างทำนองระหว่างกลางของลูกคอกขึ้นมาใหม่ ในรูปแบบของดนตรีไทย หรือการยึดคอร์ด (chord) ของดนตรีสากลแล้วสร้างทำนองให้ตกเสียงที่อยู่ในคอร์ดนั้น ๆ อย่างดนตรีแจ๊ส

3.3 การแสวงหาตัวเอง ผู้เรียนรู้ว่าสิ่งที่เป็นอยู่ ทำอยู่ไม่ใช่ของตัวเองไม่เป็นของตัวเอง จึงมีความพยายามที่จะสร้างอะไรขึ้นมาใหม่เพื่อที่จะแสดงถึงความเป็นตัวของตัวเองบ้าง (ความเป็นฉัน) แม้จะน้อยนิดก็ยังดี เป็นการแสวงหาทิศทางใหม่

ลำดับที่ 4 ทางเทวดา

ทางเทวดาเป็นทางที่สมบูรณ์ในการสร้างผลงานออกมาให้มีทักษะที่สมบูรณ์มีความถูกต้องแม่นยำ การเป็นของตัวเอง สร้างสรรค์ผลงานขึ้นมาใหม่จนกระทั่ง “มุดโตแตก” หรือ “ดันได้”

มุดโต คือ ปฏิภาณไหวพริบทางดนตรี การที่แม่เพลงพ่อเพลงสามารถโต้ตอบกันได้อย่างว่องไวและแตกฉาน ก็เพราะว่ามุดโตได้ ผู้ที่สามารถมุดโตได้จนชำนาญ เรียกกันว่า “มุดโตแตก” หมายถึงความแตกฉานและมีความแม่นยำในตัวเอง

การค้น (Improvisation) หรือจะเรียกให้หรุเป็นภาษาแวกว่า “คีตปฏิภาณ” หรือ “ดุริยปฏิภาณ” หมายถึงความสามารถในการค้นเพลงได้อย่างฉับพลันทันใด โดยอาศัยความชำนาญ ไม่ต้องคิด สามารถที่จะปฏิบัติได้ทันที

หลักความเป็นฉันทัน

ระดับที่ 5 สุนทรียภาพตั้งอยู่บนรากฐานของวัฒนธรรม (ความเป็นฉันทัน)

วัฒนธรรมอันเป็นหัวใจของงานศิลปะก็คือ ความเป็นฉันทัน ซึ่งเป็นวิญญูณของคนและผลงานดนตรีที่ได้แสดงออกมา วัฒนธรรมทางศิลปะมีอยู่ 2 ระดับด้วยกัน

5.1 วัฒนธรรมที่เป็นสันดานภายใน (สันดานสุก) สิ่งที่เป็นครุอยู่ภายในการเก็บสั่งสมความรู้ความสามารถที่ทับถมเอาไว้ภายใน เป็นคุณสมบัติทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ เมื่อมีโอกาสสิ่งเหล่านั้นก็จะไหลออกมาภายนอกในรูปแบบของงานศิลปะ แสดงถึงความเป็นฉันทัน

5.2 วัฒนธรรมที่เป็นสังคมาภายนอก วัฒนธรรมของสังคมาภายนอกเป็นเป้าหมายให้คนในชุมชนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความรู้สึกนึกคิดคล้าย ๆ กัน รับรู้ว่าเป็นวัฒนธรรมของกันและกัน เช่น เพลงที่แสดงความเป็นเชื้อชาติ มอญ ลาว เขมร พม่า ญวน มาเลย์ ไทย ข่า ฝรั่งเศส เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปหลักการทั้ง 3 หลักดังกล่าว ในส่วนของความเหมือน ความแตกต่าง และความเป็นฉันทัน มีความจำเป็นที่จะต้องอยู่ด้วยกัน คลุกเคล้ากันจนแยกไม่ออก หรือจะขาดอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองในด้านของสุนทรียภาพและลักษณะนิสัยด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬา อย่างสมบูรณ์

จากทฤษฎีการเรียนรู้ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาและสรุปทฤษฎีการเรียนรู้โดยแบ่งออกเป็น 6 องค์ประกอบดังนี้ ขั้นเตรียมความพร้อม ขั้นการฝึกหัด ขั้นการลงมือกระทำ ขั้นการกระทำอย่างชำนาญ ขั้นนำไปใช้ และขั้นการแก้ปัญหา

1.5 วิธีการเรียนรู้

การเรียนรู้ไม่จำเป็นต้องเกิดขึ้นภายในห้องเรียนหรือภายในสถาบันการศึกษาเสมอไป การเรียนรู้อาจเกิดได้หลายวิธีดังนี้ (กันยา สุวรรณแสง, 2542 หน้า 133)

1. การเรียนรู้โดยบังเอิญ การเรียนรู้แบบนี้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ มิได้เกิดจากความตั้งใจ

2. การเรียนรู้ด้วยตนเอง เป็นการเรียนรู้ด้วยความตั้งใจของผู้เรียนซึ่งมีความปรารถนาที่จะรู้ในเรื่องนั้น ผู้เรียนจึงคิดหาวิธีการเรียนรู้ด้วยวิธีการต่าง ๆ หลังจากนั้นก็จะประเมิณผล

3. การเรียนรู้โดยกลุ่ม การเรียนรู้แบบนี้เกิดจากการที่ผู้เรียนรวมกลุ่มกันแล้วเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาบรรยายให้กับสมาชิก

4. การเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา การเรียนรู้จากสถาบันการศึกษาเป็นการเรียนแบบทางการ มีหลักสูตรการประเมินมีระเบียบการเข้าศึกษาที่ชัดเจน ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามกฎที่กำหนด

นอกจากนี้ยังได้แบ่งวิธีการเรียนรู้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1. การเรียนรู้จากกิจกรรมการเรียนต่าง ๆ ซึ่งจัดขึ้นโดยหน่วยงานต่าง ๆ
2. การเรียนรู้ด้วยตนเอง
3. การเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นอาจสรุปได้ว่าการเรียนรู้อาจเกิดได้หลายวิธี เช่น การเรียนรู้จากกิจกรรมที่จัดขึ้น การเรียนรู้ด้วยตนเอง และการเรียนรู้ซึ่งจัดโดยสถาบันการศึกษา

1.6 อุปสรรคขัดขวางการเรียนรู้

อุปสรรคขัดขวางการเรียนรู้ได้มีผู้กล่าวถึงไว้หลายท่านดังนี้

สุโท เจริญสุข (ม.ป.ป. หน้า 93 – 94) กล่าวถึง อุปสรรคของกระบวนการเรียนรู้ 3 ประการ ดังนี้

1. ความขัดแย้งกันของแรงจูงใจ โดยที่เรามีแรงจูงใจหลายอย่าง แต่เราจำเป็นต้องแก้ปัญหาทีละประการ

2. ความไม่พร้อมไม่บริบูรณ์ทางส่วนตัว

3. สิ่งแวดล้อมไม่อำนวย

นารินทร์ รักรัตนกุล (2544 หน้า 88 – 89) กล่าวถึงอุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้แบ่งได้ 3 ประเภท ดังนี้

1. อุปสรรคเกี่ยวกับสถานการณ์ หมายถึง ผู้ใหญ่ต้องรับผิดชอบในงานอาชีพครอบครัว ทำให้ไม่มีเวลาและเงินเพียงพอที่จะใช้จ่ายในการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้

2. อุปสรรคเกี่ยวกับสถานศึกษา ซึ่งได้แก่การออกแบบโครงการการศึกษาของสถานศึกษาเป็นอุปสรรค ไม่ว่าจะเป็นตารางการเข้าร่วมกิจกรรม สถานที่ของโครงการ ช่วงระยะเวลาที่จัดโครงการหรือรายวิชา ไม่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน

3. อุปสรรคเกี่ยวกับเจตคติของผู้เรียน หมายถึง เจตคติของตนเองในฐานะที่เป็นผู้เรียนเป็นผู้อุปสรรคต่อการเรียนรู้ เช่น เจตคติที่ว่าแก่เกินที่จะเรียนแล้ว ตนเองไม่มีความสามารถพอที่จะเรียน เรียนสู้คนอื่นไม่ได้ ไปแล้วก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร รู้สึกยากหรือรู้สึกขี้เกียจที่จะเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้

ดังนั้นอาจสรุปได้ว่า อุปสรรคขัดขวางการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็น อุปสรรคเกี่ยวกับสถานการณ์ สถานศึกษา สิ่งแวดล้อม ความพร้อม แรงจูงใจ ข่อมส่งผลกระทบต่อ การเรียนรู้ของผู้เรียน

1.7 ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น

ความหมายและองค์ประกอบของระบบการเรียนรู้

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2539 หน้า 10 – 14) ให้ความหมายระบบการเรียนรู้ที่มี ในท้องถิ่นนั้นเป็นองค์ประกอบที่สมาชิกในแต่ละชุมชนต่างก็มีระบบการเรียนรู้ในระดับมหภาค ของชุมชนหลายชุมชนรวมกันเป็นสังคมที่มีวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันก็ยังมี ความแตกต่างและความ เหมือนในสภาพและเงื่อนไขที่เหมาะสมกับวิถีประชาและความต้องการของสมาชิก

จิราวัลย์ ซาเหลา (2546, หน้า 34) อ้างถึงใน Imnotech ซึ่งได้ให้คำจำกัดความ ของคำว่าระบบการเรียนรู้ หมายถึง การจัดองค์ประกอบที่สัมพันธ์ร่วมกันของบุคคล วัสดุ สิ่ง อำนวยความสะดวกหรือครุภัณฑ์ และกระบวนการที่มุ่งไปสู่การแสวงหาความรู้การพัฒนาทักษะ ค่านิยม และทัศนคติ นอกจากนี้ จิราวัลย์ ซาเหลา (2546 หน้า 35) อ้างถึงใน Barsaga ว่าได้ขอม รับคำจำกัดความของ Imnotech และได้จำแนกองค์ประกอบที่สำคัญของระบบการเรียนรู้ออกเป็น 7 องค์ประกอบ คือ

1. เป้าหมายและวัตถุประสงค์ ผู้ศึกษาอาจสังเกตจากประเด็นของการผลิตซ้ำ ในช่วงสั้น การผลิตซ้ำในที่นี้หมายถึงการจัดกิจกรรม หรือการถ่ายทอดและรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับ วัฒนธรรม และระบบคุณค่าในสังคมให้คงอยู่ต่อไป หรือทำการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมใน ลักษณะของการปรับตัวทางสังคมเพื่อความอยู่รอด

2. เวลาและสภาพแวดล้อมของการเรียนรู้ อาจศึกษาประเด็นย่อยต่อไปนี้คือ

2.1 เวลาสำหรับการเรียนรู้ทักษะเฉพาะอย่างความรู้ค่านิยม และระบบความเชื่อ

2.2 ช่วงระยะเวลาของกระบวนการเรียนรู้

2.3 สภาพที่ใช้ในการเรียนรู้ เช่น สถาบันทางศาสนา ครอบครัว หรือในงาน พิธีกรรมต่าง ๆ ที่คนมาชุมนุมกัน

2.4 ศูนย์กลางการสื่อสารของชุมชน

2.5 ลักษณะการเรียนรู้ที่เป็นการพบปะกันเป็นประจำ การประกอบพิธีกรรม หรือพบปะกันโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะอย่าง หรือเป็นพิธีเฉลิมฉลองของชุมชน

3. ผู้ถ่ายทอด/ครู อาจจะสามารถได้จาก 2 ประเด็นสำคัญ คือ

3.1 ใครสอน ใครให้การศึกษา ใครเป็นผู้ถ่ายทอด เช่นสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ สมาชิกเครือข่าย และผู้ถ่ายทอดนั้นเป็นบุคคลภายนอกหรือภายในของผู้เรียน

3.2 ผู้ถ่ายทอดมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างไร และมีทัศนคติเป็นอย่างไร เช่น เป็นผู้ถ่ายทอดเชิงขัดแย้ง คู่มือหนีเขียดหยาม ให้เกียรติและให้ความสนใจผู้เรียน และบรรยากาศการเรียนรู้เป็นอย่างไร เช่น มีบรรยากาศเป็นประชาธิปไตย หรือเป็นเผด็จการ น่าเบื่อ หรือน่าสนใจเพียงไร เป็นต้น

4. เนื้อหาที่มีการถ่ายเนื้อหาที่มีการถ่ายทอดนั้นเป็นเรื่องอะไรบ้าง เช่น เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม มนุษย์กับเสรีภาพ สังคมโลกและชุมชน พฤติกรรมทางสังคมและทักษะการประกอบอาชีพทั้งด้านเศรษฐกิจ การเมือง วิทยาศาสตร์ โสยศาสตร์ หรือแม้แต่เรื่องศาสนา เป็นต้น

5. วิธีการถ่ายทอด อาจพิจารณาได้ 2 ประเด็นสำคัญ ๆ คือ

5.1 วิธีการและเทคนิคการเรียนการสอนที่ใช้ เช่น การบรรยาย สาธิต การฟัง การพูดปากเปล่า การให้รางวัล การลงโทษ หรือการอภิปรายกลุ่ม การพูดระหว่างบุคคล การสนทนากันในตลาดในชีวิตประจำวัน หรือการฝึกแก้ไขปัญหา เป็นต้น

5.2 มีการใช้รูปแบบการควบคุม “การเรียนการสอน ” นั้นอย่างไรบ้าง เช่น ให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา สร้างบรรยากาศให้เป็นกันเอง สภาพหรือใช้วิธีการบังคับ ข่มขู่หรือทำให้ผู้เรียนเสียหน้า และวิธีใดที่เอื้อหรือเป็นผลเสียแก่การเรียนการสอนนั้นมากน้อยที่สุดด้วยเหตุผลใด เป็นต้น

6. ผู้รับการถ่ายทอดหรือผู้เรียน

อาจพิจารณาได้จากประเด็นย่อยต่อไปนี้ คือ

6.1 ใครเป็นผู้เรียน เด็กกลุ่มอายุ เพศ เครื่องญาติ เครื่องย้าย สมาชิกของสังคม กลุ่มแม่บ้าน คนพิการ ผู้อพยพ ชาวเขา ชาวต่างวัฒนธรรม ฯลฯ

6.2 ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนรู้อย่างไรและมีทัศนคติอย่างไร เช่น สนใจหรือไม่สนใจ ยอมรับหรือปฏิเสธ มีความใกล้ชิดต่อผู้สอนและมีความรู้สึกในทางบวกหรือลบต่อผู้สอน เป็นต้น

6.3 ผู้เรียนได้รับเนื้อหาที่ถ่ายทอดมากน้อยเพียงใด และสามารถบูรณาการความรู้กับพฤติกรรม หรือรูปแบบการดำเนินวิถีชีวิต และกิจกรรมชุมชนได้มากน้อยเพียงใด และที่สำคัญคือ ผู้เรียนได้แรงกระตุ้นจากผู้สอนอย่างไรบ้าง เป็นต้น

7. ผลการเรียนรู้หรือผลลัพธ์ของการเรียนการสอน อาจสรุประบบการเรียนรู้ที่มีในท้องถิ่น ได้จากประเด็นของประสิทธิผล หรือความไม่มีประสิทธิผลของการเรียนการสอนโดยวัดจากระบบการเรียนรู้ที่ได้บรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด และสหสัมพันธ์ระหว่างความสนใจ และผลการเรียนรู้ของผู้เรียน ตลอดจนการแสวงหาวิธีประเมินผลการเรียนทั้งที่ผู้สอนและผู้เรียนได้ใช้

2. การถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจะออกมาในรูปของการบันเทิง ที่สอดแทรกในกระบวนการและเนื้อหาหรือคำร้อง เช่น ในคำร้องของลิเก ลำตัดของภาคกลาง หนังสือนิทานของภาคใต้ กลอนลำ คำสอของภาคอีสาน คำซอของภาคเหนือ เป็นต้น

2.1 การถ่ายทอด

การวิจัยครั้งนี้จะกล่าวถึงรูปแบบการสอนซึ่งเป็นรูปแบบของการถ่ายทอดแบ่งออกเป็นรูปแบบดังต่อไปนี้

1.1 รูปแบบการสอนด้านพุทธิพิสัย

1.2 รูปแบบการสอนด้านทักษะพิสัย

1.3 รูปแบบการสอนด้านจิตพิสัย

สิทธิศักดิ์ จุลศิริพงษ์ (2548 : 49) ได้กล่าวถึงรูปแบบการสอน Gagne' และ Bloom ดังนี้

1.1 รูปแบบการสอนตามแนวคิดของ Gagne' เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเรียนรู้เนื้อหาสาระต่าง ๆ ได้อย่างดี รวดเร็ว และสามารถจดจำสิ่งที่เรียนได้นานการสอนตามรูปแบบของ Gagne' ประกอบด้วยการดำเนินการเป็นลำดับขั้นตอนรวม 9 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การกระตุ้นและดึงดูดความสนใจของผู้เรียน เป็นการช่วยให้ผู้เรียนสามารถรับสิ่งเร้า หรือสิ่งที่จะเรียนรู้ได้ดี

ขั้นที่ 2 การแจ้งวัตถุประสงค์ของบทเรียนให้ผู้เรียนทราบเป็นการช่วยให้ผู้เรียนได้รู้ความคาดหวัง

ขั้นที่ 3 การกระตุ้นให้ระลึกถึงความรู้เดิมเป็นการช่วยให้ผู้เรียนดึงข้อมูลเดิมที่มีอยู่ในหน่วยความจำระยะยาวให้มาอยู่ในหน่วยความจำเพื่อการใช้งาน ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความพร้อมในการเชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิม

ขั้นที่ 4 การนำเสนอสิ่งเร้าหรือเนื้อหาสาระใหม่ ผู้สอนควรจัดสิ่งเร้าให้ผู้เรียนเห็นลักษณะสำคัญของสิ่งเร้านั้นอย่างชัดเจน เพื่อความสะดวกในการเลือกรับรู้ของผู้เรียน

ขั้นที่ 5 การให้แนวการเรียนรู้ หรือการจัดระบบข้อมูลให้มีความหมายเพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถทำความเข้าใจกับสาระที่เรียนได้ง่ายและเร็วขึ้น

ขั้นที่ 6 การกระตุ้นให้ผู้เรียนแสดงความสามารถ เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสตอบสนองต่อสิ่งเร้าหรือสาระที่เรียน ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียน

ขั้นที่ 7 การให้ข้อมูลป้อนกลับ เป็นการให้การเสริมแรงแก่ผู้เรียน และข้อมูลที่เป็นประโยชน์กับผู้เรียน

ขั้นที่ 8 การประเมินผลการแสดงออกของผู้เรียนเพื่อช่วยให้ผู้เรียนทราบว่าตนเองสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ได้มากน้อยเพียงใด

ขั้นที่ 9 การส่งเสริมความคงทนและถ่ายโอนการเรียนรู้ โดยการให้โอกาสผู้เรียนได้มีการฝึกฝนอย่างพอเพียงและในสถานการณ์ที่หลากหลาย เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้ง และสามารถถ่ายโอนการเรียนรู้ไปสู่สถานการณ์อื่น ๆ ได้

1.2 รูปแบบการสอนเน้นความจำ (Memory Model) รูปแบบนี้มีวัตถุประสงค์ช่วยให้ผู้เรียนจดจำเนื้อหาสาระที่เรียนได้นาน และได้เรียนรู้กลวิธีการจำ ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการเรียนรู้สาระอื่น ๆ ได้อีก กระบวนการสอนมี 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 การสังเกตหรือศึกษาสาระอย่างตั้งใจ ผู้สอนช่วยให้ผู้เรียนตระหนักรู้ในสาระที่เรียน โดยการใช้เทคนิคต่าง ๆ เช่น ให้อ่านเอกสารแล้วขีดเส้นใต้คำ/ ประเด็นที่สำคัญ ให้ตั้งคำถามจากเรื่องให้อ่านให้หาคำตอบของคำถามต่าง ๆ เป็นต้น

ขั้นที่ 2 การสร้างความเชื่อมโยง เมื่อผู้เรียนได้ศึกษาสาระที่ต้องการเรียนรู้แล้ว ให้ผู้เรียนเชื่อมโยงเนื้อหาส่วนต่าง ๆ ที่ต้องการจดจำกับสิ่งที่ตนคุ้นเคย เช่น กับคำ ภาพ หรือความคิดต่าง ๆ (ตัวอย่างเช่น เด็กจำไม่ได้ว่าค่ายบางระจันอยู่จังหวัดอะไร จึงโยงความคิดว่าชาวบ้านบางระจันเป็นคนกล้าหาญ สัตว์ที่ถือว่าเก่งกล้าคือสิงโต บางระจันจึงอยู่ที่จังหวัดสิงห์บุรี) หรือให้หาหรือคิดคำสำคัญ ที่สามารถกระตุ้นความจำในข้อมูลอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกัน เช่น สูตร 4M ทดแทนคำที่ไม่คุ้นหรือยากด้วยคำ ภาพ หรือความหมายอื่น หรือการใช้เชื่อมโยงความคิดเข้าด้วยกัน

ขั้นที่ 3 การใช้จินตนาการ เพื่อให้จดจำสาระได้ดีขึ้น ให้ผู้เรียนใช้เทคนิคการเชื่อมโยงสาระต่าง ๆ ให้เห็นเป็นภาพที่น่าขบขัน เกินความเป็นจริง

ขั้นที่ 4 การฝึกใช้เทคนิคต่าง ๆ ที่ทำไว้ข้างต้นในการทบทวนความรู้และเนื้อหาสาระต่าง ๆ จนกระทั่งจดจำได้

1.3 รูปแบบการสอนตามแนวคิดการพัฒนาด้านจิตพิสัยของ Bloom ได้จำแนกจุดมุ่งหมายทางการศึกษาออกเป็น 3 ด้านคือ ด้านความรู้ ด้านเจตคติหรือความรู้สึก และด้านทักษะ ซึ่งในด้านเจตคติหรือความรู้สึกนั้น Bloom ได้จัดลำดับขั้นของการเรียนรู้ไว้ 5 ขั้น ประกอบด้วย ขั้นการรับรู้ ขั้นการตอบสนอง ขั้นการเห็นคุณค่า ขั้นการสร้างลักษณะนิสัย ถึงแม้ว่า Bloom ได้นำเสนอแนวคิดดังกล่าวเพื่อใช้ในการกำหนดวัตถุประสงค์ในการเรียนการสอนก็ตาม แต่ก็สามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนเพื่อช่วยปลูกฝังค่านิยมที่พึงประสงค์ให้แก่ผู้เรียนได้ วัตถุประสงค์ของรูปแบบนี้ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาความรู้สึก/เจตคติ/

ค่านิยม/คุณธรรม หรือจริยธรรมที่พึงประสงค์ อันจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมให้เป็นไปตามความต้องการ มี 5 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 การรับรู้ค่านิยม ผู้สอนจัดประสบการณ์หรือสถานการณ์ที่ช่วยให้ผู้เรียนได้รับรู้ในค่านิยมนั้นอย่างใส่ใจ เช่น เสนอกรณีตัวอย่างที่เป็นประเด็นปัญหาขัดแย้งเกี่ยวกับค่านิยมนั้น คำถามที่ท้าทายความคิดเกี่ยวกับค่านิยมนั้น เป็นต้น ในขั้นนี้ผู้สอนควรพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมดังนี้

- 1.1 การรู้ตัว
- 1.2 การเต็มใจรับรู้
- 1.3 การควบคุมการรับรู้

ขั้นที่ 2 การตอบสนองต่อค่านิยม ผู้สอนจัดสถานการณ์ให้ผู้เรียนมีโอกาสตอบสนองค่านิยมนั้นในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง เช่น ให้พูดแสดงความคิดเห็นต่อค่านิยมนั้น ให้ลองทำตามค่านิยมนั้น ให้สัมภาษณ์หรือพูดคุยกับผู้ที่มีการค่านิยมนั้น เป็นต้น ในขั้นนี้ผู้สอนควรพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมดังนี้

- 2.1 การยินยอมตอบสนอง
- 2.2 การเต็มใจตอบสนอง
- 2.3 ความพึงพอใจในการตอบสนอง

ขั้นที่ 3 การเห็นคุณค่าของค่านิยม ผู้สอนจัดประสบการณ์ที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นคุณค่าของค่านิยมนั้น เช่น การให้ลองปฏิบัติตามค่านิยมแล้วได้รับการตอบสนองในทางที่ดี เห็นประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับคนหรือบุคคลอื่นที่ปฏิบัติตามค่านิยมนั้น เห็นโทษหรือได้รับโทษจากการละเลยไม่ปฏิบัติตามค่านิยมนั้น เป็นต้น ในขั้นนี้ผู้สอนควรพยายามกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมดังนี้

- 3.1 การยอมรับในคุณค่านั้น
- 3.2 การชื่นชอบในคุณค่านั้น
- 3.3 ความผูกพันในคุณค่านั้น

ขั้นที่ 4 การจัดระบบค่านิยม เมื่อผู้เรียนเห็นคุณค่าของค่านิยมและเกิดเจตคติที่ดีต่อค่านิยมนั้นและมีความโน้มเอียงที่จะรับค่านิยมนั้นมาใช้ในชีวิตของคนผู้สอนควรกระตุ้นให้ผู้เรียนพิจารณาค่านิยมนั้นกับค่านิยมหรือคุณค่าอื่น ๆ ของตนและสร้างความสัมพันธ์ระหว่างค่านิยมต่าง ๆ ของตน ในขณะที่ผู้สอนควรกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมสำคัญดังนี้

- 4.1 การมีหลักยึดในการตัดสินใจ
- 4.2 การปฏิบัติตามหลักยึดนั้นจนเป็นนิสัย

ขั้นที่ 5 บุคลิกภาพ การนำค่านิยมที่ยึดถือมาแสดงพฤติกรรมที่เป็นนิสัยประจำตัว ให้ประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่ถูกต้องดีงามพฤติกรรมด้านนี้ จะเกี่ยวกับความรู้สึกและจิตใจ ซึ่งจะเริ่มจากการได้รับรู้จากสิ่งแวดล้อม แล้วจึงเกิดปฏิกิริยาโต้ตอบ ขยายกลายเป็นความรู้สึกด้านต่าง ๆ จนกลายเป็นค่านิยม และยังพัฒนาต่อไปเป็นความคิด อุดมคติ ซึ่งจะเป็ความคุมทิศทางพฤติกรรมของคนคนจะรู้ตัวช่วยอย่างไรนั้น ก็เป็นผลของพฤติกรรมด้านนี้

การดำเนินการตามขั้นตอนทั้ง 5 ไม่สามารถทำได้ในระยะเวลาอันสั้น ต้องอาศัยเวลา โดยเฉพาะในขั้นที่ 4 และ 5 ต้องการเวลาในการปฏิบัติ ซึ่งอาจจะมากน้อยแตกต่างกันไปในผู้เรียนแต่ละคน

1.4 รูปแบบการสอนตามแนวคิดการพัฒนาทักษะปฏิบัติของ Simpson และ Harrow ทิศนา แจมมณี (2548, หน้า 243) กล่าวว่า

Simpson กล่าวว่า ทักษะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการทางกายของผู้เรียน เป็นความสามารถในการประสานการทำงานของกล้ามเนื้อหรือร่างกายในการทำงานที่มีความซับซ้อนและต้องอาศัยความสามารถในการใช้กล้ามเนื้อหลาย ๆ ส่วนการทำงานดังกล่าวเกิดขึ้นได้จากการสั่งงานของสมอง ซึ่งต้องมีปฏิสัมพันธ์กับความรู้สึกที่เกิดขึ้น จะเกิดความถูกต้อง ความคล่องแคล่ว ความเชี่ยวชาญชำนาญการ และความคงทนผลของพฤติกรรมหรือการกระทำสามารถสังเกตได้จากความเร็ว ความแม่นยำ ความแรงหรือความราบรื่นในการจัดการ วัตถุประสงค์ของรูปแบบนี้ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถปฏิบัติหรือทำงานที่ต้องอาศัยการเคลื่อนไหวหรือการประสานงานของกล้ามเนื้อทั้งหลายได้อย่างดี มีความถูกต้อง และมีความชำนาญกระบวนการสอนมี 6 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นการรับรู้ เป็นขั้นการให้ผู้เรียนรับรู้ในสิ่งที่จะทำโดยการให้ผู้เรียนสังเกตการณ์ทำงานนั้นอย่างตั้งใจ

ขั้นที่ 2 ขั้นการเตรียมความพร้อม เป็นขั้นการปรับตัวให้พร้อมเพื่อการทำงานหรือแสดงพฤติกรรมนั้น ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และอารมณ์ โดยการปรับตัวให้พร้อมที่จะทำการเคลื่อนไหวหรือแสดงทักษะนั้น ๆ และมีจิตใจและสภาวะอารมณ์ที่ดีต่อการที่จะทำหรือแสดงทักษะนั้น ๆ

ขั้นที่ 3 ขั้นการสนองตอบภายใต้การควบคุม เป็นขั้นที่ให้โอกาสแก่ผู้เรียนในการตอบสนองต่อสิ่งที่รับรู้ ซึ่งอาจใช้วิธีการที่ให้ผู้เรียน เลียนแบบการกระทำหรือการแสดงทักษะนั้น หรืออาจใช้วิธีการให้ผู้เรียนลองผิดลองถูก จนกระทั่งสามารถตอบสนองได้อย่างถูกต้อง

ขั้นที่ 4 ขั้นการให้ลงมือกระทำ จนกลายเป็นกลไกที่สามารถกระทำตัวเองเป็นขั้นที่ช่วยให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการปฏิบัติ และเกิดความเชื่อมั่นในการทำสิ่งนั้น ๆ

ขั้นที่ 5 ขั้นการกระทำอย่างชำนาญ เป็นขั้นที่ช่วยให้ผู้เรียนได้ฝึกฝนการกระทำนั้น ๆ จนผู้เรียนสามารถทำได้คล่องแคล่ว ชำนาญเป็นไปโดยอัตโนมัติและด้วยความเชื่อมั่นในตนเอง

ขั้นที่ 6 ขั้นการคิดริเริ่ม เมื่อผู้เรียนสามารถปฏิบัติหรือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างชำนาญ และสามารถประยุกต์ใช้ในสถานการณ์ที่หลากหลายแล้ว ผู้ปฏิบัติจะเริ่มเกิดความคิดใหม่ ๆ ในการกระทำหรือปรับการกระทำนั้นให้เป็นไปตามที่ตนต้องการ

ผลที่ผู้เรียนจะได้รับจากการเรียนตามรูปแบบ ผู้เรียนจะสามารถกระทำหรือแสดงออกอย่างคล่องแคล่ว ชำนาญ ในสิ่งที่ต้องการให้ผู้เรียนทำได้ นอกจากนั้นยังช่วยพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ และความอดทนให้เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนด้วย

Harrow ได้จัดลำดับขั้นของการเรียนรู้ทางด้านทักษะปฏิบัติไว้ 5 ขั้น โดยเริ่มจากระดับที่ซับซ้อนน้อยไปจนถึงระดับที่มีความซับซ้อนมากดังนั้นการกระทำจึงเริ่มจากการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อใหญ่ไปถึงการเคลื่อนไหวกล้ามเนื้อย่อยลำดับขั้นดังกล่าวได้แก่ การเลียนแบบ การลงมือกระทำตามคำสั่ง การกระทำอย่างถูกต้องสมบูรณ์ การแสดงออกและการกระทำอย่างเป็นธรรมชาติ วัตถุประสงค์ของรูปแบบนี้ คือ มุ่งช่วยให้ผู้เรียนเกิดความสามารถทางด้านทักษะปฏิบัติต่าง ๆ กล่าวคือ ผู้เรียนสามารถปฏิบัติหรือกระทำอย่างถูกต้องสมบูรณ์ และชำนาญ มี 5 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 ขั้นการเลียนแบบ เป็นขั้นที่ผู้เรียนสังเกตการกระทำที่ต้องการให้ผู้เรียนทำได้ซึ่งผู้เรียนย่อมจะรับรู้หรือสังเกตเห็นรายละเอียดต่าง ๆ ได้ไม่ครบถ้วน แต่อย่างน้อยผู้เรียนจะสามารถบอกได้ว่า ขั้นตอนหลักของการกระทำนั้น ๆ มีอะไรบ้าง

ขั้นที่ 2 ขั้นการลงมือกระทำตามคำสั่ง เมื่อผู้เรียนได้เห็นและสามารถบอกขั้นตอนของการกระทำที่ต้องการเรียนรู้แล้ว ให้ผู้เรียนลงมือทำโดยไม่มีแบบอย่างให้เห็น ผู้เรียนอาจลงมือทำตามคำสั่งของผู้สอน หรือทำตามคำสั่งที่ผู้สอนเขียนไว้ในคู่มือก็ได้ การลงมือปฏิบัติตามคำสั่งนี้ แม้ผู้เรียนจะยังไม่สามารถทำได้อย่างสมบูรณ์ แต่อย่างน้อยผู้เรียนก็ได้ประสบการณ์ในการลงมือทำและค้นพบปัญหาต่าง ๆ ซึ่งช่วยให้เกิดการเรียนรู้และการปรับการกระทำให้ถูกต้องสมบูรณ์ขึ้น

ขั้นที่ 3 ขั้นการกระทำอย่างถูกต้องสมบูรณ์ ขั้นนี้เป็นขั้นที่ผู้เรียนจะต้องฝึกฝนจนสามารถทำสิ่งนั้น ๆ ได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์โดยไม่จำเป็นต้องมีแบบอย่างหรือมีคำสั่งนำทางการกระทำ การกระทำที่ถูกต้องแม่นยำ พอดี สมบูรณ์แบบเป็นสิ่งที่ผู้เรียน จะต้องสามารถทำได้ในขั้นนี้

ขั้นที่ 4 ขั้นการแสดงออก ขั้นนี้เป็นขั้นที่ผู้เรียนมีโอกาสได้ฝึกฝนมากขึ้นจนกระทั่งสามารถกระทำสิ่งนั้นได้ถูกต้องสมบูรณ์แบบอย่างคล่องแคล่ว รวดเร็ว ราบรื่น และด้วยความมั่นใจ

ขั้นที่ 5 ขั้นการกระทำอย่างเป็นธรรมชาติ ขั้นนี้เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถกระทำสิ่งนั้น ๆ อย่างสบาย ๆ เป็นไปอย่างอัตโนมัติ โดยไม่รู้สึกรู้ว่าต้องใช้ความพยายามเป็นพิเศษ ซึ่งต้องอาศัยการปฏิบัติบ่อย ๆ ในสถานการณ์ต่าง ๆ ที่หลากหลายความพยายามเป็นพิเศษ

จากรูปแบบการถ่ายทอดความรู้ที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาและสรุปทฤษฎีการถ่ายทอดความรู้โดยแบ่งออกเป็น 4 องค์ประกอบดังนี้

1. ขั้นแนะนำทเรียน
2. ขั้นให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติตามคำแนะนำ
3. ขั้นให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติอย่างอิสระ
4. ขั้นตรวจสอบความเข้าใจ

2.2 เทคนิคการถ่ายทอดความรู้

เทคนิคการถ่ายทอดความรู้มีด้วยกันหลายวิธีผู้ถ่ายทอดควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับผู้เรียนและเนื้อหาที่จะสอน เทคนิคการถ่ายทอดความรู้มีรายละเอียดดังนี้

2.1 การบรรยาย เป็นเทคนิคที่ธรรมดาที่สุด แต่มีประสิทธิภาพที่สุดสำหรับการเรียนในเรื่องของข้อเท็จจริง ข้อสรุป หลักการ หรือทฤษฎี

2.2 การอภิปราย เป็นเทคนิคที่เน้นการจัดกิจกรรมในลักษณะที่พัฒนาการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างครูกับผู้เรียนหรือระหว่างผู้เรียนด้วยกันเอง กระบวนการพื้นฐานก็คือ การเสนอหัวข้อหรือชื่อเรื่องซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ทุกคนได้มีโอกาสพูดแสดงความคิดเห็นของตนในหัวข้อที่อภิปรายครูจะคอยเป็นผู้นำในการอภิปรายเท่านั้น

2.3 ประสบการณ์ตรง การกระทำที่ใช้กับประสบการณ์ตรงมักจะเป็นการบอกกล่าวหรือแสดงให้เห็น การสาธิตจะถูกนำมาใช้บ่อย ผู้เรียนจะต้องสามารถจัดกระทำกับเครื่องมือหรืองานได้ภายใต้เงื่อนไขที่ควบคุม เทคนิคนี้จะใช้กับวิชางานบ้าน อุตสาหกรรม ศิลป์ หรือใช้กับวิชาทางด้านอาชีพมากกว่าด้านวิชาการ เพราะผู้เรียนจะได้ลงมือกระทำมากกว่าการเป็นผู้สังเกตการณ์

2.4 การสาธิต การสาธิตมักจะทำควบคู่ไปกับการบอกหรือการอธิบาย การสาธิตเป็นเทคนิคที่ใช้สำหรับแสดงถึงการทำงานของบางสิ่งบางอย่าง แบบจำลองหรือของจริงจะเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการสาธิต การสาธิตส่วนมากจะเป็นลักษณะการสอนแบบบรรยายถ้าในการสาธิตครูเป็นผู้คอยชี้แนะแนวทางในการทำนายถึงผลการสาธิต แต่การสาธิตก็สามารถจัดให้เป็น

การสอนแบบสืบสวนได้ถ้าครูอนุญาตให้ผู้เรียนได้ตัดสินใจ และทำการทดลอง เพื่อตรวจสอบการตัดสินใจนั้นว่าถูกหรือผิดด้วยตนเอง

2.5 บทบาท สถานการณ์จำลอง เป็นเทคนิคที่มาจากพื้นฐานทางจิตวิทยาในกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน บทบาทสมมุติเป็นการให้ผู้เรียนแสดงบทบาทตามที่ได้รับมอบหมายโดยไม่จำเป็นจะต้องจัดให้มีความละเอียดหรือประณีตเท่ากับสภาพจริง ในการใช้บทบาทสมมุติครูจะคอยเป็นผู้สังเกตและควบคุมให้ผู้เรียนแสดงบทบาทอยู่ในขอบเขตสถานการณ์จำลองเป็นการจัดสถานการณ์ให้เหมือนจริง สามารถพบได้มากในโรงเรียนฝึกออาชีพ

2.6 การใช้การแสดงบทบาทสมมุติ บทบาทสมมุติเป็นประเภทหนึ่งของการจำลองสถานการณ์ซึ่งมีลักษณะการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การแสดงบทบาทสมมุติจะกระทำโดยการให้ผู้เรียนที่เป็นผู้แสดงจินตนาการว่า ตนเองสวมบทบาทอะไร อยู่ในสถานการณ์ที่กำหนดไว้ แล้วให้แต่ละคนแสดงบทบาทของตนเองในสถานการณ์นั้นๆ โดยมีจุดประสงค์ของการแสดง คือ การเรียนรู้บางสิ่งบางอย่างเกี่ยวกับบุคคลอื่น หรือเกี่ยวกับสถานการณ์ที่ตนเองเผชิญอยู่การใช้บทบาทสมมุติ สามารถใช้เป็นแรงกระตุ้นและวิธีการในการพัฒนาทักษะทางด้านสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านความเห็นอกเห็นใจผู้อื่นนอกจากนี้ยังสามารถนำไปใช้ในงานประเภทอื่นๆ ได้เป็นอย่างดี เช่น การให้คำแนะนำ การสัมภาษณ์ การให้คำปรึกษา และการจัดการต่างๆ เป็นต้น

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้

การถ่ายทอดความรู้ได้มีนักวิชาการได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการถ่ายทอดไว้ท่านด้วยกัน ดังนี้

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2543, หน้า 4-9) กล่าวว่า การถ่ายทอดภูมิปัญญาอีสาน การถ่ายทอดความรู้ของชาวอีสานที่สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งมายังคนอีกรุ่นหนึ่งมีหลายวิธีขึ้นอยู่กับกลุ่มเป้าหมาย และเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อสาร วิธีการถ่ายทอดความรู้แก่เด็กมีลักษณะแตกต่างจากผู้ใหญ่ คือต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ เช่น การละเล่น การเล่านิทานและการลองทำ ตัวอย่าง เช่น การเล่นเกมปริศนา การเล่านิทาน

การเล่นเกมปริศนา เกิดจากวิสัยทัศน์ของมนุษย์ชอบซักถาม โดยเฉพาะวัยเด็กเป็นช่วงของการเรียนรู้รอบตัว เช่น การเรียนรู้ร่างกาย เรียนรู้ถ้อยคำ เรียนรู้ปรากฏการณ์ธรรมชาติ ลักษณะของพืชและสัตว์ การผูกปริศนานั้นผู้ใหญ่จะเรียงร้อยถ้อยคำคล้องจองให้ได้เสียงและจังหวะ เลือกใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ คำที่เปรียบเทียบกับให้จำขึ้น เพื่อสร้างแรงดึงดูดจิตใจ เพื่อให้เด็กจดจำง่าย

การเล่านิทาน เป็นวิธีการถ่ายทอดความรู้โดยอาศัยความสนุกสนานจากตัวละคร จากเหตุการณ์ในท้องเรื่อง การเล่านิทานมีหลายประเภท เช่น นิทานสำหรับเด็กจะมีขนาดสั้น ตัวละครมีทั้งมนุษย์และสัตว์ เนื้อหาเป็นเรื่องสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคมปรารถนา เมื่อผ่านเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ซึ่งเป็นวัยทำงาน วัฒนธรรมอีสานมีวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาหลายรูปแบบ เช่น วิธีบอกเล่า พิธีผู้ขวัญ พิธีทางพุทธศาสนา พิธีกรรม การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้วยวิธีการบอกเล่น ช่วยเพิ่มพูนความรู้จากการฟัง และเป็นการรวมกลุ่มกันทางสังคมเพื่อทำงานร่วมกันหรือช่วยเหลือกัน ผู้เล่าคือ ผู้อาวุโส หรือผู้ที่มีความรอบรู้ซึ่งเล่าในโอกาสพิเศษ เช่น งานศพ และพิธีอยู่ไฟ

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2531, หน้า 25-26) กล่าวว่า ประสบการณ์หรือความรู้ที่มนุษย์ ถ่ายทอดแก่กันในสังคมหรือชุมชน สรุปได้ 2 ด้าน

1. ด้านที่เกี่ยวข้องกับความกับความรู้ความชำนาญในการทำหาคินนั้น เป็นการถ่ายทอดและการเรียนรู้ที่ส่วนใหญ่เป็นสิ่งที่สามารถมองเห็นได้หรือจับต้องได้ เป็นการเรียนรู้ในการทำไร่ทำนา หรือทำตามอาชีพพ่อแม่ เป็นส่วนใหญ่ เช่น พ่อ แม่ มีอาชีพในการทำนาก็จะพาครอบครัวออกไปเรียนรู้จำของจริงที่ทำอยู่ ซึ่งการเรียนรู้นั้นอาจจะไม่รู้ตัวว่า ได้เรียนรู้จากการไถ การคราด การดำ หรือการเก็บเกี่ยวข้าว แต่สิ่งเหล่านี้มีวิธีการเรียนรู้ที่มีการถ่ายทอดสืบต่อกันมาหลายชั่วอายุคน

2. ด้านที่เป็นอุดมการณ์หรือวัฒนธรรม การถ่ายทอดความรู้ด้านนี้ อาจจะเป็นสิ่งที่จับต้องได้ หรือบางอย่างมองไม่เห็น ไม่สามารถจับต้องได้ การยอมรับของสังคมซึ่งเป็นด้านอุดมการณ์ หรือวัฒนธรรมการศึกษานั้นไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวแน่นอน ยิ่งขึ้นทุกยุคทุกสมัย ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอตามบริบท และสถานะของสังคมของแต่ละชุมชน แต่อุดมการณ์และวัฒนธรรมจะมีสาระแก่นแท้ที่อยู่ที่แสดงให้เห็นคุณค่าความเจริญ และศักดิ์ศรีของชุมชนนั้นๆ จึงมีการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นความเชื่อ ศาสนา ภาษา การทำมาหากิจ ศิลปะ และการแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ล้วนมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบอื่นในสังคมหรือชุมชนนั้น เช่น พิธีกรรมทางศาสนา ประเพณี คติชาวบ้าน การละเล่นเพลงพื้นบ้าน การสร้างบ้าน การเลี้ยงดู ฯลฯ ซึ่งมีความกลมกลืนกับสภาพท้องถิ่น ทรัพยากร และสภาพสังคมความสอดคล้องและการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงทำให้คนไทยสมัยก่อนดำเนินชีวิตอย่างสงบสุข กลมกลืนกับธรรมชาติ และมีลักษณะเด่นทางวัฒนธรรม นอกจากนี้ ประเวศ วะสี (2532, หน้า 4) ได้เสนอว่าสังคมไทยและโลกจะปรับไปสู่วัฒนธรรมการเรียนรู้ซึ่งมีลักษณะ 4 ประการ คือ

1. มีฉันทะในความรู้
2. มีความสามารถในการแสดงหาความรู้

3. มีการใช้ความรู้ในการดำรงชีวิตและในการทำงาน

4. เกิดประโยชน์จากการใช้ความรู้

กล่าวโดยสรุป วิธีการถ่ายทอดความรู้มีรูปแบบหลากหลายตามเนื้อหาและกลุ่มเป้าหมาย วิธีที่นิยมมาก คือ การบอกเล่า การประกอบพิธีกรรม และแสดงมหรสพซึ่งทุกวิธีแอบอิงอยู่กับศรัทธาในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา ไม่นิยมขบวนการเรียนรู้ที่ขาดศรัทธารองรับแบบแผนการเรียนรู้แต่ละชุมชนอาจเหมือนกันหรือต่างกันเป็นธรรมดาโลก แต่ โศกนาฏกรรมในวงการศึกษไทย คือ การไม่ศึกษาตนเอง เป้าหมายการศึกษาจึงไม่อาจรับใช้คนส่วนใหญ่ เป้าหมายของการศึกษาในวัฒนธรรมอีสาน เน้นเรื่องความรู้ และการใช้ความรู้สงเคราะห์ตน สงเคราะห์ชุมชน ทั้งสองอย่างจะต้องสัมพันธ์กันอย่างเป็นเหตุเป็นผลการเรียนรู้จริง รู้อย่างถ่องแท้ จึงจะเกิดประโยชน์ต่อตนเองและคนอื่น

3. การอนุรักษ์

การอนุรักษ์ หมายถึง การใช้อย่างสมเหตุสมผล เพื่อการมีใช้ตลอดไป เป็นคำที่นิยามง่าย แต่เป็นการเน้น “การใช้” ทรัพยากรเป็นพื้นฐาน อีกทั้งยังมีแนวทางใช้ตลอดไปซึ่งก็หมายถึงว่าจะใช้ทรัพยากรอย่างไร จึงจะทำให้มีทรัพยากรเป็นต้นทุน (Stock) ที่สามารถมีให้ตลอดไปได้ อย่างไรก็ตาม “การใช้” นี้มิได้หมายถึงเฉพาะการนำมาบริโภค คืม กิน หรือสัมผัสเท่านั้นแต่หมายรวมถึงการเก็บเอาไว้เซซชม ฟื้นฟู หรือพัฒนาสิ่งอื่นให้ดีขึ้นก็ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือการใช้นั้นอาจต้องดำเนินการเก็บกัก การรักษา ซ่อมแซม การฟื้นฟู การป้องกัน การสงวน หรือการแบ่งเขตที่จะสงวนไว้ก็ได้

การอนุรักษ์ หมายถึง การรู้จักใช้ทรัพยากรอย่างฉลาดการใช้ประโยชน์นั้นจะต้องได้ผลดีต่อประชากรโลกส่วนรวมมากที่สุดจะต้องรู้จักใช้ประโยชน์ให้ได้เป็นเวลายาวนานที่สุดให้มีการสูญเสียทรัพยากรอย่างเปล่าประโยชน์น้อยที่สุดและต้องกระจายการใช้ ความหมายของคำว่า “การอนุรักษ์” พอสรุปความหมายสั้น ได้ว่า เป็นการใช้ตามความต้องการและประหยัดไว้เพื่อใช้ในอนาคต ถ้าจะอธิบายประเด็นหนึ่งก็อาจจะพูดได้ว่า “การอนุรักษ์” หมายถึงการใช้ประโยชน์อย่างมีเหตุผล และมีการสร้างสรรค์ อนึ่งการอนุรักษ์เป็นคำที่ใช้เปรียบเทียบเสมือนทฤษฎีเหมือนพุทธบัญญัติ หรือคัมภีร์ไบเบิลที่แนะนำให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้อยู่ในแนวทางดังกล่าวทั้งสิ้น ส่วนการปฏิบัติจะมีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับกำลังคน เงิน เวลา และโอกาสของงานนั้น ๆ

คำว่า “การอนุรักษ์” ได้แก่ การใช้ การเก็บ การรักษา การซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การสงวน และการแบ่งเขต ต่อทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม เพื่อจะได้เอื้ออำนวยให้มีคุณภาพในการสนองความเป็นอยู่ของมนุษย์ต่อไป ซึ่งได้มีการใช้มาเป็นเวลานานแล้ว

โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศสหรัฐอเมริกา ความจริงแล้วในยุคแรกนั้น “การอนุรักษ์” จะใช้คำสองคำ คือ การสงวน หมายถึงการเก็บรักษาของที่หายากเอาไว้ ถ้านำมาใช้อาจมีผลทำให้ เกิดผลเสียหายได้อีกคำหนึ่ง คือ การป้องกัน และการสูญเสียซึ่งหมายถึง การป้องกันทุกวิถีทาง ที่จะให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติไม่ให้เกิดการสูญเสียเกิดขึ้น หรืออีกนัยหนึ่งหมายถึงการที่จะนำทรัพยากรธรรมชาตินั้นมาใช้ ต้องใช้แบบไม่ให้มีการสูญเสียเลย ใช้ให้พอเหมาะกับความต้องการ จะเห็นได้ว่าการอนุรักษ์ในยุคแรกนั้น เป็นการสงวนกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างไม่ให้มีการสูญเสีย ต่อมาได้มีการพัฒนาหาทางเพิ่มทรัพยากรที่มีน้อยหรือว่าถูกใช้ไปมาก ให้มีสถานะที่จะมีใช้ตลอดไป ทั้งนี้โดยให้เหตุผลว่า ในยุคแรกนั้น ทรัพยากรธรรมชาติต่างมีมาก จึงมิได้พิจารณาหลักการประเด็นนี้ ครั้นเวลาต่อมาได้มีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยและผิดหลักการ จนทำให้ทรัพยากรบางประเภทลดน้อยถอยลง จึงน่าจะมีการฟื้นฟูและหาทางเพิ่มให้มากเสียก่อนแล้วค่อยนำไปใช้ เพราะฉะนั้นหลักการประเด็นนี้จึงเกิดขึ้น นั่นคือ การหาทางเพิ่มทรัพยากรให้มากกว่าก่อนที่จะนำไปใช้ต่อไปในอนาคต และถ้ามีทรัพยากรอยู่แล้วก็ต้องหาทางให้มีใช้ตลอดไปเช่นกัน ซึ่งความหมายก็คือ ทรัพยากรธรรมชาติที่ถูกใช้ไปแล้วต้องทำให้มีมากขึ้น และในทำนองเดียวกันต้องให้มีใช้ตลอดไป

หลักการอนุรักษ์ธรรมชาติของทรัพยากรเมื่อถูกนำมาใช้นั้น ขึ้นอยู่กับว่าเป็นทรัพยากรประเภทใดซึ่งมีสมบัติเฉพาะตัวอยู่แล้ว แต่ที่เหมือนกันก็คือ เมื่อมีการใช้ก็ต้องเกิดความเสื่อมโทรม และทรัพยากรร่อยหลอ บางชนิดของทรัพยากรอาจลดน้อยลงหรือเสื่อมโทรมทำให้หายากหรืออาจสูญหายไปก็ได้ ดังนั้นการอนุรักษ์จึงต้อง กำหนดหลักการให้ชัดเจน เพื่อนำไปสู่การสร้างมาตรการและสร้างแผนการอนุรักษ์ต่อไป สำหรับหลักการอนุรักษ์นั้นสรุปได้ดังนี้

หลักการที่ 1 การใช้แบบยั่งยืน

ทรัพยากรทุกประเภททุกกลุ่มต้องมีแผนการใช้แบบยั่งยืน (Sustainable Utilization) ซึ่งต้องมีการวางแผนการใช้ตามสมบัติเฉพาะตัวของทรัพยากร พร้อมทั้งมีการเลือกเทคโนโลยีที่เหมาะสม ที่จะให้ทรัพยากรให้เหมาะสมกับชนิดทรัพยากร ปริมาณการเก็บเกี่ยวเพื่อการใช้ช่วงที่จะนำมาใช้และกำจัดบำบัดของเสียและมลพิษให้หมดไปหรือเหลือน้อยจนไม่มีพิษภัย

หลักการที่ 2 การฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น เมื่อมีการใช้แล้วย่อมเกิดความเสื่อมโทรม เพราะใช้เทคโนโลยีไม่เหมาะสม เก็บเกี่ยวมากเกินไปและไม่ถูกต้องตามกาลเวลา จำเป็นต้องทำการฟื้นฟูให้ดีเสียก่อนจนทรัพยากรสิ่งแวดล้อมนั้น ตั้งตัวได้ จึงสามารถนำมาใช้ได้ในโอกาสต่อไปอาจใช้เวลาการฟื้นฟูการกำจัดบำบัด หรือการทดแทนเป็นปี

หลักการที่ 3 การสงวนของหายาก

ทรัพยากรบางชนิดประเภทมีการใช้มากเกินไป หรือมีการแปรสภาพเป็นสิ่งอื่น ทำให้บางชนิดของทรัพยากรสิ่งแวดล้อมถดถอยให้มีการใช้เกิดขึ้นแล้วอาจทำให้เกิดการสูญพันธุ์ได้จำเป็นต้องสงวนหรือเก็บไว้เพื่อเป็นแม่พันธุ์หรือเป็นตัวแม่บทในการผลิตให้มากขึ้นจนแน่ใจว่าได้ผลผลิตปริมาณมากพอแล้ว จึงสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้

หลักการอนุรักษ์ทั้ง 3 หลักการนี้มีความสัมพันธ์ต่อกันและกัน กล่าวคือ ต้องใช้ร่วมกัน ตั้งแต่การใช้ทรัพยากรต้องพิจารณาให้ดีกว่า จะมีทรัพยากรใช้ตลอดไปหรือไม่ถ้าใช้แล้วทรัพยากรใดที่มีความเสื่อมโทรมเกิดขึ้น หรือถ้าสิ่งใดใช้มากเกินไปจำเป็นต้องมีการสงวนหรือเก็บรักษาเอาไว้ จะเห็นได้ว่า ขั้นตอนของทั้ง 3 หลักการจะผสมผสานกันเสมอ

หลักการปฏิบัติในการอนุรักษ์

ในการที่จะบรรลุเป้าหมายหลักการการอนุรักษ์ทั้ง 3 ประเด็นนั้น ควรอย่างยิ่งจะได้ดำเนินการเป็นขั้นตอนดังนี้

1. งดการใช้ที่ไม่จำเป็น หรือมีแนวโน้มที่จะเกิดการสูญเปล่าขึ้น เพราะการตัดปัญหาการใช้ทรัพยากรที่ไม่จำเป็น เท่ากับเป็นการประหยัดทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีใช้ตลอดไป
2. ดูแลรักษาทรัพยากรที่หายากหรือมีน้อยในให้อยู่ในสถานะที่มากพอเสียก่อนจึงจะให้ใช้ทรัพยากรนั้นได้ หรือถ้าทรัพยากรนั้นกำลังจะสูญพันธุ์หรือหมดไปจากโลกนี้จำเป็นที่จะต้องสงวนไว้อย่าให้สูญสลายไป
3. ผู้ใช้ทรัพยากรทั้งหลายควรตระหนักอยู่เสมอว่าทรัพยากรแต่ละอย่างจะมีความสัมพันธ์ต่อกันยากที่จะแยกจากกันได้ ถ้ามีการกระทำอย่างหนึ่งอย่างใดต่อทรัพยากรอย่างหนึ่งจะมีผลกระทบกระเทือนต่อทรัพยากรอีกอย่างหนึ่งเป็นปัญหาลูกโซ่เสมอ ทั้งนี้ผลกระทบที่เกิดขึ้นอาจจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมก็ได้ ดังนั้นการที่จะใช้ทรัพยากรอย่างใดอย่างหนึ่ง ต้องพิจารณาผลกระทบที่จะเกิดต่อทรัพยากรอื่นอย่างรอบคอบ เช่น การทำลายป่าทำให้เกิดอุทกภัยดินขาดความอุดมสมบูรณ์ สัตว์ป่าสูญพันธุ์ เป็นต้น
4. การเพิ่มผลผลิตของพื้นที่แต่ละแห่งควรจะต้องทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัจจุบันซึ่งมีประชากรเพิ่มขึ้นอย่างมาก เพราะการเพิ่มผลผลิตต่อพื้นที่ จะทำให้เกิดดุลทางธรรมชาติในด้านอื่น ๆ มีอาหารเพียงพอต่อความต้องการของประชาชน ปัญหาทางสังคมด้านอื่นก็จะไม่เกิดขึ้น
5. ต้องพยายามอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ดีขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้มีพืชและสัตว์เจริญเติบโตตลอดไปชั่วกาลนาน โดยทั้งสิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อการป้องกันภัยธรรมชาติ ทั้งทางด้านความแห้งแล้งและอุทกภัย รวมทั้งมลพิษสิ่งแวดล้อมด้านต่าง ๆ

ทั้ง 5 ประการนี้เป็นสิ่งที่ควรจะทำ เพื่อให้เกิดอนุรักษ์ได้ผลตามเจตนารมณ์และต้องไม่ลืมว่าวัตถุประสงค์สูงสุดของการอนุรักษ์ก็คือ ต้องทำให้โลกนี้ดีและให้ผลผลิตเหมือนกับพบครั้งแรก อย่าพยายามให้โลกนี้มีสภาพทรุดโทรมหรือยากจน ขาดแคลนทรัพยากรนักอนุรักษ์รุ่นเก่าหลายท่านได้กล่าวไว้อย่างน่าฟังว่า ชาติบ้านเมืองจะรุ่งเรืองและเป็นมหาอำนาจได้มิใช่ว่าทรัพยากร แร่ ถ่านหิน ไม้ หรือมีถนนหนทางที่หรูหรา แต่เป็นเพราะชาติเหล่านั้นต้องรู้ว่าผลิตและสร้างทรัพยากรอย่างไร โดยปราศจากการทำลาย ซึ่งจะเป็นรากฐานนำไปสู่ความยิ่งใหญ่ได้ ดังนั้นการอนุรักษ์จึงเปรียบเสมือนหลักการที่นักพัฒนาต้องยึดถือและเป็นหัวใจในการที่จะพัฒนาชาติให้เจริญรุ่งเรือง ชาติใดขาดซึ่งระเบียบและหลักการทางอนุรักษ์แล้วชาตินั้นก็จะเจริญรุ่งเรืองได้ยาก

วิธีการอนุรักษ์

วิธีการอนุรักษ์นั้น ประกอบด้วย 8 วิธีการ คือ การใช้ (แบบยั่งยืน) การเก็บกักการรักษา ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต ทั้ง 8 วิธีการนี้ต้องสร้างความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. การใช้ หมายถึง การใช้หลายรูปแบบ เช่น บริโภคโดยตรง เห็น ได้ยิน ได้ฟัง ได้สัมผัส การให้ความสะดวก และความปลอดภัย รวมไปถึงพลังงานเหล่านี้ ต้องเป็นเรื่องการใช้แบบยั่งยืน

2. การเก็บกัก หมายถึง การรวบรวมและเก็บกักทรัพยากรที่มีแนวโน้มที่จะขาดแคลนในบางเวลาหรือคาดว่าจะเกิดวิกฤตการณ์เกิดขึ้นบางครั้งอาจเก็บกักเอาไว้เพื่อการนำไปใช้ประโยชน์ในปริมาณที่สามารถควบคุมได้

3. การรักษา ซ่อมแซม หมายถึง การดำเนินการใด ต่อทรัพยากรที่ขาดไปไม่ทำงานตามพฤติกรรมเสื่อมโทรมเกิดปัญหาเป็นจุดพื้นที่เล็ก สามารถให้พื้นที่คืนสภาพเดิมได้อาจใช้เทคโนโลยีที่มนุษย์สร้างขึ้นช่วยให้ดีเหมือนเดิม จนสามารถนำมาใช้ได้

4. การฟื้นฟู หมายถึง การดำเนินการใด ต่อทรัพยากรหรือสิ่งแวดล้อมที่เสื่อมโทรมให้สิ่งเหล่านั้นเป็นปกติ สามารถเอื้อประโยชน์ในการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป ซึ่งการฟื้นฟูต้องใช้เวลาและเทคโนโลยีเข้าช่วยด้วยเสมอ

5. การพัฒนา หมายถึง การทำสิ่งที่เป็นอยู่ให้ดีขึ้น การที่ต้องพัฒนาเพราะต้องการเร่งหรือเพิ่มประสิทธิภาพให้เกิดผลิตผลที่ดีขึ้น การพัฒนาที่ถูกต้องนั้น ต้องใช้ทั้งความรู้ เทคโนโลยีและการวางแผนที่ดี

6. การป้องกัน หมายถึง การป้องกันสิ่งที่เกิดขึ้นมิให้ลุกลามมากกว่านี้รวมไปถึงการป้องกันสิ่งที่ไม่เคยเกิดให้ด้วย การป้องกันต้องใช้เทคโนโลยีและการวางแผน

7. การสงวน หมายถึง การเก็บไว้โดยไม่ให้แต่ต้อง หรือห้ามนำไปใช้ด้วยวิธีใด ก็ตามการสงวนอาจกำหนดเวลาที่เก็บไว้โดยไม่ให้มีการแต่ต้องตามเวลาที่กำหนดไว้ก็ได้

8. การแบ่งเขต หมายถึง ทำการแบ่งเขต หรือแบ่งกลุ่ม ประเภท ตามสมบัติของทรัพยากร ซึ่งสาเหตุที่สำคัญเพราะวิธีการให้ความรู้หรือกฎระเบียบที่นำมาใช้นั้นไม่ได้ผลหรือต้องการจะแบ่งเขตให้ชัดเจนเพื่อให้มีมาตรการกำกับด้วย มิฉะนั้นแล้วจะไม่เกิดผล

สาเหตุที่ต้องมีการอนุรักษ์

เริ่มแรกวัฒนธรรมของมนุษย์ผูกพันอยู่กับการเกษตร การสร้างสิ่งก่อสร้างก็เพื่อสนองตอบทางด้านจิตใจในแง่ศาสนา หรือในแง่พระพุทธศาสนาในส่วนของสังคมไทย นอกจากนี้ยังเป็นการตอบสนองในแง่ของปัจจัยสี่คือด้านที่อยู่อาศัยด้วย ซึ่งในด้านอาคารที่สร้างขึ้นเนื่องในศาสนาก็มีทั้งลักษณะที่เรียบง่าย ตรงไปตรงมาแบบพื้นบ้าน จนถึงอาคารที่ก่อสร้างขึ้นอย่างสลับซับซ้อนวิจิตรพิสดาร อีกทั้งยังใช้วัสดุที่คงทนแต่มนรอบสองร้อยปีที่ผ่านมา ได้เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมขึ้นในยุโรปซึ่งเป็นตัวเปลี่ยนสภาพสังคมจากสังคมชนบท หรือสังคมเกษตรกรรม หันมาสู่การอยู่ร่วมกัน เป็นกลุ่มก้อนเป็นสังคมเมืองไปจนถึงสังคมอุตสาหกรรมที่มีสภาพเป็นเมืองอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ซึ่งมีการเจริญเติบโตขึ้นรวดเร็วมาก ทำให้ผู้คนละทิ้งสังคมเกษตรกรรมหันมาสู่สังคมอุตสาหกรรมสิ่งที่ตามมา ก็คือมีตึกรามบ้านช่องเกิดขึ้นมากมาย มีการออกแบบอาคารขนาดใหญ่หรือความสูงมาก เพื่อลดปัญหาการแออัดที่เพิ่มขึ้น แต่อย่างไรก็ตามก็ยังมีความต้องการพื้นที่เพื่อสร้างอาคารมากขึ้นทำให้อาคารรุ่นแรก ๆ ที่มีคุณค่าทางศิลปกรรมตลอดจนอาคาร ศาสนสถานที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยถูกกลืนหายไปหมดสิ้นสถานที่สำคัญในประวัติศาสตร์ที่เคยสง่างามรุ่งเรือง ก็หมดคุณค่าลงหรือที่ถูกรื้อถอนทำลายไปก็มีไม่น้อย ส่วนวัตถุโบราณตลอดจนชิ้นส่วนตกแต่ง สถาปัตยกรรมที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ก็ถูกนำไปตั้งโชว์เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว สิ่งของที่มีคุณค่าทางศิลปะก็หมดคุณค่า เศรษฐกิจเข้ามามีบทบาทในการสร้างสรรค์ศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมให้กลายเป็นการค้าไปท่ามกลางกระแสการพัฒนาแบบเสรีนิยม ดังนั้นจึงจำเป็นที่เราจะต้องหันมา ให้ความสำคัญกับมรดกศิลปกรรมเพื่อทำการศึกษาค้นคว้าถึงความสามารถและภูมิปัญญาของบรรพบุรุษและสืบทอดไปสู่คนรุ่นลูกรุ่นหลานต่อไปสิ่งนี้เป็นรากฐานสำคัญต่อการพัฒนาในกระแสรายธรรมโลกโดยที่เรายังมีตัวตนหรือมีความเป็นตัวของตัวเองอยู่ กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าการอนุรักษ์ต้องเกิดจากความรักและการเห็นคุณค่าของสิ่งนั้นเป็นอันดับแรกก่อนนั่นเอง

ถึงแม้กระแสนุรักษ์ในปัจจุบันจะเป็นส่วนสำคัญในการผลักดันทั้งผู้ชมและคณะศิลปินให้ได้รับรักษาศิลปะการแสดงของไทยไว้ให้ว่ามันควรจะเป็นไปอย่างผสมผสานทั้งเก็บทั้งแก้ทั้ง

ปรับและปรุงเติมรสชาติใหม่เข้าไปให้สมสมัยหากการอนุรักษ์ หมายถึงเพียงการรื้อฟื้นของเก่าหรือเก็บของเก่าไว้ไม่ให้เปลี่ยนแปลงนี่ก็เท่ากับเป็นการโกหกตัวเอง ตั้งแต่ต้นเพราะศิลปะการแสดง โดยเฉพาะอย่างยิ่งของพื้นบ้านร้านค้าตลาด เช่น ลิเก ลำตัด หรือละครชาตรีอย่างที่เราท่านเคยชมนั้น สิ่งเหล่านี้ได้ผ่านการปรับเปลี่ยนมาตลอดเวลา ดังนั้นมันจึงไม่ควรจะใช่เรื่องที่ใครจะสร้างมาตรฐานกลางชีวิตความจริงแท้ของการแสดงใดได้ตรงกันข้ามสิ่งที่พวกเราควรคำนึงถึงเป็นหลักจึงน่าจะเป็นเรื่องความสมดุลและความลงตัวในการปรับรูปแบบการแสดงมากกว่าถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยจะต้องกลับมาทบทวนเรื่องนี้อย่างจริงจังกันเสียที

สรุปความหมายของการอนุรักษ์ ได้ดังนี้ การอนุรักษ์ หมายถึง การพิทักษ์รักษา และธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมและเป็นวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมเพื่อก่อให้เกิดความรักความหวงแหน ความเข้าใจ และความภาคภูมิใจของคนในชาติตลอดจนเพื่อประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของคนรุ่นหลัง

4. เพลงพื้นบ้านหมอลำ

เพลงพื้นบ้านหมอลำเป็นภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อกันมาจากรุ่นหนึ่งถึงรุ่นหนึ่ง ผู้วิจัยได้ศึกษาถึงเพลงพื้นบ้านหมอลำ ดังต่อไปนี้

4.1 ความเป็นมาของหมอลำ

ลำ หรือการขับลำของมนุษย์สมัยโบราณจะมีเนื้อหาสั้นๆ บางที่มีเนื้อหายาวเพียงไม่กี่ประโยค เช่น 2-3 ประโยคเท่านั้น แต่ขับลำวกไปเวียนมาได้จนถึงครั้งก่อนวันก็มี ทั้งนี้เพราะลักษณะสังคมยังเป็นเผ่าพันธุ์กลุ่มเล็ก ๆ ที่สัญจรรวดเร็วไปตามที่ต่างๆ ต่อเมื่อมีความก้าวหน้าทางสังคมนั้น การขับยุคแรกๆ ใช้กรับทำด้วยกระบอกไม้ไผ่หรือซีกไม้ไผ่เป็นเครื่องเคาะจังหวะ ดังมีร่องรอยเหลืออยู่ในกลุ่มชนเผ่าภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ของจีนทุกวันนี้ ที่มีการละเล่นโดยใช้กระบอกไม้ไผ่ขนาดปล้องเดียวสองอัน มาตีกระทบประกอบจังหวะลำ ประเพณีลำได้แพร่หลายอยู่แถบลาวได้ตั้งแต่เวียงจันทน์ลงไป รวมถึงท้องถิ่นอีสานของไทยด้วย และมีการเรียนคนลำว่า “หมอ” และเรียนคนเป่าแคนว่า “หมอแคน” (สุจิตต์ วงษ์เทศ, 2532, หน้า 30-31) คำว่า “หมอลำ” จึงเป็นคำพูดติดปากกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ในสมัยโบราณการศึกษาของชาวบ้านเริ่มต้นจากวัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้เล่าเรียนสืบทอดกันมา เรื่องราวทางศาสนาและวรรณคดีได้มีการจารึกลงไว้ในใบลาน คือมีการเขียนตัวหนังสือธรรมะ หนังสือขอม บรรยายเรื่องราวต่างๆ ที่ผู้ประพันธ์แต่งขึ้นลงไว้ในใบลานเป็นเล่มๆ มากบ้างน้อยบ้างขึ้นอยู่กับความยาวของเนื้อเรื่อง การเรียนหนังสือในสมัยก่อนใช้วิธีจำตัวหนังสือแบบนกขุนทอง คือหัดอ่านคำศัพท์เป็นคำๆ อ่านทบทวนไปมาจนจบเล่ม ผู้มีความจำดีจะสามารถจดจำเรื่องราวต่างๆ ได้มากเรียกว่าท่องได้จนขึ้นใจแล้วนำเรื่องราวที่จำได้มาเล่าสู่คนอื่นฟัง ลักษณะของตำราในสมัยโบราณ

นั้นเป็นหนังสือผูกโบราณ วิธีเก็บรักษาหนังสือเหล่านี้ คนโบราณใช้วิธีนำเอาล้าไม้ไผ่มาทะลุปล้องแล้วสอดหนังสือไว้ข้างใน มีฝาปิดอย่างดี และเขียนหนังสือว่า “หนึ่งล้า” ใครก็ตามที่สามารถจำเรื่องราวในหนังสือ “หนึ่งล้า” ได้ชาวบ้านเรียกว่า “หมอล้า” (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2526, หน้า 49) ดังนั้น คำว่า “หมอล้า” ในสมัยก่อนจึงหมายถึงคนที่สามารถจำเรื่องราวหรือนิทานในหนังสือ “หนึ่งล้า” ได้เป็นอย่างดีและสามารถเล่าเรื่องที่จำได้ให้ชาวบ้านฟังได้ในสมัยแรกเริ่มนั้น สันนิษฐานว่า “หมอล้า” คงจะมีการแสดงในงานของชาวบ้านละแวกใกล้ๆ กับที่ “หมอล้า” อาศัยอยู่เมื่อมีงานสำคัญ เช่น งานศพ งานบุญ งานเทศกาลประจำปีของหมู่บ้านตามอิตติบสอง กลองตีบตี สันจ่างรางวัลอาจจะเป็นค่ายกฐน เช่น ผ้าขาวผืน เงินเฟื้อง เงินสตางค์แดง หรืออาจจะเป็นของมีค่าที่เจ้าภาพมองให้เป็นสินน้ำใจเล็กๆ น้อยๆ เรียกว่ามี “คาย” นิดหน่อย “หมอล้า” จึงเป็นเพียงเพื่อนแก้เหงา ต่อมาเมื่อมีคนคิดออกคิดใจกันมากก็มีการจ้างวานไปเล่าตามงานต่าง ๆ มากขึ้นทำให้ “หมอล้า” มีพัฒนาการขึ้นเรื่อย ๆ ต่อมาได้มีการนำเอาแคนมาเป่าเป็นดนตรีประกอบเพื่อเพิ่มความสนใจให้กับผู้ฟัง เวลาเล่าก็จะมีการเป่าแคนคลอเสียงไปด้วย ในสมัยแรกนั้น “หมอล้า” ไม่ค่อยพิถีพิถันเรื่องการแต่งกาย ต่อมาได้มีการคิดหาชุดที่ดึงดูดความสนใจของผู้ฟังมาสวมใส่ เวลาเล่าต้องสร้างเวทีให้เล่า เมื่อในสังคมมีคนล้ามากขึ้น ก็มีการแข่งขันกันในด้านการเล่นว่าใครจะมีเสียงดี มีคนคิดใจมากกว่ากัน เล่าเรื่องได้มากกว่า น่าสนใจกว่า จึงทำให้เกิดมีการแสดงเพื่อประชันกลอนเกิดขึ้น หมอล้าคนใดมีความรอบรู้เรื่องราวต่าง ๆ ได้มากก็ชนะฝ่ายตรงข้ามไป นี่คือต้นเหตุของล้าโจทย ล้าแก่นในยุคแรก ทำให้หมอล้าเกิดความขวนขวายหาบทกลอนล้ามากขึ้นเพื่อนำมาตอบโต้กับฝ่ายตรงข้าม บางครั้งบางเวลาแสดงหมอล้าจะซักถามปัญหากันหนัก ๆ ถ้าใครแพ้ลงเวทีหนีไปเลยก็มี กลอนล้าผู้ล้ามักแต่งขึ้นเอง โดยอาศัยการจดจำจากหนังสือ

ศิลปะหมอล้านั้นนอกจากจะมีประโยชน์ในด้านให้ความรู้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังแล้วในโบราณยังมีคนนำไปใช้ในการรักษาคนไข้อีกด้วยเรียกว่า “ล้าผีฟ้า ผีซง” (ทรงเจ้าเข้าทรง) บางครั้งก็ใช้ล้าให้คนฟื้นไข้ใหม่ ๆ ฟัง นับว่าศิลปะหมอล้าสามารถใช้แก้ปัญหาชีวิตด้านจิตวิทยาได้อีกด้วย (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2526, หน้า 49)

ไพฑูย์ แพงเงิน (2534, หน้า 2 - 109) กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของหมอล้าและหมอแคนว่า “หมอล้า” หมายถึงผู้มีความสามารถในการขับล้าหรือขับร้องคำกลอนล้าให้เกิดจังหวะที่ไพเราะเพราะพริ้ง และคำว่า “หมอแคน” หมายถึง ผู้ที่มีความสามารถในการเป่าแคนให้ ออกเป็นเสียงที่มีท่วงทำนองไพเราะ คำว่า “ล้า” เป็นคำกริยา ตรงกับคำว่า “ขับล้าท่องคำกลอนเป็นทำนองต่างๆ” คนไทยในภาคกลางรู้จัก “หมอล้า” จากคำว่า “แอ่วลาว” หรือลาวแคน คำว่า “แอ่ว” ในภาษาลาวเป็นคำกริยาแปลว่า “รบเร้า ร้องกวน โยเย ออดอ้อน” แต่ในภาษาเหนือ

หมายความว่า “ไปเขาไปชม” มิได้แปลว่าร้อง หรือรำแต่อย่างใด น่าจะเป็นคำเรียกอุปโลกน์ขึ้นมา ประโยชน์ของการฟังลำ คือ

1. หมอลำให้ความไพเราะและสนุกสนาน
2. ให้ความรู้ทั้งในด้านคติโลกและคติธรรม เช่นความรู้ด้านประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ การทำมาหากิน ขนบธรรมเนียมประเพณี
3. ให้ปฏิภาณและไหวพริบในการโต้ตอบและแก้ปัญหา ทำให้เป็นคนเฉลียวฉลาด เพราะในกลอนลำนั้นมักจะแทรกคำกลอนที่เป็นสุภาษิต คำคม เรียกว่า “ผญา” ไว้ตลอดเวลา ความรู้ มีไหวพริบเฉลียวฉลาด มีความจำดี มีความเพียรพยายามในการท่องจำ มีน้ำเสียงดี มีรูปร่างหน้าตาดี และมีมารยาทอ่อนโยนนุ่มนวล จึงจะประสบความสำเร็จในอาชีพ “หมอลำ” การเรียนและฝึกฝนเป็นหมอลำนั้นไม่สามารถกำหนดระยะเวลาได้ตายตัว อาจใช้เวลา 3 ปี 4 ปีบ้าง หรือ 7-8 ปี ทั้งนี้แล้วแต่ผู้ฝึกเอง

จารุวรรณ ธรรมวัตร (2528, หน้า 15) อธิบายว่าการละเล่นที่จัดว่าเป็นมรดกอีสานสามารถแสดงถึงภูมิปัญญาที่สั่งสมสืบสานมาจนถือเป็นสมบัติของสังคมและแสดงถึงภูมิปัญญาของปัจเจกชน คือ หมอลำ ซึ่งการลำเป็นการขับร้องลำตามทำนองท้องถิ่น โดยมีแคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบ ซึ่งเป็นมหรสพที่พัฒนามาจากการอ่านหนังสือผูกมาเป็นการแสดงบทบาทตามจริง อาศัยเสียงและท่าทางแบบชายจริงหญิงแท้ การลำมีหลายประเภท แต่ลำกลอนเป็นสื่อแสดงภูมิปัญญาอีสานได้เด่นชัด

อุดม บัวศรี (2528, หน้า 88 - 89) กล่าวว่าหมอลำมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานและเป็นที่นิยมมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นสัญลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของคนอีสานมาช้านาน หมอลำเป็นส่วนหนึ่งในวิถียุทธศาสตร์ทั้งห้าของชาวอีสานอันได้แก่ ลาบ ข้าวเหนียว ส้มตำ หมอลำ หมอแคน ซึ่งมีมานานนับร้อย ๆ ปี มีการพัฒนาที่สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยตลอด

นิรันดร์ พุดลา (2540, หน้า 172) ได้วิเคราะห์และพบว่าหมอลำนั้นเป็นอาชีพเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านอีสานที่ช่วยให้คนมีงานทำ มีเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เมื่อเป็นอาชีพที่ทำรายได้แล้วจึงมีความจำเป็นที่ต้องให้ความสำคัญกับตลาดและปรับเปลี่ยนให้ทันยุคทันสมัยอยู่เสมอ

4.2 ประเภทของหมอลำ

การลำมีหลายประเภท มีผู้สนใจศึกษากันว่าเรื่องราวของหมอลำแบ่งประเภทตามรูปแบบการแสดง วิธีการขับร้อง หรือวัตถุประสงค์ที่แปลกแตกต่างกันออกไป ดังนี้

กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ (กรมศิลปากร. 2531 : 12 – 15) แบ่งประเภทของหมอลำออกเป็น 5 ประเภท คือ

1. หมอลำเรื่อง หรือหมอลำหมู่
2. หมอลำกลอน
3. หมอลำเพลิน
4. หมอลำประยุกต์
5. หมอลำผีฟ้า

เจริญชัย ชนไพโรจน์ (2526, หน้า 21) แบ่งประเภทหมอลำตามขั้นตอนของวิวัฒนาการและลักษณะเฉพาะอย่างได้ 5 ประเภท ดังนี้

1. หมอลำพื้น คือผู้ลำผู้ชายที่ลำเกี่ยวกับเรื่องนิทานต่าง ๆ
2. หมอลำกลอน คือหมอลำผู้หญิง และหมอลำผู้ชายที่ลำเกี่ยวกับเรื่องราวของความรักโต้ตอบกัน
3. หมอลำหมู่ เป็นคณะหมอลำ ที่ลำเป็นเรื่อง ซึ่งใช้ทำนองร้องที่สนุกสนาน
4. หมอลำเพลิน เป็นคณะหมอลำ ที่ลำเรื่อง และใช้ทำนองร้องที่สนุกสนาน
5. หมอลำผีฟ้า เป็นคณะหมอลำ ที่ลำเพื่อการรักษาคนเจ็บไข้

อาจสรุปได้ว่า การแบ่งประเภทของหมอลำนั้น จะแบ่งตามรูปแบบการแสดงวิธีการขับร้องยุคสมัย และวัตถุประสงค์ที่แปลกแตกต่างกันออกไป โดยผู้วิจัยขอกล่าวถึงรายละเอียดของหมอลำในส่วนที่เกี่ยวข้องกับงานที่ศึกษาวิจัย คือ หมอลำกลอน ซึ่งมีผู้สนใจศึกษาและกล่าวถึง ดังนี้

ประเทือง คล้ายสุบรรณ (2528, หน้า 86) ได้กล่าวถึง หมอลำกลอนว่าเป็นหมอลำที่ขับเรื่องยาว ๆ โดยดัดแปลงรายละเอียดของเนื้อหาใหม่แต่คงใจความสำคัญของเรื่องนั้นเอาไว้ บทลำที่แต่งขึ้นมุ่งความหมายและความไพเราะเป็นสำคัญ บางทีเรียกว่าลำคู่ เพราะจะลำ 2 คน อาจเป็นชายทั้งคู่ หรือหญิงกับชาย ลักษณะของกลอนลำที่ใช้ลำ เช่น ลำเกี่ยว ลำโจทย์แก้ ลำเต้ย ลำชิงชู้ และลำกลอนเบ็ดเตล็ด เป็นต้น

ทรงวิทย์ คลประสิทธิ์ (ม.ป.ป., หน้า 108 -114) เขียนบทความเรื่อง “ลำทางสั้นทางยาว ล่องโขงแล้ว เขามาเต้ยเข้าใส่กัน” สรุปได้ว่า หมอลำมีวิวัฒนาการมาเป็นลำดับโดยเริ่มจากลำพื้น ลำกลอน ลำหมู่ และลำเพลิน การลำกลอนมีรูปแบบและวิธีการเล่นที่ได้รับความนิยมอยู่ในภาคอีสานมาจนถึงปัจจุบัน การลำกลอนจะลำอยู่ 3 ทำนอง คือ ลำทางสั้น ลำทางยาว และลำเต้ย ปัจจุบันได้นำลำเต้ยมาประยุกต์เป็นเพลงลูกทุ่ง เช่น เต้ยสาวจันทร์กั้งโกบ ของพรศักดิ์ ส่องแสง

สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (2542, หน้า 3938 - 3939) กล่าวว่า “ลำกลอน” เป็นการแสดงโต้ตอบกันระหว่างคู่ลำ ใช้สมโภชงานมหรสพต่าง ๆ โดยการท่องจำ กลอนลำเนื้อหาต่าง ๆ ผู้ลำจะต้องมีปฏิภาณไหวพริบ มีน้ำเสียงไพเราะ รูปร่างสวยงาม ลำกลอนมี 7 ประเภท คือ

1. ลำเกี่ยวเป็นการแสดงการลำเกี่ยวพาราสิกัน มีหมอลำคู่ชาย - หญิง และหมอแคน 1 คน หรือ 2 คน
2. ลำโจทย์แก้ เป็นการลำถาม - ตอบกันระหว่างหมอลำฝ่ายชาย - หญิง เน้นให้ความรู้ด้านต่าง ๆ
3. ลำสามเกลอ เป็นการลำถาม - ตอบกันแบบลำโจทย์แก้
4. ลำชิงชู้เป็นการลำชิงรักหักสวาทระหว่างหมอลำชาย 2 คน หญิง 1 คน
5. ลำสามสิ่งหิ้งนาง เป็นการลำที่มีหมอลำฝ่ายชาย 3 คน ผัดกันเกี่ยวหมอลำหญิง 1 คน ใช้หมอแคน 2 - 4 คน
6. ลำก๊ับก๊ับ เป็นการลำเกี่ยวกับที่เอาก๊ับก๊ับ (กรับ) มาตีประกอบจังหวะกับการลำทางสั้น โดยตัวหมอลำเองเป็นทั้งผู้ลำและเคาะตีก๊ับก๊ับ ร่ายรำเข้าจังหวะกับเสียงลำและเสียงแคน
7. ลำซึ้ง เป็นการเอาลำกลอนมาประยุกต์ให้เข้ากับดนตรีสมัยใหม่ ให้เกิดจังหวะที่รวดเร็ว เร้าใจ และสนุกสนาน

หมอลำกลอน
ความเป็นมาของหมอลำกลอน ลำกลอนเป็นเพลงพื้นบ้านมีมานานแล้ว แต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าคิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใด สันนิษฐานว่าคงมีมานานคู่กับการตั้งชุมชนเพราะเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จะต้องมีการขับร้อง ประกอบกับชาวอีสานเป็นคนเจ้าบทเจ้ากลอน และวรรณคดีแพร่หลายอยู่มาจากการจารึกต่าง ๆ จะใช้หลักจารึกลงบนไม้ไผ่ตัดเป็นท่อน ๆ ในสมัยก่อนภาคอีสานจะมีหมอเว้า (นักพูด) ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถในเชิงการพูดและจดจำเรื่องราวต่าง ๆ จากคำภีร์มาแล้วให้ฟังคล่องจองเป็นถ้อยคำสั้น ๆ เรียกว่า “ยาบ” ต่อมาสร้างถ้อยคำให้ยาวขึ้น มีความไพเราะยิ่งขึ้นแล้วนำไปพูด ทำนองเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ ประสานเสียงแคนเรียกว่า “ลำ” หมอเว้าจึงเรียกว่า “หมอลำ”

จากหลักฐานที่กล่าวมาข้างต้นเป็นข้อมูลที่ยืนยันได้ว่าลำกลอนเกิดจากการผสมผสานแนวคิดและวิธีการจากการเทศน์ของภิกษุกับการพูดผญาชาย - หญิง นำมาดัดแปลงเป็นการขับร้องเป็นทำโดยใช้แคนเป็นเครื่องดนตรีประกอบเพียงชิ้นเดียว

3. บทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสาน

แต่เดิมหมอลำเป็นการแสดงที่มีคนเอาใจใส่น้อย บางท้องถิ่นถือว่าหมอลำเป็นการเดินกินลำกินไม่ยอมคบหาสมาคมด้วย แต่บางท้องถิ่นก็ตอบรับว่าหมอลำเป็นผู้ที่มีความสามารถในการแสดงศิลปะของชาวอีสาน ต่อมาหมอลำได้กลายเป็นอาชีพเป็นที่ยอมรับและมีอิทธิพลต่อสังคมบ้างคือ

3.1 ให้ความบันเทิง ในฐานะที่เป็นมหรสพอย่างหนึ่งที่ชาวบ้านนิยมนำจ้างหมอลำไปแสดงในงานที่สำคัญ เช่น งานบวช งานศพ งานกฐิน ผ่าป่า ขึ้นบ้านใหม่ หากงานใดไม่มีหมอลำไปแสดง ถือว่างานนั้นไม่ใหญ่ หรือเจ้าภาพไม่ร่ำรวยพอ เมื่อมีงานเทศกาลก็จะนำเงินส่วนหนึ่งไปว่าจ้างหมอลำมาโดยเฉพาะ หมอลำจึงให้ความเพลิดเพลินเป็นหลัก

3.2 ให้ความรู้ในด้านจริยธรรม การสั่งสอนในรูปแบบหมอลำผู้ฟังจะได้ติดตามและนำไปปฏิบัติ เช่นนิทานชาดก นิทานกลอนสอนใจ คำบรรยายพระธรรมคำสอนโลกคดีธรรมต่าง ๆ จะเห็นได้อย่างชัด เช่น ในหมอลำโจทก์

3.3 ทำหน้าที่เป็นสื่อสารมวลชน เป็นปากเสียงช่วยเหลือรัฐบาลในการพัฒนาประเทศ โดยการให้ข่าวความเคลื่อนไหวในทางการบริหารงานของรัฐบาลในด้านพัฒนาชุมชน เป็นกระบอกเสียงทางการเมือง ช่วยเผยแพร่ประชาธิปไตย และแก้ปัญหาที่สำคัญ เช่น กลอนลำเผยแพร่การทำงานของรัฐบาล

3.4 ศิลปะการแสดงหมอลำมีส่วนอนุรักษ์วรรณกรรมพื้นเมืองและส่งเสริมให้แพร่หลายยิ่งขึ้น ในการแสดงหมอลำทั้งลำหม่อและลำกลอนนั้นผู้แสดงได้นำนิทานชาดก วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมนิทาน ซึ่งเป็นมรดกทางวรรณกรรมของชาวพื้นเมืองไปแต่งเป็นคำกลอนโดยรักษาเนื้อเรื่องไว้ตามแบบเดิมเพียงแต่นำไปเขียนให้เหมาะสมแก่การแสดง ประชาชนผู้ที่ไม่รู้หนังสือก็มีโอกาสที่จะรับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับวรรณกรรมเรื่องนั้น ๆ เป็นการอนุรักษ์นิทานและวรรณกรรมมิให้สูญหายไปจากความทรงจำของชาวบ้าน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พิมพ์ทอง ภูโสภา (2533, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาทำพ็อนหมอลำกลอนวาดอุบลราชธานี เพื่อศึกษาทำพ็อนแม่บทและทำพ็อนอิสระ โดยใช้กรอบแนวคิดของ อารี สุทธิพันธ์ สรุปได้ดังนี้ หมอลำกลอนวาดอุบลราชธานีมี 2 ประเภท คือ ทำพ็อนเกี่ยวหรือทำพ็อนแม่บทเป็นทำพ็อนของหมอลำกลอนชาย – หญิง ทุกคนต้องเรียนรู้และนำมาใช้ในการแสดง และทำพ็อนอิสระหรือพ็อนเบ็ดเตล็ดเป็นทำพ็อนที่หมอลำบางคนคิดประดิษฐ์มาใช้ประกอบทำทางการแสดง เช่น ทำนาค

เกี่ยว ทำสาระวันเตี้ยลง ทำจกหรือทำปกป้อง ทำฟ้อนไล่ครุบ ทำฟ้อนม้วนมือ ทำฟ้อนกำมือ ซึ่ง ทำฟ้อนแต่ละท่ามีลีลาสัมพันธ์สอดคล้องกับเนื้อหาและจังหวะ

เสงี่ยม บึงไสย (2533, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทของหมอลำกลอนในด้านการเมือง ว่าหมอลำกลอนเป็นผู้นำทางความคิดของคนในท้องถิ่น และทำหน้าที่เป็นตัวประสานระหว่าง รัฐบาลกับประชาชน และหมอลำกลอนยังทำหน้าที่สื่อสารทางการเมืองให้กับหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐบาลในการพัฒนาประเทศในลักษณะการณรงค์ ประชาสัมพันธ์ เชิญชวน การให้ความรู้ ข่าวสารโดยลำกลอน ทำหน้าที่สื่อสารทางการเมือง 3 ลักษณะคือ

1. บทบาทด้านการสื่อสารนโยบายของรัฐไปสู่ประชาชน
2. บทบาทด้านการสื่อแนวคิดของประชาชนไปสู่หน่วยราชการ
3. บทบาทด้านการสื่อแนวคิดจากประชาชนไปสู่ประชาชน

เขาวภา ดำเนตร (2536, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึงชีวิตของชาวอีสานจากกลอนลำทาง ยาวของลำกลอน พบว่าวิถีชีวิตของชาวอีสานที่ปรากฏในกลอนลำทางยาวของลำกลอนที่เกี่ยวข้อง กับการเมืองการปกครอง ได้แสดงออกของชาวอีสานที่ปรากฏในกลอนลำทางยาวของลำกลอนที่ เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง ได้แสดงออกในเรื่องความจงรักภักดีต่อสถาบันมหากษัตริย์ การเปลี่ยนแปลงการปกครอง การป้องกันประเทศ เพราะความสัมพันธ์กับต่างประเทศในส่วนที่ เกี่ยวกับเศรษฐกิจ ได้แสดงออกถึงเรื่องราวการประกอบอาชีพในท้องถิ่น การไปทำงานในต่างถิ่น และท้องถิ่นใกล้เคียง ตลอดจนการไปทำงานต่างประเทศ ทางด้านวิถีชีวิตเกี่ยวกับการศึกษา ได้ แสดงออกในเรื่องของการสอนหญิงสอนชาย และการสอนคนทั่วไป วิถีชีวิตเกี่ยวกับศาสนา พุทธ ประวัตินพระสงฆ์ ศาสนสถาน ศาสนิกชน ตลอดจนคำสอนต่าง ๆ

สุภาวดี ลำลีพันธุ์ (2540 , บทคัดย่อ) ได้ศึกษาถึงทำฟ้อนพื้นบ้านอีสาน ศึกษากรณี วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด โดยมีจุดมุ่งหมายในการวิจัยเพื่อศึกษาทำฟ้อนพื้นบ้านของชาวอีสานใน ชุดการแสดงต่าง ๆ ของวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด และเพื่อศึกษาวิถีชีวิตที่ปรากฏในการฟ้อน พื้นบ้านอีสาน สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้ วิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ดเป็นสถาบันการศึกษาที่มี วัตถุประสงค์ที่จะอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่วิทยาการ และวัฒนธรรมของชาติ ทางด้านดนตรีและ นาฏศิลป์พื้นบ้าน การแสดงนาฏศิลป์พื้นบ้านของวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด สามารถแบ่งกลุ่มการ แสดงไว้ 7 กลุ่ม คือ

1. การฟ้อนประกอบทำนองลำ ได้แก่ ฟ้อนแม่บทอีสาน
2. การฟ้อนที่สืบเนื่องจากพิธีกรรม ได้แก่ ฟ้อนเซียงซ้อง เซ็งนางคัง ฟ้อนดิ่ง

ครกคิ่งสาก

3. การฟ้อนที่สืบเนื่องจากรรณกรรม ฟ้อนมโนราห์เล่นน้ำ ฟ้อนสังข์ศิลป์ชัย
4. การฟ้อนศิลปอาชีพ ได้แก่ เช็งทำนา ฟ้อนสาวหลอก
5. การฟ้อนที่สืบเนื่องจากประเพณีการละเล่น ได้แก่ ฟ้อนเตี้ยเดือนห้า ฟ้อนเตี้ย
เกี่ยว
6. ฟ้อนเพื่อความสนุกสนาน ได้แก่ เช็งกะโป้ ฟ้อนโหวด
7. การฟ้อนเลียนแบบกิริยาอาการของสัตว์ ได้แก่ ฟ้อนแมงด้บเต่า

วุฒิสักดิ์ กะตะศิลา (2541, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาท หมอลำราตรี ศรีวิไล ผู้บุกเบิกลำซิ่งในด้านการลำ การสอนลำ การแต่งกลอน การบริหารธุรกิจหมอลำ การบริการ สังคม การประยุกต์และพัฒนาศิลปะ การแสดงหมอลำว่าเป็นหมอลำที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดศิลปะหมอลำให้กับเยาวชนและลูกศิษย์ได้เป็นอย่างดี สามารถสร้างงาน เป็นวิทยากร เข้าร่วมประชุมสัมมนาเป็นประจำ และได้พัฒนากลอนจนเกิดเป็นลำซิ่งคอนเสิร์ตในปัจจุบัน

ศิริภรณ์ ปทุมวัน (2542, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาบทบาทหมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน (หมอลำ) ปี 2536 เพื่อศึกษาบทบาทของหมอลำ ฉวีวรรณ ดำเนิน ด้านศิลปะการแสดงหมอลำ การแต่งกลอนลำ ด้านการอนุรักษ์ การส่งเสริม เผยแพร่และภาพสะท้อนทางสังคมจากกลอนลำ สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้ หมอลำฉวีวรรณ ดำเนิน เป็นหมอลำที่มีความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดศิลปะพื้นบ้านหมอลำ โดยเริ่มจากการ แต่งกลอนลำ อนุรักษ์ ส่งเสริมเผยแพร่จนได้รับการยอมรับจากมหาชนว่าเป็นผู้มีบทบาทในการลำ เครื่องครุในการไหว้ครู การแต่งกาย สร้างสรรค์รูปแบบมีลักษณะเด่นเฉพาะตัวในการถ่ายทอด ศิลปะนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน และการถ่ายทอดศิลปะการลำของลูกศิษย์และนักศึกษาใน สถาบันการศึกษาหลายแห่ง มีน้ำเสียงที่ไพเราะ และได้เดินทางไปเผยแพร่ทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ ซึ่งลำกลอนจะสะท้อนเกี่ยวกับวิถีชีวิตของคนอีสานในเรื่องวรรณกรรม ประเพณี ความ เชื้อ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น

จิราวัลย์ ชาเหลา (2546, บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอด ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพ เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ เพื่อ ศึกษากระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ เพื่อเสนอแนะแนวทางกระบวนการ เรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ที่มีประสิทธิภาพ สรุปผลการศึกษาได้ดังนี้ กระบวนการเรียนรู้ของ ศิลปินหมอลำอาชีพทุกแขนงมีกระบวนการเรียนรู้ที่คล้ายคลึงกันคือผู้เรียนต้องมีใจรัก มีบิดามารดา เป็นหมอลำ โดยเริ่มเรียนรู้จากการสมัครเป็นลูกศิษย์ การทดสอบน้ำเสียง การท่องกลอนลำ การ ฝึกท่าทาง การออกรับงานแสดง และฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง มีการจัดกระบวนการ ถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพ เริ่มจากการจัดตั้งโรงเรียนหมอลำ การกำหนดหลักสูตร โดยขอ

ความร่วมมือจากภาครัฐในเรื่องของงบประมาณ และควบคุมมาตรฐาน การดำเนินการมีการประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างวิสัยทัศน์ให้กับผู้เรียนและจุดประกายความคิดในการเป็นศิลปินหมอลำอาชีพเพื่ออนุรักษ์วิชาชีพนี้สืบต่อไป

นวรรตน์ รัตนศรีวอ (2550, บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ : กรณีศึกษาจิววรรณ ดำเนิน เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ กรณีศึกษาจิววรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดงพื้นบ้าน พบว่ากระบวนการเรียนรู้ภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำของจิววรรณ ดำเนิน มีลำดับขั้นตอนในการเรียนรู้ 3 หลัก โดยเริ่มจากหลักความเหมือน ประกอบไปด้วยการเลียนแบบ และการทำซ้ำ หลักความแตกต่าง ประกอบไปด้วยการแหกคอก ทางเทวดา หลักความเป็นฉัน ประกอบไปด้วยการมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว สามารถร้องและด้นกลอนสดได้เอง สำหรับการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ จิววรรณ ดำเนิน ได้ถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์ทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา โดยลูกศิษย์นอกสถานศึกษาจะมีวิธีการถ่ายทอดเริ่มจากหลักความเหมือน ประกอบไปด้วยการเลียนแบบ และการทำซ้ำ หลักความแตกต่าง ประกอบไปด้วยการแหกคอก ลูกศิษย์ที่อยู่ในสถานศึกษาจิววรรณ ดำเนิน มีวิธีการถ่ายทอดโดยเริ่มจากหลักความเหมือน ประกอบไปด้วยการเลียนแบบ และการทำซ้ำ สำหรับการแหกคอก ทางเทวดา และการมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวของลูกศิษย์ จิววรรณ ดำเนิน ไม่สามารถแสดงออกมาได้

จรัสศักดิ์ วรยศ (2554, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองสินไช้ จังหวัดขอนแก่น เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา สภาพปัจจุบันและปัญหา และหาแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอน ทำนองสินไช้บ้านโนนฆ้อง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น พบว่า ประวัติความเป็นมาของศิลปะการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองสินไช้ บ้านโนนฆ้อง เกิดจากการเล่านิทาน การละเล่นดนตรีพื้นบ้าน ในการสนทนาพบปะสังสรรค์ของชาวบ้านหลังเสร็จจากการทำนา เพื่อคลายเครียด และจากการประสบความสำเร็จของหมอลำทองหล่อ คำภู ที่ได้สร้างชื่อเสียง มีรายได้ดีจากการแสดงหมอลำ และยังพบว่าหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองสินไช้ พัฒนามาจากหมอลำพื้น ปัจจุบันได้รับความนิยมจากคนรุ่นใหม่มีน้อย ผู้ชมส่วนใหญ่หันไปสนใจหมอลำร่วมสมัยที่นำเอาวงดนตรีลูกทุ่ง มาเล่นผสมผสานกับการลำเรื่องต่อกลอน สอดแทรกสลับฉากด้วยการแสดงตลก หรือการแสดงที่หลากหลายเรียกร้องความสนใจผู้ชมตลอดเวลา เป็นเหตุให้หมอลำทำนองสินไช้ประสบปัญหา งานแสดงน้อย หรือไม่มีการแสดงติดต่อกันหลายปี หมอลำทำนองสินไช้หลายคน หันไปแสดงหมอลำทำนองใหม่ตามสมัยนิยมหรือไปประกอบอาชีพอื่น ยิ่งไปกว่านั้นภาครัฐไม่เห็นความสำคัญ ขาดการอนุรักษ์ส่งเสริม ไม่มีงบประมาณสนับสนุน แนวทางการ

อนุรักษ์และพัฒนาศิลปะการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองสินไซ จังหวัดขอนแก่น ได้มีการอนุรักษ์ทำนอง เนื้อหา การแต่งกาย ลีลาवादพ็อน เครื่องดนตรีดั้งเดิม ได้แก่ กลอง ฉิ่ง แคน ส่วนแนวทางการพัฒนา ได้พัฒนาการจัดตกแต่งเวที ลีลาจังหวะทำนองการลำ และการเล่นดนตรีให้สนุกสนาน เร้าใจ โดยนำเอาเครื่องดนตรีสมัยใหม่ มาเล่นผสมผสานกับเครื่องดนตรีดั้งเดิมบนพื้นฐานเนื้อเรื่องเดิม เพื่อคงความเป็นเอกลักษณ์ของหมอลำเรื่องต่อกลอน ทำนองสินไซให้คงอยู่ตลอดไป

วรายุทธ สิงห์เสนา (2556, บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการแสดงของหมอลำคณะยุภา วงศ์จันทร์ บ้านสั๊กงอย อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และการอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการแสดงของหมอลำคณะยุภา วงศ์จันทร์ บ้านสั๊กงอย อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ พบว่า หมอลำยุภา วงศ์จันทร์ อพยพมาจากบ้านบัวงาม ตำบลบัวงาม อำเภอบุณฑริก จังหวัดอุบลราชธานี หมอลำยุภา วงศ์จันทร์ เคยเป็นนักร้องหมอลำ ตามหมอลำในจังหวัดอุบลราชธานี เช่น คณะเพชรพินทองและคณะแคนดอกบัว พออายุได้ 30 ปี ยุภา วงศ์จันทร์ และนายพนธกร อ่อนนาเมือง สามิได้อพยพจากจังหวัดอุบลราชธานีขึ้นมาจัดตั้งคณะหมอลำที่บ้านสั๊กงอย อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ซึ่งเน้นการแสดงหมอลำกลอนเป็นหลัก เมื่อ พ.ศ. 2545 มีการแสดงทั้งลำกลอนและลำกลอนซิ่ง และเมื่อปี พ.ศ. 2553 คณะหมอลำยุภา วงศ์จันทร์ มีการพัฒนารูปแบบการแสดงเป็นหมอลำเรื่องต่อกลอน หรือหมอลำหมู่พร้อมกับเปลี่ยนชื่อเป็นหมอลำเรื่องต่อกลอน รุ่งนภาบันเทิงศิลป์ การอนุรักษ์และสืบทอดศิลปะการลำด้านต่าง ๆ คือ ด้านกลอนลำ ด้านเนื้อหา ด้านทำนอง ด้านศิลปะการแสดง ด้านลีลาवादพ็อน ด้านการแต่งกาย และด้านดนตรี โดยการผสมผสานระหว่างเครื่องดนตรีสากลกับเครื่องดนตรีพื้นบ้าน มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับหมอลำให้กับลูกศิษย์ ทำให้ศิลปะการแสดงหมอลำมีการสืบต่อกันมาจนปัจจุบัน

อริกมาส ศรีโพหนอง (2557, บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดการแสดงด้านหมอลำของหมอลำสมลี อัจวิชัย เพื่อศึกษาประวัติและผลงานการแสดงด้านหมอลำ และกระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงด้านหมอลำของหมอลำสมลี อัจวิชัย พบว่า นายสมลี อัจวิชัย เริ่มเป็นหมอลำครั้งแรกเมื่ออายุ 11 ปี ในรูปแบบการลำแบบภูไท ในตอนนั้นได้รับบทเป็นพระเอก วิธีการลำก็ลำเป็นเนื้อเรื่องคล้ายกับหมอลำหมู่ในปัจจุบัน ในสมัยนั้นเรียกลำแบบนี้ว่า ลีเกล้า โดยลำเรื่องสุริยวงศ์ การิสาลีนทอง เวลาต่อมาได้รับงานแสดงเพียงลำพัง โดยเป็นการลำแบบภูไทนิทาน โดยรับงานบุญต่าง ๆ เช่น งานแจกข้าว ทำบุญบ้าน ลำตั้งแต่หัวค่ำยันสว่าง ในช่วง พ.ศ. 2497 ได้รับเงินแสดงวันละ 20 บาท พออายุเข้าสู่วัยกลางคนยังดำรงตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน หมอเหยา ผู้นำทางศาสนา วิทยากรปราชญ์ชาวบ้าน ในปัจจุบันก็ยังคงเป็นผู้อนุรักษ์

สืบสานหมอลำ วัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่าชาวกูไทตลอดไป ส่วนกระบวนการถ่ายทอดการแสดงหมอลำของหมอลำสมลี อาจวิชัย พบว่าหมอลำสมลี อาจวิชัยได้รับการถ่ายทอดด้านหมอลำจากบิดาของหมอลำสมลี อาจวิชัย เป็นวิทยากรด้านหมอลำกูไทให้กับหน่วยงานการศึกษาต่างๆ ที่ลูกหลานได้รับการสืบทอด การยกย่องยกย่อง การแต่งกายของตัวละครบ่งบอกถึงสภาพอ่อนโยน เหมาะสมกับสถานการณ์ เครื่องดนตรี การฟ้อนรำสวยงาม

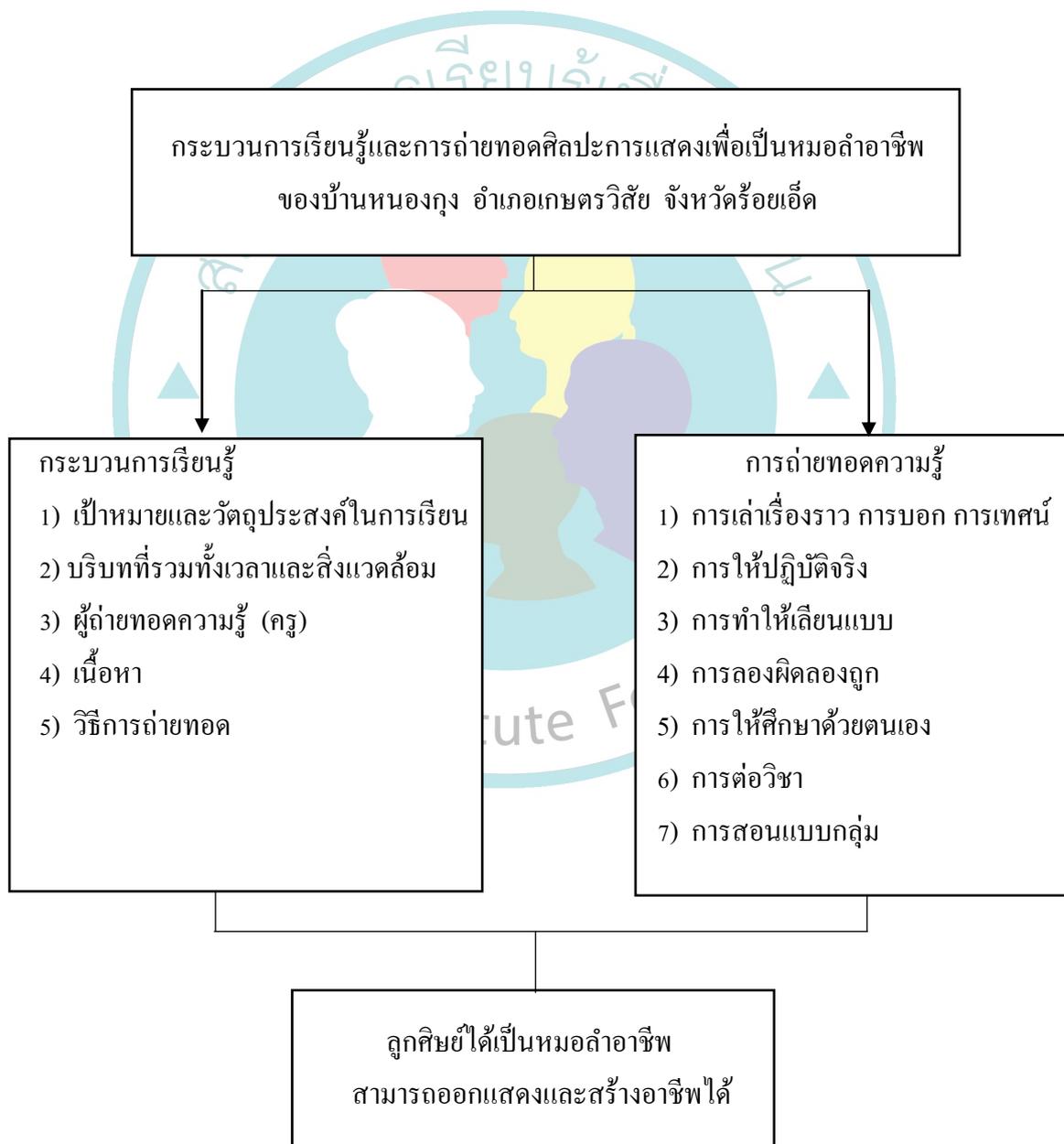
อนุสรณ์ อนันตภูมิ (2557, บทคัดย่อ) ได้ศึกษากระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง เพื่อศึกษาองค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำ และกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง พบว่า องค์ประกอบศิลปะการแสดงหมอลำกลอนของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง ประกอบด้วยด้านกลอนลำทำนองทั่วไป ทำนองท้องถิ่น ลักษณะเนื้อหา ผู้แต่งกลอนลำที่ควรมีคุณสมบัติเป็นผู้รอบรู้ในเรื่องการแต่งกลอนลำ ทำท่างในการแสดงสวยงาม สามารถสื่ออารมณ์ด้วยสายตาและการฟ้อน องค์ประกอบด้านผู้แสดง มีเสียงดี มีมนุษยสัมพันธ์ หมอแคน ผู้มีความชำนาญในการเป่าท่วงทำนองลำจังหวะต่างๆ ลำดับในการแสดง ประกอบด้วย ยกแรกไหว้ครู ยกสองประกาศศรัทธา ยกสามถามข่าวบ้าน ยกสี่ปรึกษาการลำ ยกห้าลำลา ส่วนกระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง เริ่มโดย การรับลูกศิษย์และทดสอบความสามารถเบื้องต้น เป็นกระบวนการเริ่มแรกคือการรับลูกศิษย์ที่มีความสนใจที่อยากจะเรียนลำให้เข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดวิธีแบบรวบรัดเพื่อดูผลของการถ่ายทอดเบื้องต้นเพื่อประเมินถึงความสามารถเหมาะสมกับการมาเรียนหมอลำหรือไม่ กระบวนการท่องจำกลอน ลูกศิษย์รับกลอนลำมาฝึกท่องจำ ให้ถูกต้อง และแม่นยำ กระบวนการฝึกเอื้อนเสียงโถงนอ เป็นการฝึกเทียบเสียงตนเองให้เข้ากับเสียงแคนและฝึกการเอื้อนลูกคอ กระบวนการฝึกท่วงทำนอง เป็นกระบวนการฝึกลำกลอนตามทำนองต่างๆ กระบวนการฝึกทำท่างลีลา การฟ้อน และสื่ออารมณ์ของการแสดง การยกย่องยกย่องเป็นการฝึกอบรมความมีจริยธรรม กตัญญู รู้คุณครูบาอาจารย์พ่อแม่ กระบวนการฝึกแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเริ่มโดยให้เลียนแบบจากหมอลำบัวผัน ดาวคะนองเอง เป็นการฝึกการแสดงหมอลำจากงานแสดงจริงเพื่อให้รู้จักการแก้ปัญหาจากสถานการณ์จริงและแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่พบเจอจากการแสดงจริง

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า หมอลำมีส่วนช่วยในการถ่ายทอดวิถีชีวิตของชาวอีสานได้เป็นอย่างดีโดยสื่อออกมาในรูปแบบของกลอนลำ นอกจากนี้หมอลำยังมีบทบาทที่สำคัญทางสังคม 3 ลักษณะ ได้แก่

1. บทบาทด้านการสื่อสารนโยบายของรัฐไปสู่ประชาชน
2. บทบาทด้านการสื่อแนวคิดของประชาชนไปสู่หน่วยงานราชการ
3. บทบาทด้านการสื่อแนวคิดจากประชาชนไปสู่ประชาชน

ในปัจจุบันศิลปะการแสดงพื้นบ้านหมอลำกำลังจะสูญหายไปจากสังคมของคนอีสาน ซึ่งงานวิจัยดังกล่าวยังขาดเกี่ยวกับการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านหมอลำ และไม่ได้เจาะลึกถึงกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ การวิจัยครั้งนี้จะช่วยให้ทราบถึงกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ เพื่อช่วยในการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงพื้นบ้านแขนงนี้ต่อไป

กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 2.1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพื่อเป็นหมอลำอาชีพ
กรณีศึกษาชุมชนของบ้านหนองกุง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีรูปแบบและขั้นตอน
วิธีดำเนินการ ดังต่อไปนี้

รูปแบบในการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาจากเอกสารและศึกษาภาคสนาม การสัมภาษณ์
การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ติดตามจัดเก็บข้อมูล สังเกตดูความสามารถ และปฏิภาณไหวพริบของ
ผู้เรียน

ขั้นตอนและวิธีการดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงาน

1. ผู้วิจัยรวบรวมขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดของหมอลำอาชีพ
จากประสบการณ์การเรียนรู้และการถ่ายทอดของตนเอง และผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่มีความรู้
ความชำนาญเฉพาะในบ้านหนองกุง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
2. สรุปรูปเป็นขั้นตอนกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดของหมอลำอาชีพ
ที่นำไปสู่ลูกศิษย์จนสามารถประกอบเป็นอาชีพได้
3. ติดตามดูความสำเร็จของลูกศิษย์ที่นำกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดของ
หมอลำอาชีพ ไปใช้จนประสบความสำเร็จสามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพได้

ประชากรกลุ่มเป้าหมาย วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างและขนาดตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างหรือผู้ร่วมวิจัย ได้แก่ กลุ่มลูกศิษย์จำนวน 16 ราย ที่ได้รับการถ่ายทอดจนออกงานแสดงได้ โดยพิจารณาจากผู้ที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำจนสำเร็จและสามารถออกแสดงต่อสาธารณชนได้

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่

1. แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง
2. การจดบันทึกข้อมูลของลูกศิษย์แต่ละคนที่ผ่านกระบวนการถ่ายทอดศิลปะ

หมอลำ

การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. ข้อมูลจากผู้วิจัยเอง และผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญเฉพาะเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดหมอลำสู่ลูกศิษย์จนสามารถนำไปประกอบเป็นอาชีพได้
2. ข้อมูลจากลูกศิษย์ที่ประสบความสำเร็จจากการนำกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดจากผู้วิจัย และผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญเฉพาะ จนใช้เป็นอาชีพของตนเองได้

สถานที่ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกพื้นที่แบบเจาะจงคือบ้านหนองกุง อำเภอกะหรัง จังหวัดศรีสะเกษ

ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเริ่มใช้เวลาตั้งแต่เดือนมกราคม ถึงเดือนธันวาคม เป็นระยะเวลา 12 เดือน

ปฏิทินการปฏิบัติงาน

ตารางที่ 1 ปฏิทินการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ มีปฏิทินการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ระยะเวลา	กิจกรรม	ผู้รับผิดชอบ
มิถุนายน – กันยายน 61	<u>ก. การเตรียมการ</u> 1. การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 2. การติดต่อหน่วยงานและรวบรวมข้อมูลที่จำเป็น 3. สร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล 4. ทดสอบและแก้ไขเครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล	ผู้วิจัย
ตุลาคม - ธันวาคม 61	<u>ข. การเก็บข้อมูล</u> 5. การจัดเก็บรวบรวมข้อมูลในกระบวนการฝึกสอนลูกศิษย์ของครูหมอลำ 6. สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง	ผู้วิจัย
มกราคม - มีนาคม 62	<u>ค. การประมวลผลและการวิเคราะห์ข้อมูล</u> 7. ประมวลผลข้อมูล 8. วิเคราะห์และแปลผลข้อมูล	ผู้วิจัย
เมษายน - มิถุนายน 62	<u>ง. การเขียนรายงาน</u> 9. สรุปผลการวิจัย 10.เขียนรายงาน	ผู้วิจัย

บทที่ 4

ผลการวิจัยข้อมูล

ผู้วิจัยได้เสนอผลการวิจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ลำดับขั้นตอนในการนำเสนอผลการวิจัยข้อมูล
2. ผลการวิจัยข้อมูล

ลำดับขั้นตอนในการนำเสนอผลการวิจัยข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัยข้อมูล ดังนี้

- ตอนที่ 1 กระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ
- ตอนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ
- ตอนที่ 3 การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพของลูกศิษย์

ผลการวิจัยข้อมูล

ตอนที่ 1 กระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ

ผู้วิจัยได้นำเสนอกระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพไว้ 2 แขนง คือ 1) หมอลำกลอน และ 2) หมอลำซิ่ง ซึ่งจากการศึกษาสามารถสรุปกระบวนการเรียนรู้ของศิลปินหมอลำได้ ดังนี้

1. หมอลำกลอน ผู้วิจัยได้ลำดับกระบวนการเรียนรู้ได้ ดังนี้

1.1 เป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการเรียน ผู้วิจัยตัดสินใจเรียนหมอลำ เพราะความอยากจนของครอบครัว อยากมีอาชีพ และอยากเป็นหมอลำเหมือนญาติ โดยเริ่มเรียนลำกลอนตั้งแต่อายุ 17 ปี การไปเรียนหมอลำสมัยก่อนเราเป็นคนอีสาน อีสานยากไร้เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว มีหน้าซ้ำผู้วิจัยเกิดเป็นลูกผู้หญิงคนเดียวของคุณพ่อคุณแม่ คนสมัยก่อนลูกผู้หญิงจะต้องให้เป็นคนเลี้ยงพ่อแม่อยู่กับเหย้ากับเรือน ไม่สนับสนุนให้เรียนหนังสือ ผู้วิจัยจึงไม่ได้เรียนต่อจบการศึกษาเพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 พ่อจึงได้แนะนำว่าพ่อมีญาติคนหนึ่งเป็นหมอลำ มีรายได้ดี

จากการเป็นหมอลำ พ่อจึงได้นำไปฝากไว้เรียนลำกับอาจารย์หมอลำ คือ หมอลำอ๋ม หอมหวล ที่จังหวัดนครราชสีมา ผู้วิจัยก็ตัดสินใจเก็บกระเป๋าเดินทางไปเรียนหมอลำตามที่พ่อแนะนำที่เมือง ย่าโม สมัยก่อนไม่มีโรงเรียนไม่มีศูนย์การเรียนรู้เป็นบ้านธรรมดาทำอะไรไดนา ไปถึงวันแรกได้พบ รุ่นพี่อยู่ 2 คน จึงไปขอฝากตัวกับพี่ทั้งสอง เริ่มแรกอาจารย์ให้ลำให้ดู ให้ร้องหัดออกเสียง ให้หัด ท่องกลอนไหว้ครู กลอนประกาศศรัทธา กลอนเดินดง เริ่มแรกผู้วิจัยรักและชอบที่จะเรียนและ เมื่อไปอยู่กับอาจารย์จะต้องทำทุกอย่างเอง สัปดาห์แรกที่ผู้วิจัยไปอยู่เป็นช่วงเดือนมิถุนายนถึง เดือนกรกฎาคม เป็นช่วงฤดูทำนาอาจารย์ปลูกตอนประมาณ 03.00 น. เพื่อจะมาท่องกลอนลำ หลังจากนั้นเวลาประมาณ 05.00 น. จะต้องไปทุ่งนาเพื่อจะไปจูงควายไถนาโดยมีรุ่นพี่เป็นผู้จับ หางไถแล้วก็ต้องท่องกลอนลำไปด้วยในขณะที่ไถนา พอจบ 1 แปลงนาก็จะท่องได้หนึ่งกลอนลำ พอติแล้วจึงพักทานข้าวตอนเช้า ตอนบ่ายก็ฝึกแบบเดิมอีกทั้งคนทั้งควายฝึกอยู่อย่างนี้เป็นเวลา 1 สัปดาห์ หลังจากนั้นก็ให้มาท่องต่อหน้าอาจารย์โดยอาจารย์ได้แนะนำว่าอยากจำง่ายได้เร็วให้ รัง ซ้ำ ๆ แทนจิงหวะ พอมาลำใส่แคนจะได้จิงหวะง่ายเร็ว ผู้วิจัยจดจำสิ่งที่อาจารย์สอนไว้เป็นอย่างดี ทั้งเหนื่อยทั้งสนุกทั้งอยากเป็นหมอลำ เพราะก่อนออกจากบ้านมาเพื่อนบ้านบอกว่าอาชีพหมอลำ เป็นอาชีพที่ไม่แน่นอนเป็นอาชีพเดินกินลำกินซึ่งถือว่าเป็นค่าสับประมาณที่ผู้วิจัยจดจำมา ตลอดเวลาเราจะต้องทำให้ได้ ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้เวลาอยู่กับอาจารย์ 1 ปี พอติได้รับจดหมายจากทาง บ้านว่าญาติเสียชีวิตอาจารย์เลยบอกว่าจะพากลับไปช่วยงาน อาจารย์จะให้ขึ้นลำบนเวทีเป็นการ เปิดตัวงานแรกที่ได้ขึ้นเวทีแสดง ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมาคณะญาติ ๆ ก็ได้ยอมรับและได้ติดตาม อาจารย์ไปออกลำเรื่อย ๆ และได้พยายามฝึกท่องกลอนอยู่เรื่อย ๆ ใช้เวลาฝึกอยู่กับอาจารย์ 2 ปี ก็มารับงานส่วนตัวและเปลี่ยนคู่กับหมอลำฝ่ายชายไปเรื่อย ๆ พอมีชื่อเสียงก็เริ่มรับลูกศิษย์มา ฝึกสอนจากรุ่นหนึ่งสู่อีกหนึ่ง รวมแล้วเป็นเวลา 30 ปี ผู้วิจัยคิดว่าอาชีพหมอลำจะสูญหายไป จึงได้ทำการสอนลูกศิษย์โดยมีกิตติคุณเหมือนสมัยก่อน เพราะว่าหมอลำหลายคนก็ได้เปลี่ยนการ ลำจากหมอลำกลอนมาเป็นหมอลำซิ่ง กลอนลำก็เปลี่ยนการแต่งกายก็เปลี่ยนไปด้วย หมอลำลูก ศิษย์บางคนก็เรียนลำกลอนบางคนก็เรียนลำซิ่ง มีลูกศิษย์คนหนึ่งบอกว่าอาจารย์ผมขอเรียนลำ กลอนโบราณอย่างเดียวเพราะผมจะเป็นคนสืบสานเอกรักษ์แบบเก่า ๆ ผู้วิจัยประทับใจในคำพูด ของลูกศิษย์คนนี้นี้มาก ลูกศิษย์คนนี้ก็เลยได้เป็นหมอลำโด่งดังอยู่จนในปัจจุบัน ซึ่งมีชื่อว่า หมอลำ วรจักร ทัพบะโรง

1.2 ผู้ถ่ายทอดความรู้ เนื้อหา และวิธีการถ่ายทอด จากการศึกษาสรุปเป็น 2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ผู้ถ่ายทอดความรู้ ผู้วิจัยเป็นหมอลำที่มีโอกาสได้รับการถ่ายทอด ความรู้จากหมอลำอ๋ม หอมหวล ซึ่งจริงคือ นายอ๋ม เสนากลาง ที่อยู่ บ้านปลักแรด ตำบลคอน

มัน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งใช้เวลาเรียนอยู่ 2 ปี ก็สามารถออกรับงานแสดงได้ และต่อมาในปีพุทธศักราช 2525 ได้ไปเรียนเพิ่มเติมกับ หมอลำจันทร์เพ็ญ เคนนภา ชื่อจริงคือนางจันทร์เพ็ญ หาญชัย ที่อยู่ บ้านขามเฒ่า ตำบลคันธาระราช อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ส่วนที่ 2 เนื้อหา และวิธีถ่ายทอด ดังที่กล่าวในข้างต้นแล้วว่าครูผู้สอนเป็นหมอลำที่มีชื่อเสียงโด่งดังในสมัยนั้น จึงไม่ค่อยมีเวลาอยู่สำนักงาน การเรียนจึงไม่เป็นกิจจะลักษณะที่ต่อเนื่องเท่าที่ควร พอมีเวลาว่างครูก็มักต่อกลอนลำให้กับรุ่นพี่ ผู้วิจัยจึงเรียนในลักษณะที่เรียกว่า “ครูพักลักจำ” โดยการแอบฟังจากที่ครูสอนรุ่นพี่ หรือบางครั้งก็ฟังจากเทปหมอลำของครู ส่วนท่าทางลีลาการฟ้อนประกอบการลำ ก็อาศัยเวลาที่ครู หยุดพักการแสดงกลับมาพักที่บ้านเป็นผู้สอนให้ สามารถสรุปเป็นเนื้อหาในการเรียนรู้ได้ดังนี้

1.2.1 การฝึกร้องเลียนแบบเสียงนก เสียงไก่ เสียงหมา เสียงแมว และออกเสียงตะโกนในน้ำ ได้รับการถ่ายทอดจากครูผู้สอนโดยการให้เลียนเสียงจากสัตว์ ในช่วงเวลาเย็นหลังจากกลับจากโรงเรียน และเสร็จจากการทำงานบ้าน เช่น ถูบ้าน ตักน้ำ ระบายร้อยแล้ว นอกจากนี้ใช้วิธีการสาธิตฝึกฝน และทดลองทำต่อด้วยตนเองโดยฝึกคำน้ำ พร้อมทั้งออกเสียงตะโกนในน้ำ เพื่อให้ได้น้ำเสียงที่ก้องกังวาน

1.2.2 ฝึกอ่าน เขียน ฝึกโต้ตอบกลอนลำระหว่างชาย - หญิง เช่นกลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว และกลอนลำเกี่ยว ซึ่งสาระของกลอนจะประกอบไปด้วยความรู้ทางพุทธศาสนา ทางประวัติศาสตร์ และลัทธิธรรมเนียมของท้องถิ่น ซึ่งการฝึกอ่าน เขียน ตามแบบฉบับของพระ ของเณรนั้นเป็นการฝึกเขียน และท่องจำตัวหนังสือแบบนกขุนทอง คืออ่านคำศัพท์เป็นคำ ๆ อ่านทบทวนไปมาจนจบเล่ม ฝึกโต้ตอบกลอนลำระหว่างชายหญิง ซึ่งถือได้ว่าเป็นการถ่ายทอดโดยใช้ประสบการณ์ตรง โดยผู้สอนเป็นผู้บอกกล่าว แสดงให้เห็น หรือสาธิตให้ดู ผู้เรียนปฏิบัติตามด้วยการลงมือกระทำ

1.2.3 กลอนลำและพื้นฐานในการสร้างวาดกลอนลำขึ้นใหม่ โดยแยกเป็น 1) ฝึกเขียนภาษาลาว เรียนหมอลำต่าง ๆ วาด (ทำนอง) ต่าง ๆ ของชุมชนลาว เช่น ลำตั้ง หวาย ลำคอนสรวนลำสาละวัน ลำสีทันดร ขับจิม ขับทุ่ง พระบาง เป็นต้น 2) การฝึกน้ำเสียงให้มีจุดเด่นของลูกคอ ลูกเอื้อน ที่มีเสน่ห์ แปลกไม่เหมือนใคร ใช้วิธีการถ่ายทอดแบบประสบการณ์ตรง การสาธิต บทบาทสถานการณ์จำลอง โดยฝึกให้ผู้เรียนทดลองปฏิบัติและเรียนรู้จากสถานการณ์จริง

1.2.4 การเรียนลำกลอน และท่าทางลีลาการฟ้อนประกอบการลำ ในช่วงนี้เป็นการไปเรียนกับสำนักงานหมอลำที่มีชื่อเสียง ซึ่งครูผู้สอนล้วนแต่เป็นหมอลำที่มี

ชื่อเสียงโด่งดังในสมัยนั้น จึงไม่มีเวลาอยู่สำนักงาน ดังนั้นการเรียนรู้จึงเป็นการเรียนรู้ในลักษณะ ครุพักลักจำ กล่าวคือเป็นการเรียนรู้ที่ทำตามอย่างต้นแบบ(ตัวครู) ผสมผสานกับการสาธิตและให้ ประสบการณ์ตรงอย่างไม่ได้ตั้งใจ ในส่วนท่าทางลีลาการฟ้อนประกอบการลำนั้นครูผู้สอน ถ่ายทอดโดยการสาธิต กล่าวคือ ทำให้ดู แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตาม โดยมีครูเป็นผู้ให้คำแนะนำ

1.2.5 การพัฒนาทักษะ แยกเป็น 1) ฝึกท่องกลอนลำให้สามารถจำได้ อย่างน้อย 60 - 70 กลอน 2) ฝึกฝนและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ในส่วนนี้จะเป็นการเรียนรู้อะไรของผู้เรียนโดยตรง หลังจากฝึกเรียนลำจนกระทั่งสามารถออกรับงานแสดงครั้งแรกเป็นเพียง การแสดงสลักับหมอลำร่วมลำสำนักงาน ทั้งนี้เพราะการแสดงหมอลำกลอนแต่ละครั้งจะต้องแสดง จนถึงสว่าง ดังนั้นหมอลำแต่ละคนจึงต้องท่องกลอนลำได้อย่างน้อย 60 - 70 กลอน นอกจากนั้น ยังไม่ได้แสดงเพียงผู้เดียว การแสดงหมอลำกลอนต้องแสดงเป็นคู่ มีหมอลำฝ่ายหญิง และหมอลำ ฝ่ายชาย หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งขาดการฝึกฝน หรืออ่อนประสบการณ์จะไม่สามารถต่อกลอนได้ ซึ่ง ในช่วงนี้ในส่วนของผู้สอนจะเป็นการถ่ายทอดความรู้ในลักษณะการใช้ประสบการณ์ตรง โดย ครูผู้สอนเป็นผู้บอกกล่าว และให้ผู้เรียนปฏิบัติตามด้วยการลงมือกระทำ ถึงแม้ผู้วิจัยจะเป็นหมอลำ ที่มีชื่อเสียงแล้วก็ตามก็ยังคงพัฒนาและฝึกฝนตนเองอยู่ตลอดเวลา ตลอดจนการถ่ายทอดความรู้ ความสามารถให้กับลูกศิษย์เพื่อสืบสานอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของท้องถิ่นให้ยืนยาว ต่อไป

2. หมอลำซึ่ง ผู้วิจัยลำดับกระบวนการเรียนรู้ได้ดังนี้

2.1 เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ในการเรียน เป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการเรียน ผู้วิจัยเริ่มเรียนลำกลอนตั้งแต่อายุ 17 ปี แล้วจึงหันเหชีวิตมาเรียนลำซึ่งตามยุคสมัย และความนิยมของประชาชน ทั้งนี้เพราะบิดาต้องการให้เป็นหมอลำ การเรียนลำจนกระทั่งสามารถ ออกแสดงและรับงานได้นั้นไม่สามารถที่กำหนดระยะเวลาในการเรียนได้ตายตัวเหมือนกับการ เรียนวิชาสามัญในระบบโรงเรียน ผู้เรียนจะประสบผลสำเร็จได้ช้าหรือเร็วขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียน หากตัวผู้เรียนไม่มีใจรักที่เป็นหมอลำอย่างแท้จริง อาจจะเลิกล้มความตั้งใจในการเป็นหมอลำ ก่อนที่เรียนสำเร็จก็ได้ ทั้งนี้เพราะการเรียนลำนั้น จะต้องมีความรัก และต้องมีความมานะพากเพียร ในการท่องกลอน ซึ่งเทียบได้กับตัวผู้วิจัย ซึ่งเริ่มแรกที่บิดาให้ฝึกเรียนลำนั้นผู้วิจัยใช้เวลาในการ เรียน 2 ปี ก็สามารถออกรับงานแสดงได้

2.2 ผู้ถ่ายทอดความรู้ เนื้อหา และวิธีการถ่ายทอด จากการศึกษามาสรุปรูปเป็น

2 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ถ่ายทอดความรู้ ผู้วิจัยเป็นหมอลำที่มีโอกาสได้รับการถ่ายทอดความรู้จากหมอลำอ๋ม หอมหวล ชื่อจริงคือ นายอ๋ม เสนากลาง ที่อยู่ บ้านปลักแรด ตำบลคอนมัน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งใช้เวลาเรียนอยู่ 2 ปี ก็สามารถออกรับงานแสดงได้ และต่อมาในปีพุทธศักราช 2525 ได้ไปเรียนเพิ่มเติมกับ หมอลำจันทร์เพ็ญ เคนนภา ชื่อจริงคือ นางจันทร์เพ็ญ หาญชัย ที่อยู่ บ้านขามเฒ่า ตำบลคันธาระราช อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม

ส่วนที่ 2 เนื้อหา และวิธีการถ่ายทอด สามารถสรุปเป็นตารางการเรียนรู้ได้ดังนี้

2.2.1 ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหมอลำซึ่ง เช่น วิธีการแสดง เครื่องดนตรี เวที และการแต่งกาย และลักษณะพิเศษของหมอลำซึ่ง ในส่วนนี้ครูผู้สอน จะใช้วิธีการบอกเล่า ซึ่งจะใช้เวลาเพียง 15 - 30 นาที เท่านั้น หลังจากนั้นก็เป็นหน้าที่ของผู้เรียนที่จะต้องศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง จะเรียนรู้โดยการติดตามดูการแสดงของหมอลำคนอื่น ๆ ที่มาแสดงในหมู่บ้านที่อาศัยอยู่

2.2.2 กลอนลำ ประกอบด้วย กลอนไหว้ครู กลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว กลอนลำเดิน และกลอนลำเตี้ย ในส่วนนี้ครูผู้สอน จะเป็นเพียงชี้แนะ และให้เนื้อหาของบทกลอนเท่านั้น วิธีการถ่ายทอดความรู้ใช้วิธีให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง โดยเริ่มจากการฝึกท่องกลอนลำพื้นฐาน คือกลอนไหว้ครูกลอนประกาศศรัทธา กลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว กลอนลำเดิน กลอนลำเตี้ย เป็นต้น เมื่อท่องกลอนลำได้แม่นยำทุกกลอนพื้นฐานก็จะนำมาท่องให้ครูผู้สอนฟัง ระยะเวลาเรียนในส่วนนี้หากผู้ไม่เคยผ่านการเรียนลำมลาย จะใช้เวลาอย่างน้อยที่สุด 1 ปี

2.2.3 ทำพ็อน และทำเต้น แยกเป็น 1) ทำพ็อน ประกอบด้วย ทำแร้ง ตากปีก ทำกาเดินก้อน ทำกาตากปีก ทำหลักแม่ยาย ทำเชิงบั้งไฟ เป็นต้น 2) ทำเต้นพื้นฐาน 12 ทำ ประกอบด้วย ทำยืนกับที่สายเอวกำไหล ทำเดินไขว้ทำไปทางซ้ายและขวา ทำเดินไขว้ทำขึ้นหน้าและลงหลัง ทำสลับเท้า ทำสะอึกเท้า ทำแตะเท้าซ้าย - ขวา ทำก้าวเท้ากระต๊อบเท้า ทำแตะเท้าก้าวเท้าแล้วสะบัดมือ ทำพ็อนสอดสร้อยแตะเท้า ทำพรหมสี่หน้าแตะเท้า ทำพ็อนอยู่กับที่ และทำแตะเท้าหมุนตัว เป็นต้น เมื่อท่องกลอนลำได้แม่นยำทุกกลอนพื้นฐานก็จะนำมาท่องให้ครูผู้สอนฟัง ครูผู้สอนก็จะสอนท่าทางการพ็อนประกอบการลำให้เข้ากับเสียงแคนประเภทต่าง ๆ วิธีการถ่ายทอดจะเป็นการผสมผสานกันระหว่างการสาธิต และการฝึกให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง โดยครูผู้สอนจะพ็อนให้ดูเป็นตัวอย่างก่อน แล้วจึงให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติตาม ต่อจากนั้นครูผู้สอนจะฝึกท่าเต้นพื้นฐานให้โดยการสาธิต และการฝึกให้ผู้เรียนปฏิบัติจริง ผู้เรียนจะต้องใช้ความสามารถและ

พรสวรรค์ของตนเอง คิดและสร้างสรรค์ทำฟอนทำเต๋นให้เข้ากับบทกลอนและลีลาการแสดงของตนเอง จากนั้นก็จะฝึกกลอนพื้นฐานพร้อมทำทางประกอบการลำและการเดินเข้ากับเสียงดนตรี ซึ่งประกอบด้วย แคน กีตาร์ กีตาร์เบส กลองชุด อีเลกโทน

2.2.4 การพัฒนาทักษะ ในส่วนนี้จะเป็นกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยตรงหลังจากฝึกเรียนลำจนกระทั่งมีความสามารถพอที่จะออกรับงานแสดงได้แล้ว ก็ฝึกฝนตนเอง เรียนรู้และหาประสบการณ์ ด้วยการออกรับงานแสดงร่วมกับหมอลำรุ่นพี่ไปจนกระทั่งสามารถออกรับงานแสดงเดี่ยวได้แล้ว และถึงแม้ในปัจจุบันนี้จะเป็นอาจารย์ที่มีลูกศิษย์มากมาย แล้วก็ตามก็ยังต้องมีการฝึกฝนตนเองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่องให้มีความสามารถเพิ่มขึ้นอยู่ตลอดเวลาทั้งในด้านการลำ และการประพันธ์กลอนลำ ตลอดจนนำแนวความคิดและความรู้ความสามารถที่มีในด้านหมอลำเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับหมอลำเพื่อส่งเสริมและสืบสานศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานเป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์และรณรงค์ให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่อง การศึกษา สุขภาพอนามัย โรคติดต่อ สิ่งแวดล้อม และประชาธิปไตย เป็นต้น

ตอนที่ 2 กระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ

ผู้วิจัยได้นำเสนอกระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพไว้ 2 แขนง คือ 1) หมอลำกลอน และ 2) หมอลำซิ่ง จากการศึกษาสามารถสรุปกระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพแต่ละแขนงได้ ดังนี้

1. หมอลำกลอน กระบวนการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์โดย การเล่าเรื่องราว การบอก การสาธิต การให้ปฏิบัติจริง การให้ทำเรียนแบบ การลองผิดลองถูก การให้ศึกษาด้วยตนเองผสมผสานกันให้เหมาะสมกับเนื้อหาที่จะสอนให้ลูกศิษย์มีความรู้ และประสบการณ์จนกระทั่งเป็นหมอลำอาชีพ สามารถออกรับงานแสดงได้ ซึ่งมีขั้นตอนในการถ่ายทอดความรู้ดังนี้

1.1 คัดเลือกและทดสอบน้ำเสียงของลูกศิษย์ที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ หมอลำกลอน ผู้ถ่ายทอดจะเป็นผู้ทดสอบและคัดเลือกลูกศิษย์ที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ด้วยตนเอง โดยคัดเลือกจากคุณสมบัติของลูกศิษย์ ดังนี้ ต้องมีใจรักในการที่จะเป็นหมอลำ น้ำเสียงดี พุดชัดเจนน้าเพราะ รูปร่างหน้าตาดี บุคลิกลักษณะดี ความจำ และปฏิภาณไหวพริบดี ทดสอบน้ำเสียง บุคลิกลักษณะ ปฏิภาณไหวพริบของลูกศิษย์

1.2 ฝึกน้ำเสียงของผู้เรียนด้วยการ โอ้ละน้อ โดยการสาธิต และให้ลูกศิษย์ปฏิบัติตาม พร้อมทั้งบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของหมอลำ และการลำกลอนให้ลูกศิษย์ทราบพอสังเขป

1.3 ฝึกท่องกลอนลำ ประกอบด้วย กลอนไหว้ครู กลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว และกลอนลำเตี้ย โดยกำหนดเป็นกลอนลำบังคับ 5 กลอนลำ คือ กลอนไหว้ครู

กลอนลำประกาศศรัทธา กลอนลำถามข่าว กลอนลำเกี่ยวพาราตี และกลอนลำลา ซึ่งในขั้นตอนนี้ ผู้สอนจะใช้วิธีการสอนโดยการให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเอง สาธิต และให้ปฏิบัติจริง กล่าวคือให้กลอนไปท่อง กลอนบทแรกที่ลูกศิษย์ต้องท่องคือกลอนลำไหว้ครู เมื่อท่องได้แล้วก็จะเป็นการฝึกลำโดยผู้สอนจะลำให้ฟังก่อนท่อนหนึ่ง แล้วให้ลูกศิษย์ลำตามเมื่อเห็นว่าลูกศิษย์สามารถลำได้แล้ว ก็ให้ลูกศิษย์นำกลอนกลับไปท่องและฝึกลำในบทต่อไป โดยผู้สอนจะเรียกมาลำให้ฟังทุกวัน ๆ ละ 1 ครั้ง จนกว่าลูกศิษย์จะจำกลอนลำและสามารถลำได้โดยไม่ต้องคู่มือ

1.4 ฝึกทำทางประกอบกลอนลำ โดยการสาธิต และให้ลูกศิษย์ทำเลียนแบบ จากนั้นก็ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง และศึกษาด้วยตนเองโดยการลองผิดลองถูก เริ่มจากทำพื้นฐานก่อนต่อจากนั้นลูกศิษย์ต้องใช้ความสามารถและพรสวรรค์ที่มีอยู่ในตนเอง คิดและสร้างสรรค์ทำพ็อนให้เข้ากับกลอนลำเองด้วยทั้งนี้เนื่องจากครูผู้สอนจะไม่สอนให้ทุกทำ เมื่อลูกศิษย์ท่องกลอนจนจำได้และสามารถลำกลอนได้ถูกต้องแล้วในแต่ละบทที่ลูกศิษย์นำมาลำให้ครูฟังนั้น ครูจะฝึกการพ็อนประกอบการลำโดยการสาธิตให้ดูเป็นตัวอย่างแล้วให้ลูกศิษย์ทำตามไปพร้อม ๆ กับการลำกลอนบทนั้น ๆ ไปเลย ซึ่งทำพ็อนประกอบการลำ แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ทำพ็อนเกี่ยว มีทั้งหมด 5 ทำ คือทำพ็อนเกี่ยวเกล้า ทำพ็อนโบกคว่ำโบกหงาย ทำพ็อนม้วนมือ ทำพ็อนสาละวันเตี้ยลง ทำพ็อนบดป้อง และทำพ็อนอิสระ ได้แก่ ทำแร้งตากปีก ทำกาเดินก้อน ทำกาตากปีก ทำหลิกแม่มาย ทำเซ็งบั้งไฟ เป็นต้น เมื่อลูกศิษย์สามารถพ็อนประกอบการลำในท่าต่าง ๆ ได้แล้วก็มอบหมายให้ลูกศิษย์คิดและสร้างสรรค์ทำพ็อนให้เข้ากับบุคลิกของตนเอง แล้วนำมาแสดงให้ครูดูเพื่อแนะนำและปรับปรุงแก้ไขให้สวยงามเหมาะสม

1.5 ฝึกร้องเพลงทำนองเพลง วาดลำ หรือกลอนลำพร้อมท่าทางประกอบ แคน หลังจากลูกศิษย์ท่องกลอนลำจนจำได้แล้ว และสามารถพ็อนประกอบการลำได้แล้ว จะให้ลูกศิษย์ฝึกลำและพ็อนประกอบการลำให้เข้ากับเสียงแคน โดยการสาธิตและให้ลูกศิษย์ทำเลียนแบบ จากนั้นก็ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง เมื่อสามารถลำและพ็อนประกอบการลำให้เข้ากับเสียงแคนได้แล้ว ก็ฝึกในลักษณะเดิมอีกครั้งซึ่งในครั้งหลังนี้จะเป็นการฝึกลำและพ็อนประกอบการลำให้เข้ากับเสียงดนตรี พร้อมทั้งให้ความรู้ 2 เรื่อง คือ 1) แคน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประกอบกลอนลำ มี 4 ชนิด คือ แคนหก เป็นแคนขนาดเล็ก 6 ลูกมีเสียงเพียง 5 เสียงคือ ฟา ซอล ลา โด เร เป็นแคนที่นิยมใช้เป็นของเล่นเด็ก เช่นเพลงลายไปไสย ลายน้อย เป็นต้น แคนเจ็ด เป็นแคนขนาดกลางมี 14 ลูก หรือ 7 คู่ ซึ่งมีเสียงดังนี้ โด เร ฟา ซอล ที โด เร มี ฟา ส่วนลูกที่ 14 เป็นเสียงซอล แคนเจ็ดนิยมนำไปเป่าเพลงไทยเดิม เพลงไทยสากล เพลงลูกทุ่ง เป็นต้น แคนแปดเป็นแคนขนาดกลางเท่ากับแคนเจ็ด มีลูกแคน 8 คู่ หรือ 16 ลูก มีระดับเสียงดังนี้ ลา ที โด เร ฟา ซอล ลา ที โด เร มี ฟา แคนแปดนิยมนำไปเป่าหลายในภาคอีสานเป่าประสานเสียงประกอบ

เพลงหมอลำ ส่วนแคนแก้ว เป็นแคนขนาดใหญ่ ประกอบด้วยลูกแคน 9 คู่ หรือ 18 ลูก มีระดับเสียงเหมือนแคนแปดเพียงแต่เพิ่มเสียงลูกเสพเข้าไปอีกสองเสียง คือเสียงซอล กับเสียงลา นิยมเป่าเดี่ยวเพลงพื้นบ้าน 2) ทำนอง หมอลำกลอนมีทำนองลำ 3 ทำนอง คือ ลำทางสั้น ซึ่งเป็นทำนองหลักในการลำ ทำนองลำทางยาว เป็นทำนองที่หมอลำใช้ลำเมื่อต้องการแสดงอารมณ์ เศร้าโศก หรืออำลาผู้ฟัง ทำนองลำเดี่ยว เป็นทำนองที่ทำให้เกิดความสุขสนาน มักลำต่อจากการลำทางยาว ซึ่งถือว่าเป็นการลำปิดท้ายการแสดง

1.6 ฝึกกลอนลำพร้อมท่าทางประกอบแคนจนมีทักษะสามารถออกแสดงตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้ว่าจ้าง โดยกำหนดเงื่อนไขในการเรียนส่วนนี้ว่าผู้เรียนจะต้องศึกษาด้วยตนเอง ครูจะเป็นผู้ให้คำแนะนำ หากบทไหนลำไม่ได้ก็จะสาธิตให้ฟังแล้วให้ลำตามจนกว่าจะได้ และพร้อมที่จะออกรับงานแสดง

1.7 ออกหาประสบการณ์ โดยการให้ปฏิบัติจริง และลองฝึกลองถูกโดยออกงานแสดงร่วมกับครูผู้สอน หรือหมอลำรุ่นพี่ตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้ว่าจ้าง ซึ่งในส่วนนี้ลูกศิษย์ก็จะได้เรียนรู้ในเรื่องของการแต่งกาย เวทีการแสดง และขั้นตอนในการแสดง ซึ่งการแต่งกายของหมอลำในสมัยก่อน หมอลำฝ่ายชายจะนุ่งผ้าโสร่งไหม สวมเสื้อหม้อห้อม ผ้าขาวม้าคาดเอว ทัดดอกไม้ ส่วนหมอลำฝ่ายหญิงนุ่งซิ่นหมี่ หรือไหม สวมเสื้อแขนกระบอก ใส่ต่างหู ปัจจุบันการแต่งกายจะแต่งตามสมัยนิยมเพื่อให้เข้ากับยุคของสังคม ส่วนเวทีการแสดงในระยะแรก ๆ นั้นไม่มีเวที มักจะลำตามบ้าน หรือสนามหญ้า ต่อมาจึงมีการสร้างเวทีโดยยกพื้นให้สูงขึ้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เรียกว่า ฮ้านหมอลำ เพื่อให้คนฟังหมอลำได้ฟังทั้งสี่ด้าน และสำหรับขั้นตอนในการแสดง จากการศึกษา พบว่ามีกำหนดขั้นตอนในการแสดงดังนี้ 1) การไหว้ครู เป็นการยกกายอ้อ หรือยกครู ซึ่งถือว่าเป็นการระลึกถึงครูบาอาจารย์ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการลำ เพื่อให้มีสมาธิในการแสดงเสมอ และสามารถแสดงไปได้อย่างราบรื่น กายอ้อจะมีส่วนประกอบดังนี้ ดอกไม้ รูป เทียน อย่างละ 5 คู่ หรือ 8 คู่ ซึ่งเรียกว่าขันธ 5 หรือขันธ 8 เหล้าขาว 1 ถัก (ขวด) ไข่ไก่ต้ม หรือไข่สด 1 ฟอง ซิ่น 1 ผืน ผ้าแพร 1 วา แป้ง 1 กระจี๊ง หวี 1 อัน กระจี๊งเงา 1 บาน เงิน 1.50 บาท 2) การขึ้นเวทีลำ หมอลำจะขึ้นเวทีหลังจากที่หมอลำแคนได้เป่าแคนด้วยลายสุดสะแนนจนจบท่อนแล้ว หมอลำฝ่ายชาย หรือฝ่ายหญิงจะขึ้นเวทีลำก่อนก็ได้ 3) การนำเสนอกลอนลำ นำเสนอกลอนลำตามลำดับ ดังนี้ คือ กลอนไหว้ครู กลอนประกาศศรัทธา กลอนถามข่าว กลอนโจทก์ กลอนเกี่ยว และกลอนลำลา

1.8 การทดสอบและการประเมินผลการเรียนของลูกศิษย์ โดยให้ผู้เรียนลำท่องกลอนลำให้ฟังจนจำได้แม่นยำ ออกงานแสดงร่วมกับครูผู้สอน หรือหมอลำรุ่นพี่ตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้ว่าจ้าง สังเกตดูความสามารถ วิพากษ์วิจารณ์ ปฏิภาณไหวพริบของผู้เรียน ให้ออก

แสดงเดี่ยวตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้ว่าจ้างแล้วครูคอยสังเกตให้คำแนะนำแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ให้ฝึกปฏิบัติจริงบ่อย ๆ แนะนำให้ฝึกฝนด้วยตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา แสวงหาความรู้เพิ่มเติมให้ทันกับเหตุการณ์บ้านเมือง

2. หอมลำซึ่ง ผู้วิจัยถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์โดยใช้วิธีให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเอง ใช้การเล่าเรื่องราว การบอก การสาธิต การเลียนแบบ บทบาทสมมุติ และการปฏิบัติจริง ผสมผสานกันตามความเหมาะสม ตามขั้นตอนและวิธีการฝึกเล่าที่ได้รับการเรียนรู้โดยเริ่มจาก

2.1 ตำรวจพื้นฐานของผู้เรียนโดยการทดสอบน้ำเสียงด้วยการร้องใส่แคน และคัดเลือกบุคคลที่จะรับการถ่ายทอดความรู้หอมลำซึ่ง ซึ่งผู้ทดสอบจะคัดเลือกลูกศิษย์ที่จะรับการถ่ายทอดความรู้ด้วยตนเอง โดยคัดเลือกจากคุณสมบัติของลูกศิษย์ ดังนี้ เป็นผู้ที่มีใจรักในการเป็นหอมลำ เป็นผู้มีน้ำเสียงดี เป็นผู้มีบุคลิกภาพดี หน้าตาอยู่ในเกณฑ์ดี รูปหล่อ สวย เป็นผู้ที่มีความจำ และปฏิภาณไหวพริบดี เป็นผู้ที่มีความคล่องตัว และสนใจเพลงใหม่ ๆ

2.2 ฝึกท่องกลอนลำให้จำได้ขึ้นใจ พร้อมทั้งบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาของหอมลำซึ่ง พัฒนาการของลำซึ่ง และลักษณะพิเศษของลำซึ่งให้ลูกศิษย์ทราบพอเป็นสังเขป ในส่วนของกลอนลำ ประกอบด้วย กลอนไหว้ครู กลอนลำประกาศศรัทธา กลอนลำถามข่าว กลอนลำเกี่ยวพาราตี กลอนลำฮึดสิบสองคลองสิบสี่ ภูมิศาสตร์ นิทานต่าง ๆ เรื่องราวที่เป็นคติธรรม และกลอนลำลา ซึ่งในขั้นตอนนี้จะใช้วิธีการสอนโดยการให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเอง สาธิต และให้ปฏิบัติจริง กล่าวคือให้กลอนไปท่อง กลอนบทแรกที่ลูกศิษย์ต้องท่องคือกลอนลำไหว้ครู เมื่อท่องได้แล้วก็จะเป็นการฝึกเล่าโดยการให้ฟังก่อนท่อนหนึ่ง แล้วให้ลูกศิษย์เล่าตามเมื่อเห็นว่าลูกศิษย์สามารถเล่าได้แล้ว ก็ให้ลูกศิษย์นำกลอนกลับไปท่องและฝึกเล่าในบทต่อไป โดยจะเรียกมาลำให้ฟังทุกวัน ๆ ละ 1 ครั้ง จนกว่าลูกศิษย์จะจำกลอนลำและสามารถเล่าได้โดยไม่ดูเนื้อ

2.3 ฝึกทำพ็อนและท่าเต้นให้เข้ากับเสียงแคน โดยการสาธิต และให้ลูกศิษย์ทำเลียนแบบ จากนั้นก็ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง และศึกษาด้วยตนเองโดยการลองผิดลองถูก สำหรับท่าพ็อนจะใช้ท่าพ็อนกลอนลำที่มีอยู่เดิมคือ ท่าแรงตากปีก ท่ากาเต้นก้อน ท่ากาตากปีก ท่าหลิกแม่ยาย ท่าเซ็งบั้งไฟ เป็นต้น ซึ่งในแต่ละคณะอาจมีท่าพ็อนเกินสิบท่าแล้วแต่คณะใดจะได้รับการถ่ายทอดมา ส่วนท่าเต้นจะใช้ท่าเต้นผสมผสานลีลา กลมกลืนกับจังหวะมีท่าพื้นฐานดังนี้ ท่ายืนกับที่ส่ายเอวก้มไหล่ ท่าเดินไขว้เท้าไปซ้ายและขวา ท่าเดินไขว้เท้าขึ้นหน้าและลงหลัง ท่าสลับเท้า ท่าสะดุดเท้า ท่าเตะท่าซ้าย-ขวา ท่าก้าวเท้ากระต๊อบเท้า ท่าเตะเท้า ก้าวเท้าแล้วสะบัดมือ ท่าพ็อนสอดสร้อยเตะเท้า ท่าพรหมสี่หน้าเตะเท้า ท่าพ็อนอยู่กับที่ และท่าเตะเท้าหมุนตัว เป็นต้น เมื่อลูกศิษย์สามารถพ็อนประกอบการลำในท่าต่าง ๆ ได้แล้วก็มอบหมายให้ลูกศิษย์คิดและ

สร้างสรรค์ทำพ็อนเข้ากับบุคลิกของตนเอง แล้วนำมาแสดงให้ครูดูเพื่อแนะนำและปรับปรุงแก้ไขให้สวยงามและเหมาะสม

2.4 ฝึกกลอนคำพร้อมทำพ็อนและทำเต๋นให้เข้ากับเสียงดนตรี โดยการสาธิต และให้ลูกศิษย์ทำเลียนแบบ จากนั้นก็ให้ผู้เรียนฝึกปฏิบัติจริง พร้อมทั้งให้ความรู้ในเรื่ององค์ประกอบด้านดนตรี ซึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรี ทำนองที่บรรเลง ทำนองลำ ทำนองขับร้อง ทำนองเจรจา สำหรับเครื่องดนตรี ประกอบด้วย แคน พิณ กีตาร์ กีตาร์เบส และกลองชุด เมื่อสามารถลำพร้อมทั้งพ็อนและเต๋นให้เข้ากับเสียงดนตรีได้แล้ว จะให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเองโดยการฝึกลำ พ็อนประกอบการลำ และเต๋นให้เข้ากับเสียงดนตรี โดยครูเป็นผู้ให้คำแนะนำ และปรับปรุงแก้ไขให้สวยงามจนกว่าจะพร้อมที่จะออกรับงานแสดงได้

2.5 ฝึกสอย และร้องเพลงตลาด ซึ่งอาจจะเป็นเพลงของพรศักดิ์ ส่องแสง เพลงของจินตรา พูลลาภ เพลงของศิริพร อำไพพงษ์ เพลงของพิมพ์พรศิริ หรือบางครั้งก็ฝึกร้องเพลงสตริงที่กำลังอยู่ในความนิยมขณะนั้น ในส่วนนี้จะให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเองและการเลียนแบบ

2.6 ออกหาประสบการณ์ โดยการให้ปฏิบัติจริง และลองผิดลองถูก โดยออกงานแสดงร่วมกับครูผู้สอน หรือหมอลำรุ่นพี่ตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้มาว่าจ้าง ซึ่งในส่วนนี้ลูกศิษย์ก็จะได้เรียนรู้ในเรื่องของภาษาที่หมอลำซึ่งจะใช้แสดง ประกอบด้วยกลอนลำ คำเจรจา เพลงและคำสอย การแต่งกาย รูปแบบการแสดง เทคนิคการนำเสนอ ความเหมาะสมกับวัฒนธรรม ในส่วนของการแต่งกายนั้น หมอลำฝ่ายชาย ส่วนมากจะแต่งตัวในชุดสูทสากล ตามสมัยนิยม และเลือกสีสรรให้สะดุดตา คือ จะมีเสื้อนอกสีเดียวกับกางเกง ข้างในใส่เสื้อแขนยาวเข้าในกางเกง ผูกเน็คไทด์ กางเกงขายาว สวมรองเท้าหนังขัดมัน พอแสดงไปสักกระยะหนึ่งจึงจะถอดเสื้อตัวนอกออก สำหรับหมอลำฝ่ายหญิง นุ่งกระโปรงชุดติดกัน ออกแบบสวยงาม มีสีสันสดใส เช่น สีแดง สีเขียว สีเหลือง เป็นต้น ปักด้วยเลื่อมงามระยับ สวมถุงน่อง รองเท้า ปักดอกไม้ที่ผม สำหรับขั้นตอนในการแสดงกำหนดขั้นตอนในการแสดง ดังนี้ 1) การยกกายอ้อ (การไหว้ครู) ซึ่งกายอ้อของหมอลำซึ่งแต่ละคนอาจไม่เหมือนกัน แต่จะมีส่วนประกอบที่คล้ายคลึงกัน ดังนี้ เหล้าขาว 1 ขวด ไช้สด 1 ฟอง ดอกไม้ 5 คู่ เทียน 5 คู่ ผ้าขาว 1 วา แป้งผัดหน้า 1 กระป๋อง หวี 1 อัน กระจกเงา 1 บาน เงิน 12 บาท มะพร้าวอ่อน 2 ลูก ซ้องผม 1 ซ้อง 2) การขึ้นแสดงบนเวที หมอลำฝ่ายชาย หรือฝ่ายหญิงจะขึ้นเวทีก่อนหรือหลังไม่มีข้อกำหนด เมื่อพร้อมกันบนเวที จะให้หมอแคนเดี่ยวแคน เพื่อแสดงลีลาหลายแคนต่าง ๆ และแสดงลีลาการเต้นประกอบจังหวะดนตรีของหมอแคน 3) การแสดง รูปแบบการแสดงลำซึ่งนั้นมักจะขึ้นอยู่กับหมอลำและผู้ฟัง ซึ่งเทคนิคการ

นำเสนอของแต่ละคนไม่เหมือนกันเนื่องจากผู้ที่เป็นหมอลำซึ่งส่วนมากจะปรับเปลี่ยนรูปแบบการแสดงตามคำขอของผู้ชม แต่ในการลำต้องลำเป็นยก ดังนี้

การลำยกที่ 1 กลอนไหว้ครู จะเริ่มจากหมอลำฝ่ายหญิงหรือฝ่ายชายก่อนก็ได้ แล้วแต่จะตกลงกัน ส่วนมากจะเป็นฝ่ายชายลำก่อน

การลำยกที่ 2 จะเริ่มด้วยเพลงประมาณ 2 เพลง แล้วจึงจะโยงใส่ในกลอนลำประกาศศรัทธา ซึ่งมักจะลำในเชิงอธิบายถึงประวัติ ความเป็นมาของงานบุญนั้น ๆ ตลอดจนอนิสงส์ที่จะได้รับจากการทำบุญ

การลำยกที่ 3 จะเริ่มยกในลักษณะเดียวกันกับยกที่ 2 คือ หมอลำจะเริ่มด้วยเพลงก่อน จะร้องก็เพลงก็แล้วแต่เคล็ดลับของหมอลำเอง ที่จะต้องสังเกตปฏิกิริยาของผู้ชมว่า พอใจการลำแบบไหน จากนั้นจึงโยงไปหาหมอลำด้วยการพูด ในยกนี้จะเป็นกลอนลำถามข่าว เพื่อทักทายปราศรัยกันระหว่างหมอลำฝ่ายหญิงและหมอลำฝ่ายชาย และบอกให้ผู้ชมรู้จักภูมิปัญญา ที่อยู่ของหมอลำ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ชมรู้จัก เสร็จแล้วอาจจะมีกรลำเกี่ยวกัน และต่อด้วยลำเดิน แล้วจบด้วยเพลงอีกประมาณ 2 - 3 เพลง แล้วแต่ผู้ฟังจะขอม่า หรือหมอลำจะเห็นว่าเหมาะสม

การลำยกที่ 4 จะเริ่มยกในลักษณะเดียวกันกับยกที่ 2 และยกที่ 3 แล้วถึงจะโยงมาหาการลำ โดยกลอนลำเกี่ยว ด้วยการใช้คำพูดเกริ่นก่อนที่จะเริ่มลำ ในการลำยกนี้ มักจะเป็นเนื้อหาในเหตุการณ์ปัจจุบัน จากนั้นจะต่อด้วยการลำเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านต่าง ๆ เสร็จแล้วก็จะจบลงด้วยเพลง เช่นกัน

การลำยกที่ 5 มักจะเริ่มต้นด้วยเพลง หรือลำเดิน เมื่อถึงเวลาใกล้จะเลิกตามสัญญาว่าจ้าง ก็จะลำลาด้วยกลอนลำล่องยาว หรือกลอนลำทางยาว ซึ่งหมอลำหญิง - ชาย จะลำสลับกัน เสมือนเป็นสัญญาแห่งการเลิกแสดงแต่ละครั้ง

ซึ่งในการลำแต่ละยก หมอลำต้องมีบทเจรจาสลับไปด้วย ตามที่เห็นสมควร

2.7 การทดสอบและการประเมินผลการเรียน จะทดสอบและประเมินผล การเรียนของลูกศิษย์ ดังนี้ ทดสอบความจำ โดยให้ผู้เรียนลำท่องกลอนลำให้ฟัง ทดสอบความสามารถ โดยออกงานแสดงร่วมกับครูผู้สอน หรือหมอลำรุ่นพี่ตามงานต่าง ๆ วิชาภควัวิจารณ์ ปรากฏาณไหวพริบของผู้เรียน เพื่อปรับปรุงแก้ไข ทดสอบปรากฏาณไหวพริบของผู้เรียน โดยให้ออกแสดงเดี่ยวตามงานต่าง ๆ ครูทำหน้าที่สังเกตให้คำแนะนำในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

จากกระบวนการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพที่กล่าวไว้ ผู้วิจัยได้นำมาใช้ในการถ่ายทอดให้กับลูกศิษย์พร้อมกับประยุกต์ใช้วิธีการในปัจจุบันด้วย โดยหมอลำที่

ได้รับการถ่ายทอด คือ หมอลำวรรณิตร ทับมะโรง ที่อยู่บ้านสำราญดอนกลาง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นการฝึกแบบสมัยใหม่เริ่มแรกอัดเทปให้ ช่วงนั้นลูกศิษย์ยังเรียนหนังสืออยู่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 5 ที่โรงเรียนจันทบุษยกษานุสรณ์ พอหลังโรงเรียนเลิกเขาก็จะแวะมาหาอาจารย์ เขาเป็นคนขยันมาก เขาโดนเพื่อน ๆ ล้อเลียนแต่เขาก็ไม่ท้อ เขาบอกผมชอบผมต้องอนุรักษ์ให้ได้จนปัจจุบันนี้เขาสามารถออกรับงานได้เงินส่งตนเองเรียนจนสามารถจบปริญญาตรีได้แล้ว แต่เพื่อน ๆ ยังไม่มีงานทำ แต่เขาทั้งรับงานสอนและงานแสดง มีรถ มีบ้าน ซื่อว่าให้พ่อแม่เลี้ยงเป็นอาชีพเสริม ถือว่าเขาประสบความสำเร็จในชีวิตและในอาชีพหมอลำ

ตอนที่ 3 การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพของลูกศิษย์ (ทะเบียนรายชื่อศิษย์)

การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพของลูกศิษย์โดยลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดสามารถนำความรู้ในด้านการแสดงหมอลำไปใช้ประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ และยังมีชื่อเสียงสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์รุ่นใหม่ๆ ได้ ทำให้หมอลำไม่หายไปจากท้องถิ่นอีสาน และผู้วิจัยได้เข้าร่วมชมรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอีสานร้อยเอ็ด สมาคมหมอลำกลอนแห่งประเทศไทย ชมรมหมอลำประชาชนกุล และสภาวัฒนธรรมอำเภอปทุมรัตน์ เพื่อสืบสานอาชีพหมอลำให้คงอยู่ต่อไป

จากการที่ผู้วิจัยได้เรียนรู้การเรียนลำมาตลอดตั้งแต่อายุ 17 ปีจนกระทั่งปัจจุบัน จึงได้ทำการถ่ายทอดการลำให้แก่ลูกศิษย์เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพ ซึ่งมีลูกศิษย์ทั้งหมด ดังนี้

1. หมอลำสุรนต์ดา ฤทธิทักษ์ บ้านลิ้นฟ้า ตำบลลิ้นฟ้า อำเภอจตุรพักตรพิมาน จังหวัดร้อยเอ็ด
2. หมอลำสุบรร ก้องฟ้า บ้านโพนงอย ตำบลเกษตร อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
3. หมอลำบานเย็น สีทา บ้านดอนคู ตำบลเหล่าหลวง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
4. หมอลำตัดดาววัลย์ ก้องฟ้า บ้านหนองมะ ตำบลดงบัง อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม
5. หมอลำพรณา ก้องฟ้า บ้านดอนคู ตำบลบัวแดง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด
6. หมอลำบานเย็น ศรีชนะ บ้านหัวเรือ ตำบลหัวเรือ อำเภอวาปีปทุม จังหวัดมหาสารคาม

7. หมอลำวรรณิตร ทับมะโรง บ้านสำราญคอนกลาง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
8. หมอลำภรรณา กิ่งฟ้า บ้านคอนกลาง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
9. หมอลำประกอบ ศรีธาตุ บ้านคอนกลาง ตำบลเมืองบัว อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
10. หมอลำแซมขุนันท์ ช่างเสนา ตำบลจี้เหล็ก อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด
11. หมอลำรุ่งฤดี จันทร์สี บ้านโนนจาน ตำบลน้ำอ้อม อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
12. หมอลำศรายุทธ ศรีบุตรวงษ์ บ้านพระจันทร์ ตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
13. หมอลำกริชญา ภักดีศรี บ้านโพธิ์น้อย ตำบลโพนสูง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด
14. หมอลำหทัยทิพย์ อ่อนปุย บ้านดอนประปา ตำบลบ้านฝาง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด
15. หมอลำศักดิ์ดา ทางสูง บ้านเตาป่า ตำบลนาสีนวล อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัดมหาสารคาม
16. หมอลำทักษิณา ใจกล้า บ้านโคกทม ตำบลบัวแดง อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงเพื่อเป็นหมอลำอาชีพ
กรณีศึกษาชุมชนของบ้านหนองกง อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด มีวัตถุประสงค์เพื่อ

1) เพื่อศึกษากระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพผู้ลูกศิษย์
ในหมู่บ้านหนองกง

2) เพื่อศึกษาอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพของลูกศิษย์ในหมู่บ้านหนองกง
การวิจัยทำร่วมกับผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน ผู้ที่มีความรู้ ความชำนาญเฉพาะในบ้านหนองกง
อำเภอเกษตรวิสัย จังหวัดร้อยเอ็ด

สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัย มีดังนี้

1. กระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพจากการศึกษาและ
รวบรวมกระบวนการเรียนรู้ของหมอลำอาชีพ 2 แขนงพบว่า จะมีกระบวนการเรียนรู้ที่คล้ายคลึง
กัน คือ เริ่มต้นการเรียนรู้ตั้งแต่การฝึกท่องกลอน ฝึกน้ำเสียงการโอ้ การเอื้อน ฝึกทำฟ้อน
ประกอบการลำ ฝึกกลอนลำ ทำฟ้อนให้เข้ากับเสียงแคน และเสียงดนตรี การฝึกจะเป็นลักษณะ
การฝึกด้วยตนเอง โดยครูผู้สอนเป็นผู้ชี้แนะ การฝึกปฏิบัติจริง และการทำเลียนแบบจากต้นแบบ
(ตัวครูผู้สอน) ซึ่งสามารถสรุปเป็นขั้นตอนการเรียนรู้ของหมอลำแต่ละแขนงได้ ดังนี้

1.1 หมอลำกลอน ผู้วิจัยได้รวบรวมและสรุปเป็นกระบวนการเรียนรู้ได้ ดังนี้

1.1.1 ฝึกท่องกลอนพื้นฐาน

1.1.2 ฝึกทำทางการฟ้อนประกอบการลำ

1.1.3 ฝึกกลอนลำ / ลูกคอ ลูกเอื้อน / วาด (ทำนอง) ต่าง ๆ

1.1.4 ฝึกกลอนลำ / ต่อกลอนลำ / ทำทางลีลาการฟ้อนประกอบการลำ

1.1.5 หาประสบการณ์ตรงโดยออกรับงานแสดง

1.1.6 ฝึกฝนและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

1.2 หมอลำซึ่ง ผู้วิจัยได้รวบรวมและสรุปเป็นกระบวนการเรียนรู้ได้ ดังนี้

1.2.1 ฝึกท่องกลอนพื้นฐาน

1.2.2 ฝึกโอละน่อ

1.2.3 ฝึกทำฟ้อน / ทำเต้น ประกอบการลำ

1.2.4 ฝึกน้ำเสียงการเอื้อน / กลอนลำ / การฟ้อน การเต้น

1.2.5 ฝึกน้ำเสียงการเอื้อน / กลอนลำ / การฟ้อน การเต้น ให้เข้ากับ

เสียงดนตรี

1.2.6 หาประสบการณ์ตรงโดยออกปฏิบัติงานแสดง

1.2.7 ฝึกฝนและพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องให้ทันสมัย

ผลจากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ของศิลปินหมอลำอาชีพ สามารถสรุปกระบวนการเรียนรู้ตามขั้นตอนได้ ดังนี้

กระบวนการเรียนรู้ของหมอลำอาชีพ

1. เป้าหมาย / เนื้อหา เกิดแรงจูงใจที่จะเป็นหมอลำ แสวงหาผู้ถ่ายทอด ท่องกลอน ฝึกทำฟ้อน / ทำเต้น ให้เข้ากับเสียงแคน / ดนตรี รับงานแสดงเพื่อหาประสบการณ์ / รายได้ และฝึกฝนพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง

2. วิธีการถ่ายทอด ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง ครูสาธิต / ชี้นำ ผู้เรียนปฏิบัติตามด้วยการลงมือกระทำ การบรรยาย โดยการบอกเล่า ผู้เรียนรู้จากสถานการณ์จริง และการเลียนแบบจากครูผู้สอน (ต้นแบบ)

2. กระบวนการถ่ายทอดของศิลปินหมอลำอาชีพ จากการศึกษาของผู้วิจัยพบว่า ขั้นตอนการถ่ายทอด คือให้ผู้เรียนฝึกท่องกลอน ฝึกน้ำเสียงการโอ การเอื้อน ฝึกทำฟ้อน ประกอบการลำ ฝึกทำฟ้อนให้เข้ากับเสียงแคน และเสียงดนตรี การฝึกก็จะเป็นลักษณะของการฝึกฝนด้วยตนเอง โดยมีครูเป็นผู้ชี้แนะ การฝึกปฏิบัติจริง และการเลียนแบบจากต้นแบบ (ตัวครูผู้สอน) ซึ่งสามารถสรุปเป็นขั้นตอนในการถ่ายทอดของหมอลำแต่ละแขนงได้ ดังนี้

2.1 หมอลำกลอน จากการศึกษา พบว่า กระบวนการถ่ายทอดความรู้มีวิธีการในการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์ แยกได้ 4 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 วิธีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์โดย การเล่าเรื่องราว การบอก การสาธิต การให้ปฏิบัติจริง การให้ทำเลียนแบบ การลองผิดลองถูก การให้ศึกษาด้วยตนเอง ผสมผสานกันให้เหมาะสมกับเนื้อหาที่จะสอนให้ลูกศิษย์มีความรู้ และประสบการณ์จนกระทั่งเป็นหมอลำอาชีพ ส่วนที่ 2 เนื้อหาที่ถ่ายทอดได้แก่ ประวัติ

ความเป็นมาของหมอลำ และการลำกลอน การฝึกน้ำเสียงโดยการโอ่ กลอนลำ ประกอบด้วย กลอนไหว้ครู กลอนลำทางสั้น กลอนลำทางยาว และกลอนลำเดี่ยว โดยกำหนดเป็นกลอนลำ บังคับ 5 กลอนลำ คือ กลอนไหว้ครู กลอนลำประกาศศรัทธา กลอนลำถามข่าว กลอนลำเกี่ยว พาราสี และกลอนลำลา ส่วนที่ 3 ขั้นตอนการถ่ายทอด ซึ่งมีขั้นตอนในการถ่ายทอดความรู้และ การฝึกหัดลำกลอนให้กับลูกศิษย์ ดังนี้ 1) ทดสอบน้ำเสียงของผู้เรียน 2) ฝึกน้ำเสียงของผู้เรียน ด้วยการ โอ่ละน้อ 3) ฝึกอังกกลอนลำ ประกอบด้วย กลอนไหว้ครู กลอนลำทางสั้น กลอนลำทาง ยาว และกลอนลำเดี่ยว 4) ฝึกท่าทางประกอบการลำ โดยปฏิบัติจริงจากครู 5) ฝึกร้องเพลงทำนอง เพลง วาดลำ หรือกลอนลำพร้อมท่าทางประกอบแคน 6) ฝึกกลอนลำพร้อมท่าทางประกอบแคน จนมีทักษะสามารถออกแสดงตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้ว่าจ้าง ส่วนที่ 4 การทดสอบและการ ประเมินผลการเรียนของลูกศิษย์ ดังนี้ ให้ผู้เรียนลำท่วงกลอนลำให้ฟังจนจำได้แม่นยำ ออกงาน แสดงร่วมกับครูผู้สอน หรือหมอลำรุ่นพี่ตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้ว่าจ้าง สังเกตดูความสามารถ วิพากษ์วิจารณ์ ปฏิภาณไหวพริบของผู้เรียน ให้ออกแสดงเดี่ยวตามงานต่าง ๆ ที่มีผู้ว่าจ้างแล้ว ครูคอยสังเกตให้คำแนะนำแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ ให้ฝึกปฏิบัติจริงบ่อย ๆ แนะนำให้ฝึกฝนด้วย ตนเองอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา แสวงหาความรู้เพิ่มเติมให้ทันกับเหตุการณ์บ้านเมือง

2.2 หมอลำซึ่ง จากการศึกษา พบว่า มีวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์ แยกได้ 4 ส่วน ดังนี้ ส่วนที่ 1 วิธีการถ่ายทอดโดยใช้วิธีให้ลูกศิษย์ศึกษาด้วยตนเอง ใช้การเล่า เรื่องราว การบอก การสาธิต การเลียนแบบ บทบาทสมมุติ และการปฏิบัติจริง ผสมผสานกัน ตามความเหมาะสม ตามขั้นตอน และวิธีการฝึกลำที่ได้รับทราบมา ส่วนที่ 2 เนื้อหาที่ถ่ายทอด ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของหมอลำซึ่ง พัฒนาการของลำซึ่ง ลักษณะพิเศษของลำซึ่ง กลอนลำ ประกอบด้วย กลอนไหว้ครู กลอนลำประกาศศรัทธา กลอนลำถามข่าว กลอนลำเกี่ยวพาราสี กลอนลำฮึดสืบสองคลองสืบลี ภูมิศาสตร์ นิทานต่าง ๆ เรื่องราวที่เป็นคติธรรม และกลอนลำลา การฟ้อนและการเต้นประกอบการลำ องค์ประกอบด้านดนตรี ซึ่งประกอบด้วยเครื่องดนตรี ทำนองที่บรรเลง ทำนองลำ ทำนองขับร้อง ทำนองเจรจา สำหรับเครื่องดนตรี ประกอบด้วย แคน พิณ กีตาร์ กีตาร์เบส และกลองชุด ภาษาที่หมอลำซึ่งจะใช้แสดง ประกอบด้วยกลอนลำ คำ เจริจา เพลง และคำสอย การแต่งกาย และขั้นตอนในการแสดง ดังนี้ 1) ยกกายอ้อ (การไหว้ครู) 2) ขึ้นแสดงบนเวที ซึ่งหมอลำฝ่ายชาย หรือฝ่ายหญิงจะขึ้นเวทีก่อนหรือหลังไม่มีข้อกำหนด แต่ เมื่อพร้อมกันบนเวที มักจะให้หมอลำแคนเดี่ยวแคน เพื่อแสดงลีลาลายแคนต่าง ๆ และแสดงลีลาการ เต้นประกอบจังหวะดนตรีของหมอลำแคน 3) การแสดง จะแสดงการลำทั้งหมด 5 ยก คือ การลำ ยกที่ 1 จะเป็นกลอนไหว้ครู การลำยกที่ 2 จะเริ่มด้วยเพลงประมาณ 2 เพลง แล้วจึงจะโยงใส่ใน กลอนลำประกาศศรัทธา ซึ่งมักจะลำในเชิงอธิบายถึงประวัติ ความเป็นมาของงานบุญนั้น ๆ

ตลอดจนอันสงส์ที่จะได้รับจากการทำบุญ การล่าขกที่ 3 จะเป็นกลอนลำถามข่าวเพื่อทักทาย ปราศรัยกันระหว่างหมอลำฝ่ายหญิงและหมอลำฝ่ายชาย และบอกให้ผู้ชมรู้จักภูมิลำเนาที่อยู่ของ หมอลำ เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์ให้ผู้ชมรู้จัก การล่าขกที่ 4 จะเป็นการลำกลอนลำเกี่ยวกับการ ใช้คำพูดเกริ่นก่อนที่จะเริ่มลำ ในการล่าขกนี้มักจะเป็นเนื้อหาในเหตุการณ์ปัจจุบัน จากนั้น จะต่อ ด้วยการลำเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้านต่าง ๆ การล่าขกที่ 5 จะลำลาด้วยกลอนลำอ่องยาว หรือกลอนลำ ทางยาว ซึ่งหมอลำชาย - หญิง จะลำสลับกัน เสมือนเป็นสัญญาณแห่งการเลิกแสดงแต่ละครั้ง ซึ่ง ในการลำแต่ละขก หมอลำต้องมีบทเจรจาสดับไปด้วยตามที่เห็นสมควร ส่วนที่ 3 ขั้นตอนการ ถ่ายทอดความรู้และการฝึกหัดลำซึ่งให้กับลูกศิษย์ ดังนี้ 1) สำรวจพื้นฐานของผู้เรียน โดยการ ทดสอบน้ำเสียงด้วยการลำใส่แคน 2) ฝึกท่องกลอนลำให้จำได้ขึ้นใจ กลอนลำจะประกอบไปด้วย กลอนไหว้ครู กลอนลำประกาศศรัทธา กลอนลำถามข่าวชาวบ้าน กลอนลำเกี่ยว กลอนลำฮิตสิบ สองคลองสิบสี่ ภูมิศาสตร์ นิทานต่าง ๆ เรื่องราวที่เป็นคติธรรม และกลอนลำลา 3) ฝึกทำฟ้อน และเต้นให้เข้ากับเสียงแคน 4) ฝึกกลอนลำพร้อมทำฟ้อนและทำเต้นให้เข้ากับเสียงดนตรี 5) ฝึก สอข และร้องเพลงตลาด หรือเพลงสตริงที่กำลังอยู่ในความนิยมขณะนั้น ส่วนที่ 4 การทดสอบ และประเมินผลการเรียนลูกศิษย์ ดังนี้ ทดสอบความจำ โดยให้ผู้เรียนลำท่องกลอนลำให้ฟัง ทดสอบความสามารถ โดยออกงานแสดงร่วมกับครูผู้สอน หรือหมอลำรุ่นพี่ตามงานต่าง ๆ วิพากษ์วิจารณ์ ปฏิภาณไหวพริบของผู้เรียนเพื่อปรับปรุงแก้ไข ทดสอบปฏิภาณไหวพริบของ ผู้เรียน โดยให้ออกเดี่ยวตามงานต่าง ๆ ครูทำหน้าที่สังเกตให้คำแนะนำในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ผลจากการศึกษากระบวนการถ่ายทอดความรู้ พบว่า มีวิธีการฝึกฝนและถ่ายทอด ความรู้ให้ลูกศิษย์ได้ 5 ขั้นตอน ดังนี้ 1) การคัดเลือกบุคคลที่จะรับการถ่ายทอด ผู้เรียนต้องมี คุณสมบัติดังนี้ มีน้ำเสียงดี ลำเพราะ มีบุคลิกลักษณะ ความจำ ปฏิภาณไหวพริบดี และที่สำคัญ คือต้องมีใจรักที่จะเป็นหมอลำ 2) วิธีการถ่ายทอด ครูผู้สอนจะถ่ายทอดความรู้ให้ผู้เรียนด้วย การ สาธิต การบรรยาย/บอกเล่า การเลียนแบบจากต้นแบบ (ตัวครูผู้สอน) การฝึกปฏิบัติจริง และการ ฝึกฝนด้วยตนเอง 3) เนื้อหาที่จะถ่ายทอด ประกอบด้วย ความเป็นมา กลอนลำ การฟ้อน/การเต้น ประกอบการลำ องค์ประกอบในการแสดง เช่น เครื่องดนตรี การแต่งกาย ฉาก เวที เป็นต้น และขั้นตอนการแสดง 4) ขั้นตอนการถ่ายทอดความรู้ซึ่งเริ่มจาก การทดสอบน้ำเสียงของผู้เรียน ให้ผู้เรียนฝึกท่องกลอน ฝึกน้ำเสียงการโอ้ การเอื้อน ฝึกทำฟ้อนประกอบการลำ ฝึกกลอนลำ ทำ ฟ้อนให้เข้ากับเสียงแคน และเสียงดนตรี ออกรับงานแสดงร่วมกับหมอลำที่มีชื่อเสียง เพื่อหา ประสบการณ์ และออกรับงานเดี่ยว 5) การทดสอบและประเมินผลผู้เรียน ซึ่งจะทดสอบ 3 เรื่อง คือ ความจำ ความสามารถ และปฏิภาณไหวพริบ ซึ่งสามารถสรุปเป็นกระบวนการถ่ายทอด ความรู้ของศิลปินหมอลำอาชีพได้ ดังนี้

กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของศิลปินหมอลำอาชีพ

1. การคัดเลือกบุคคลที่จะรับการถ่ายทอด ประกอบด้วย น้ำเสียงดี / พุดชัดเจนน่าเพราะ บุคลิกลักษณะดี ความจำดี ปฏิภาณไหวพริบดี และมีใจรัก
 2. วิธีการถ่ายทอด ประกอบด้วย ศึกษาด้วยตนเอง การสาธิต / ชี้นำ การบรรยาย / บอกเล่า บทบาทสมมุติ / สถานการณ์จำลอง และการเลียนแบบ
 3. เนื้อหาที่ถ่ายทอด ประกอบด้วย ความเป็นมา กลอนลำ การพ็อน / การเดินประกอบการลำ องค์ประกอบในการแสดง เช่น เครื่องดนตรี การแต่งกาย ฉาก เวที และขั้นตอนการแสดง
 4. ขั้นตอนการถ่ายทอด ประกอบด้วย ทดสอบน้ำเสียง ฟีกท่องกลอน ฟีกการพ็อน / การเดินประกอบการลำ ฟีกลำ / พ็อน / เดิน ให้เข้ากับแคน และดนตรี ออกรับงานแสดงร่วมกับหมอลำที่มีชื่อเสียงเพื่อหาประสบการณ์ และออกรับงานเดี่ยว
 5. การทดสอบและประเมินผล ประกอบด้วย ทดสอบความจำ ทดสอบความสามารถ และทดสอบปฏิภาณไหวพริบ
3. การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพของลูกศิษย์โดยลูกศิษย์ที่ได้รับการถ่ายทอดสามารถนำความรู้ในด้านการแสดงหมอลำไปใช้ประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ และยังมีชื่อเสียงสามารถถ่ายทอดความรู้ให้แก่ลูกศิษย์รุ่นใหม่ๆ ได้ ทำให้หมอลำไม่หายไปจากท้องถิ่นอีสาน และผู้วิจัยได้เข้าร่วมชมรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอีสานร้อยเอ็ด สมาคมหมอลำกลอนแห่งประเทศไทย ชมรมหมอลำประชานุกูล และสภาวัฒนธรรมอำเภอปทุมรัตน์ เพื่อสืบสานอาชีพหมอลำให้คงอยู่ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้ และกระบวนการถ่ายทอดของศิลปินหมอลำอาชีพสามารถอภิปรายผลการศึกษาได้ ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการส่งผลให้ผู้เรียนสามารถเป็นหมอลำอาชีพได้นั้นขึ้นอยู่กับตัวผู้เรียน ซึ่งต้องมีใจรักที่จะเป็นหมอลำ จึงจะเกิดความมุ่งมั่นเพียรในการฝึกฝนตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับกฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) ในทฤษฎีการเรียนรู้ของชรอน ไคค์ ที่กล่าวว่าหากบุคคลพร้อม แล้วได้กระทำก็จะเกิดความพอใจ

2. กระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงหมอลำกลอน และหมอลำซิ่ง เป็นกระบวนการที่ไม่สามารถกำหนดระยะเวลาในการเรียนรู้ที่ตายตัวเหมือนกับการเรียนในรายวิชาอื่น ๆ ความสำเร็จขึ้นอยู่กับผู้เรียน ซึ่งต้องฝึกฝนหรือกระทำบ่อย ๆ ประกอบกับการมีใจรัก ขยันหมั่นเพียร ความจำดี และปฏิภาณไหวพริบดี ซึ่งสอดคล้องกับกฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) กฎแห่งการฝึกหัด (Law of Exercise) กฎแห่งผล (Law of Effect) ในทฤษฎีการเรียนรู้ของธอรอน ไคล์ ; ทฤษฎีการเชื่อมโยงของกัททริ ซึ่งมีหลักการว่าการเรียนรู้เกิดจากการกระทำ

3. กระบวนการถ่ายทอดความรู้ศิลปะการแสดงหมอลำกลอน และหมอลำซิ่ง ซึ่งศิลปินที่ศึกษาจะมีวิธีการในการถ่ายทอดความรู้ตามลำดับของการเรียนรู้ที่ตนเองเคยเรียนรู้โดยเน้นการฝึกฝนตนเองของผู้เรียนเป็นหลัก เน้นการปฏิบัติจริง การเลียนแบบตัวครูผู้สอน การสาธิต ทั้งนี้เนื่องจากศิลปินหมอลำที่ศึกษาล้วนแต่มีงานแสดง ไม่มีเวลาในการสอนลูกศิษย์อย่างเต็มที่ ประกอบกับไม่ได้เปิดเป็นโรงเรียนเพื่อจัดการเรียนการสอนหมอลำโดยเฉพาะ ซึ่งวิธีการให้ความรู้แก่ลูกศิษย์ของศิลปินที่ศึกษาสอดคล้องกับการนำหลักการเรียนรู้จากทฤษฎีการเรียนรู้จากทฤษฎีสถานม (Field Theory) ของโคทเลอร์ และคณะ ; ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก ของจอร์น บี วัตสัน (John B. Watson) ; ทฤษฎีการเรียนรู้ของอัลล์ ; กฎแห่งการเรียนรู้ของธอรอน ไคล์ (Law of Learning) ไปใช้ในการเรียนการสอน

4. ข้อเสนอแนะแนวทางการเรียนรู้ และถ่ายทอดอย่างมีประสิทธิภาพ นั้น ศิลปินที่ศึกษาได้ร่วมสนทนากลุ่ม และกำหนดแนวทางในการพัฒนาเพื่อให้อาชีพหมอลำเป็นศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าที่อยู่คู่กับแผ่นดินอีสานสืบต่อไป โดยเริ่มจากการจัดตั้งโรงเรียน หรือศูนย์การเรียนรู้เรื่องอาชีพหมอลำ มีการบริหารจัดการในรูปแบบคณะกรรมการ มีการทำงานเป็นทีม พร้อมทั้งกำหนดหลักสูตร เนื้อหา และรูปแบบวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้เป็นระบบ สามารถพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ง่ายต่อการเรียนรู้ และเป็นมาตรฐานเดียวกัน ประสานขอความร่วมมือจากหน่วยงานภาครัฐ / เอกชน สนับสนุนและให้ความช่วยเหลือในด้านงบประมาณ การจัดทำหลักสูตร ตลอดจนการควบคุมมาตรฐานการดำเนินกิจกรรม จัดกิจกรรม ประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ สร้างวิสัยทัศน์ และจุดประกายความคิดในการเป็นหมอลำอาชีพ ตลอดจนนำแนวความคิด ความรู้ และความสามารถในด้านหมอลำเป็นสื่อในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับหมอลำเพื่อส่งเสริม และสืบสานศิลปวัฒนธรรม เป็นสื่อในการประชาสัมพันธ์และณรงค์ให้ความรู้แก่ประชาชนในเรื่องการศึกษา สุขภาพอนามัย สิ่งแวดล้อม และประชาธิปไตย เป็นต้น ทั้งนี้เพราะอาชีพหมอลำเป็นอาชีพสามารถสร้างงานสร้างรายได้ จึงจำเป็นที่จะต้องให้ความสำคัญกับตลาด และปรับเปลี่ยนให้ทันยุคสมัย ทำให้หมอลำกลอนค่อย ๆ เลือนหายไป มีหมอลำซิ่งที่มี

ท่วงทำนองจังหวะเร้าใจเข้ามาติดตลาด ประกอบกับความนิยมของประชาชนจะเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ดังนั้นอนาคตศิลปะการแสดงพื้นบ้านแขนงนี้จึงยากที่จะคาดเดาได้ว่าจะเป็นอย่างไร ซึ่งเป็นเหตุอันควรที่จะกำหนดแนวทางการจัดการกระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดความรู้ให้เป็นระบบ สามารถพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ง่ายต่อการเรียนรู้ และเป็นมาตรฐานเดียวกัน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษากระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ 2 แขนง คือ หมอลำกลอน และหมอลำซิ่ง ในครั้งนี้ พบว่ายังมีประเด็นที่น่าศึกษา ได้แก่

1. ควรมีการพัฒนาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเรื่อง หมอลำกลอน และหมอลำซิ่ง เพื่อเป็นแนวทางในการจัดการกระบวนการเรียนรู้และกระบวนการถ่ายทอดที่มีประสิทธิภาพ และเป็น การอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำ
2. ควรมีการพัฒนาสื่อการเรียนนอกระบบด้วยศิลปะพื้นบ้านหมอลำ
3. ควรศึกษาแนวทางในการพัฒนาหมอลำกลอน และหมอลำซิ่งว่าควรจะเป็นอย่างไร เพื่อให้สอดคล้องกับศิลปวัฒนธรรมและการเปลี่ยนแปลงของสังคมอีสาน
4. ควรมีการจัดทำทำเนียบหมอลำ และกลอนลำเพื่ออนุรักษ์สืบต่อไป

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2531). **รวมบทความเรื่องภาษาและอักษรไทย**. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร.
- กันยา สุวรรณแสง. (2542). **บุคลิกภาพและการปรับตัว**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2531). **การถ่ายทอดภูมิปัญญาพื้นบ้านอีสาน ทิศทางหมู่บ้านไทย**. กรุงเทพฯ: หมู่บ้าน.
- _____. (2543). **ภูมิปัญญาอีสาน**. พิมพ์ครั้งที่ 3. อุบลราชธานี: ศิริธรรมออฟเซ็ท.
- _____. (2528). **รายงานการวิจัยเรื่องบทบาทของหมอลำต่อสังคมอีสานในช่วงกึ่งศตวรรษ**. มหาสารคาม: สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- จิราวัฒน์ ซาเหลา. (2546). **กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ**. ปรินญาณิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาวิชาการศึกษาจากระบบ มหาวิทยาลัย มหาสารคาม.
- จำเนียร ช่วงโชติ และคณะ. (2515). **จิตวิทยาการรับรู้และเรียนรู้**. กรุงเทพฯ: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เจริญชัย ชนไพโรจน์. (2526). **หมอลำ – หมอแคน**. กรุงเทพฯ: อักษรสมัย.
- ทรงวิทย์ ดลประสิทธิ์. (2530). **ลำทางสั้นทางยาวและล่องโขงแล้วเฮามาเตี้ยเข้าไส้กัน**.
- ทิพย์สุดา สุเทษเสณีย์. (2528). **การสร้างแบบทดสอบความพร้อมสำหรับเด็กปฐมศึกษา**. วารสาร **วิจัยการศึกษา**. 8(3), 15 – 16.
- ทีมการศึกษา. (2544, 10 สิงหาคม). “เปิดหูเปิดตาการศึกษาออกโรงเรียน “โรงเรียนหมอลำ”” **เดลินิวส์**, หน้า 15.
- ธนาณัติ ขันทะสิทธิ์. (2546). “กระบวนการจัดการเรียนการสอนแบบรับประกันผล”. ใน **รวมบทความกระบวนการจัดการเรียนการสอน**. หน้า 10. กรุงเทพฯ: ไทยมิตร การพิมพ์.
- ธีระพงษ์ โสดาศรี. (2537). **บทบาทของสำนักงานหมอลำในอำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น**. ปรินญาณิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.

- นารัตน์ รัตนศรีวอ. (2550). **กระบวนการเรียนรู้และการถ่ายทอดภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้านหมอลำ: กรณีศึกษาฉวีวรรณ ดำเนิน**. วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- นันทวีร์ ชันผง. (2537). **ลำซิ่ง: ลำกลอนแนวใหม่ของอีสาน**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- นารัตน์ รัทวิจิตรกุล. (2544). **หลักการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่**. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2531). **ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนรู้**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์บุ๊คเซ็นเตอร์.
- นิรันตร์ พุดลา. (2540). **“รายได้หมอลำ: ห้างานยกยกงานนี้”** ใน เอกสารประกอบการสัมมนา เรื่องสถานภาพและแนวทางการส่งเสริมสืบสานศิลปการแสดงหมอลำ. หน้า 172 มหาสารคาม: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ประเทือง คล้ายสุวรรณ. (2528). **ร้อยกรองท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: สุทธิการพิมพ์.
- พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. (2546). กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- พรชัย เขียวสาธุ. (2536). **ลำเพลินบ้านแพง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระราชวรมณี. (2541). **กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- พิมพ์ทอง ภูโสภา. (2533). **ทำฟ้อนของหมอลำวาดอุปราชธานี**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ไพบุลย์ แพงเงิน. (2534). **กลอนลำภูมิปัญญาของอีสาน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- มาลินี จุฑะรพ. (2537). **จิตวิทยาการเรียนการสอน**. กรุงเทพฯ: อักษรพัฒนา.
- เยาวภา คำเนตร. (2536). **วิถีชีวิตของชาวอีสานจากกลอนลำทางยาวของลำกลอน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- รัจรี นพเกตุ. (ม.ป.ป.). **“การรับรู้” สารานุกรมศึกษา**. เล่มที่ 10. หน้า 55 – 57. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ลักขณา ศรีวัฒน์. (2544). **จิตวิทยาในชีวิตประจำวัน**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- วรศักดิ์ วรยศ. (2554). **แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาศิลปการแสดงหมอลำเรื่องต่อกลอนทำนองสินไซ จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- วราวุธ สิงห์เสนา. (2556). **การอนุรักษ์และสืบทอดศิลปการแสดงของหมอลำคณะยุภาวงศ์จันทร์ บ้านสั๊กงอย อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์**. วิทยานิพนธ์

- ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
วุฒิศักดิ์ กะตะศิลา. (2541). **บทบาทหมอลำราตรี ศรีวิไล ผู้บุกเบิกลำซิ่ง**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ศิราภรณ์ ปทุมวัน. (2542). **บทบาทหมอลำจิวรรณ ดำเนิน ศิลปินแห่งชาติสาขาศิลปะการแสดง
พื้นบ้าน**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม.
- สถิต วงศ์สวรรค์. (2525). **จิตวิทยาการศึกษา**. กรุงเทพฯ: บำรุงสาส์น.
- สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่มที่ 14. (2542). กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรม
ไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- ลิขศักดิ์ จุลศิริพงษ์. (2548). **การพัฒนาหลักสูตรและการเรียนการสอน**. นครราชสีมา:
มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา.
- สุกรี เจริญสุข และคณะ. (2541). **การปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนวคิด 5 ทฤษฎี**. กรุงเทพฯ:
ไอเดียสแควร์.
- สุชา จันทน์อม. (2541). **จิตวิทยาส่งเสริมการศึกษา**. กรุงเทพฯ: แพรววิทยา.
- สุชา จันทน์อม และสุรางค์ จันทน์อม. (ม.ป.ป.). **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุณีย์ ชีรดากร. (2525). **จิตวิทยาการศึกษา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ภาควิชาจิตวิทยาและ
การแนะแนว คณะครุศาสตร์ วิทยาลัยครูพระนคร.
- สุโท เจริญสุข. (ม.ป.ป.). **เกร็ดวิทยาประยุกต์**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุพัตรา สุภาพ. (2536). **สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม ครอบครัว ศาสนา ประเพณี**.
กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภาวดี ลำลีพันธุ์. (2540). **ทำฟอนพื้นบ้านอีสานศึกษา กรณีวิทยาลัยนาฏศิลป์ร้อยเอ็ด**.
วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- สุรเชษฐ์ เวชพิทักษ์. (2533). **รากฐานแห่งชีวิต: วัฒนธรรมชนบทกับการพัฒนา**. กรุงเทพฯ:
หมู่บ้าน.
- เสงี่ยม บึงไสย์. (2533). **บทบาทหมอลำกลอนด้านการเมือง**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อธิกมาส ศรีโพนทอง. (2557). **กระบวนการถ่ายทอดการแสดงด้านหมอลำของ หมอลำ
สมลี อัจฉริยะ**. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

- อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2539). **ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น**. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อนุสรณ์ อนันตภูมิ. (2557). **กระบวนการถ่ายทอดวิชาหมอลำของหมอลำบัวผัน ดาวคะนอง**. วิทยานิพนธ์ศิลปกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางคศิลป์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- อุดม บัวศรี. (2528). “หมอลำพื้น”. **มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์**. 88 - 89.
- Cronbach. (1963). **Essentials of psychological testing**. New York: Harper Collins.
- Good Carter. V.Ed. (1973). **Dictionary of education**. New York: Mc Graw-Hill Book.
- Higard, Ernest R. and Bower, G.H. (1966). **Theories of learning**. New York: Appleton Century.
- Hilgard, Gordon H. Bower. (1966). **Theories of learning**. New York: Meredith.
- Mckechine. Noak. (1966). **Webster dictionary 2nd ed**. New York: The world Publishing Center.
- Mouley Lynda W. (1991). **Database for special libraries: A Strategic guide to Intor**. อ้างถึงในจิราวัลย์ ชาเหล่า. (2546). **กระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพ**.
- Traver, Robert M.W. (1977). **An Introduction to educational reseach**. New York: Mac Milton.
- Wilson, J.A.R. (1969). **Psychological foundation of learning**. New York: Mc Grall-Hill.

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง
เรื่อง กระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ

1. ข้อมูลทั่วไป

1.1 ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....
 เกิดวันที่.....เดือน.....พ.ศ.....อายุ.....ปี
 ที่อยู่ปัจจุบันที่สามารถติดต่อได้.....

1.2 สถานภาพของผู้ให้สัมภาษณ์

- (....) เป็นศิลปินหมอลำเพลิน
- (....) เป็นศิลปินหมอลำกลอน
- (....) เป็นศิลปินหมอลำซิ่ง
- (....) เป็นลูกศิษย์ของศิลปินหมอลำเพลิน
- (....) เป็นลูกศิษย์ของศิลปินหมอลำกลอน
- (....) เป็นลูกศิษย์ของศิลปินหมอลำซิ่ง
- (....) เป็นลูกศิษย์ของศิลปินหมอลำศิลปินแห่งชาติ

2. กระบวนการเรียนรู้ศิลปะการแสดงของหมอลำอาชีพ

ส่วนที่ 1 เป้าหมายและวัตถุประสงค์ในการเรียน

1. เริ่มเรียนลามาจากไหน ?

.....

2. แรงจูงใจที่ทำให้อยากเป็นศิลปินหมอลำอาชีพ?

.....

ภาคผนวก ข
แบบบันทึกการสอน

เรื่อง.....เวลา.....ชั่วโมง
ชื่อผู้เรียน.....
ผู้สอน นางลัดดา โทศรี
เนื้อหา.....
ผลการสอน.....
ปัญหาและอุปสรรค.....

ภาคผนวก ค

ภาพกิจกรรมชุดที่ 1 กระบวนการเรียนรู้ของหมอลำอาชีพ

ได้เข้าเรียนรู้กระบวนการเป็นหมอลำกับอาจารย์ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้

คณาจารย์ผู้ถ่ายทอดความรู้การเป็นหมอลำอาชีพ

ภาพกิจกรรมชุดที่ 2 การถ่ายทอดศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพสู่ลูกศิษย์

พิธีกรไหว้ครูของลูกศิษย์

ให้โอวาทและคำสั่งสอนแก่ลูกศิษย์

สอนวิธีการล่าแก่ลูกศิษย์

ลูกศิษย์ออกรับงานแสดงได้

ภาพกิจกรรมชุดที่ 3 การร่วมอนุรักษ์ศิลปะการแสดงหมอลำอาชีพ

เข้ารับรางวัลจากการแสดงหมอลำ

เข้าร่วมแสดงกับคณะศิลปินด้านหมอลำ

เข้าร่วมถ่ายทอดและแสดงหมอลำเพื่อนุรักษ์และสืบสานอาชีพหมอลำของจังหวัดร้อยเอ็ด

ลำวงสรรวในงานประเพณีของอำเภอปทุมรัตต์

แต่งกลอนลำเพื่อลำในงานประจำปีของอำเภอปทุมรัตต์

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ – นามสกุล	นางลัดดา โทศรี
วันเดือนปีเกิด	1 ธันวาคม 2505
ที่อยู่	บ้านหนองกง ตำบลบ้านฝาง อำเภอกะชังศรีวิชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
เบอร์โทรศัพท์	0807590680
อีเมล	Ladda20156@gmail.com
สถานที่ทำงาน	บ้านเลขที่ 127 หมู่ที่ 9 บ้านหนองกง ตำบลบ้านฝาง อำเภอกะชังศรีวิชัย จังหวัดร้อยเอ็ด
ประวัติการศึกษา	ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาสหวิทยาการเพื่อการ พัฒนาท้องถิ่นมหาลัษีชีวิต เมื่อ พ.ศ. 2552

